

T.C.

GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

BELÂGAT İLMİ AÇISINDAN NÂZİÂT SÛRESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KEMAL ÇATILI

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Mahmut KAYAGİL

TOKAT – 2022

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Mahmut KAYAGİL danışmanlığında hazırlamış olduğum “**Belâgat İlmi Açısından Nâziât Suresi**” adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

09 / 08 / 2022

KemalÇATILI

İmza

ÖZET

BELÂGAT İLMİ AÇISINDAN NÂZİÂT SÛRESİ

ÇATILI, KEMAL

Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Mahmut Kayagil

Ağustos 2022, vii +155 sayfa

Araştırmamız Nâziât sûresini belâgat ilmi açısından incelemektedir. Bu sûre kısa bir sûre olmasına rağmen birçok belâgat konusunu içermesi sebebiyle seçilmiştir. Sûredeki belâgat konuları bu ilmi öğrenenlere kolaylık olması için modern bir belâgat ilmi kitabının konu başlıkları altında sıralanmıştır. Önce ilgili konunun tanımı verilmiş sonra da sûredeki tüm örnekleri gösterilmiştir. Bu örneklerin çoğunluğu klasik eserler taranarak tespit edilmiştir. Bir kısmı ise tarafımızdan belirlenmiştir. Zaman zaman örneklerle ilgili dayanaklar ve açıklamalar yazılmıştır. Araştırmamızın Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasında ve belâgat ilminin öğretiminde bir nebze de olsa faydalı olmasını ümit ediyoruz.

Anahtar Kelimeler: belagat incelemesi, meânî, beyân, bedî, Nâziât sûresi

ABSTRACT
RESEARCHİNG SURAH AN-NÂZİÂT İN TERMS OF RHETORİC

ÇATILI, KEMAL

Master's Thesis, Department of Basic Islamic Sciences

Advisor: Assist. Prof. Dr. Süleyman Mahmut Kayagil

09/ August/ 2022, vii +155 pages

Our paper studies the Nâziât sura in terms of rhetoric. The reason why this sura was chosen is that it has Got many rhetoric contents despite being short. The rhetoric contents were categorized as content headlines to make it easy for the people learning this discipline. Firstly the definition of relevant content was made and then all examples in the sura were showed. Most of these examples were determined by scanning classical works. Some of the sources were determined by us. Bases and explanations about the relevant examples were written. We hope that our paper will have contributions to the understanding of Quran and teaching the rhetoric.

Keywords: rhetoric analysis, meanî, beyân, bedî, Surah an-Nâziat

İÇİNDEKİLER

ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ.....	1
1. TEZİN AMACI, ÖNEMİ, KAPSAMI, KAYNAKLARI, YÖNTEMİ VE SINIRLARI	1
2. BELÂGAT İLMİNİN TANIMI VE KAPSAMI	3
3. NÂZİÂT SÜRESİ, MEÂL VE TANITIMI	4
BÖLÜM 1: MEÂNÎ İLMİ AÇISINDAN NÂZİÂT SÜRESİ.....	9
1.1. TANIMI VE KAPSAMI	9
1.2. HABER	9
1.2.1. <i>Haber İsnadının Kuruluş Amaçları</i>	11
1.2.1.1. Fâide-i Haber	11
1.2.1.2. Lâzım-ı Fâide-i Haber	12
1.2.1.3. Haber İsnadının Diğer Gayeleri	13
1.2.2. <i>Haber İsnadının Muhatap Açısından Çeşitleri</i>	19
1.3. İNŞÂ	26
1.3.1. <i>Talebi İnşâ</i>	26
1.3.1.1. Emir	26
1.3.1.2. İstifhâm.....	27
1.3.2. <i>Gayr-i Talebi İnşâ</i>	32
1.4. MÜSNED-İ İLEYHİN DURUMLARI	32
1.4.1. <i>Müsned-i İleyhin Hazfedilebilecekken Zikredilmesi</i>	33
1.4.2. <i>Müsned-i İleyhin Hazfedilmesi</i>	33
1.4.3. <i>Müsned-i İleyhin Zamir Olarak Gelmesi</i>	37
1.4.4. <i>Müsned-i İleyhin Alem/Özel İsim Olması</i>	38
1.4.5. <i>Müsned-i İleyhin İsmi İşâret Olması</i>	38
1.4.6. <i>Müsned-i İleyhin İsmi Mevsûl Olması</i>	39
1.4.7. <i>Müsned-i İleyhin Lâm-ı Tarifli Gelmesi</i>	40
1.4.8. <i>Müsned-i İleyhin İzâfetle Marife Gelmesi</i>	42
1.4.9. <i>Müsned-i İleyhin Nekra olması</i>	44
1.4.10. <i>Müsned-i İleyhin Sıfat alması</i>	45
1.4.11. <i>Müsned-i İleyhin Sonrasında Fasil Zamiri Gelmesi</i>	45
1.4.12. <i>Müsned-i İleyhin Bedel Alması</i>	46
1.4.13. <i>Müsned-i İleyhin Başta gelmesi</i>	47
1.4.14. <i>Müsned-i İleyhin Sonda Gelmesi</i>	47
1.5. MÜSNEDİN DURUMLARI	48
1.5.1. <i>Müsnedin Zikredilmesi</i>	48
1.5.2. <i>Müsnedin Hazfedilmesi</i>	50
1.5.3. <i>Müsnedin Fiil olması</i>	51
1.5.4. <i>Müsnedin Mamullerle Sınırlandırılması</i>	53
1.5.5. <i>Müsnedin Şartlarla Sınırlandırılması</i>	58
1.5.6. <i>Müsnedin İsim Olması</i>	59
1.5.7. <i>Müsnedin Nekra Olması</i>	60

1.5.8. Müsnedin Marife Olması.....	60
1.5.9. Müsnedin Başta Gelmesi.....	61
1.5.10. Müsnedin Sonra Gelmesi.....	64
1.5.11. Sözün Zâhire Uygun Gelmemesi.....	64
1.6. FİİLİN MÜTEALLAKLARI	65
1.6.1. Fiilin Meçhul Gelmesi	65
1.6.2. Mamûlün (Mefûlün) Takdîr Edilmesi.....	66
1.6.3. Mamûlün Âmilin Önüne Geçmesi.....	67
1.7. KASR.....	68
1.7.1. Kasrın Öğeleri.....	68
1.7.2. Öğeleri Açısından Kasr.....	69
1.7.2.1. Mevsufun Sıfatı Üzerine Kasrı.....	69
1.7.2.2. Sıfatın Mevsufa Kasrı	69
1.7.3. Maksurun Hakiki veya Gayr-i Hakiki Olması Açısından Kasr	70
1.7.3.1. Hakiki Kasr	70
1.7.3.2. Gayr-i Hakiki Kasr.....	70
1.7.4. Muhatabın Durumuna Göre Kasr	71
1.7.4.1. Kasr-ı İfrâd	71
1.7.4.2. Kasr-ı Kalb.....	71
1.7.4.3. Kasr-ı Ta'yîn	72
1.7.5. Kasr Yolları	73
1.7.5.1. ائتما/İnnemâ	73
1.7.5.2. Nefy ve İstisna Edatı	74
1.7.5.3. Takdim.....	74
1.8. FASIL-VASIL	74
1.8.1. Fasil	75
1.8.1.1. Kemâl-i İttisâl.....	75
1.8.1.2. Şibh-i Kemâl-i İttisâl	77
1.8.1.3. Kemâl-i İnkîât.....	80
1.8.1.4. Şibh-i Kemal-i İnkîât.....	82
1.8.2. Vasil.....	82
1.8.2.1. Vav ile Vasil.....	82
1.8.2.1. İlk Cümlelerin İ'rabtan Mahalli Olması ve İkinci Cümlelerin Bu İ'raba Katılması.....	83
1.8.2.2. Her İki Cümlelerin Hem Lafız Hem de Mana Yönünden Haberî veya İnşâî Olması.....	85
1.9. İCÂZ.....	86
1.9.1. İcâz	86
1.9.1.1. İcâz-ı kısar	86
1.9.1.2. İcâz-ı Hafz	88
1.9.2. Cümleden Bir Ögenin Hazfi.....	88
1.9.2.1. Yemin Cümlesi ve Cevabının Hazfi	88
1.9.2.2. Harf Hazfi.....	89
1.9.2.3. Muzafun İleyhin Hazfi.....	89
1.9.2.4. Harf Hazfi.....	89
1.9.2.5. Munfasıl Zamirin Hazfi.....	90
1.9.2.6. İstifham-ı İnkâriyenin Cevabının Hazfi	90
1.9.2.7. Müşârun İleyhin Hazfi.....	90
1.9.2.8. Mefûlün Hazfi	90
1.9.2.9. Müsnedin Hazfi.....	90
1.9.2.10. Nida Harfi ve Nidanın Hazfi.....	91
1.9.2.11. Muzafın Hazfi.....	91
1.9.2.12. Müsnet ve Müsnedün İleyhin Her İkisinin de Hazfi	91
1.9.2.13. Harf Hazfi.....	91
1.9.2.14. Hal, Vav-ı Haliye ve Zîhalin Hazfi.....	91
1.9.2.15. Nidâ Harfi ve Nidânın Hazfi.....	92

1.9.2.16. Munfasıl Zamirin Hazfi.....	92
1.9.2.17. Müsned-i İleyhin Hazfi.....	92
1.9.2.18. Munfasıl Zamir ve Müsned-i İleyhin Hazfi	92
1.9.2.19. Harf Hazfi.....	92
1.9.2.20. Muzâfın Hazfi.....	93
1.9.2.21. Munfasıl Zamirin Hazfi.....	93
1.9.2.22. Mefûlün Hazfi	93
1.9.2.23. Müsnedin Mefûlün Bih ile Hazfi	94
1.9.2.24. Muzaf ve Muzafun İleyhin Hazfi	94
1.9.2.25. Müşârun İleyhin Hazfi.....	94
1.9.2.26. Sıfatın Hazfi.....	94
1.9.2.27. Müsned-i İleyhin Hazfi	95
1.9.2.28. Bedelin Hazfi.....	95
1.9.2.29. Müsnedin Hazfi.....	95
1.9.2.30. Temyizin Hazfi	96
1.9.2.31. Mefulün Hazfi	96
1.9.2.32. Şartın Cevabının Hazfi.....	96
1.9.2.33. Cer Harfi في'nin Hazfi.....	96
1.9.2.34. Bedelin Hazfi.....	97
1.9.2.35. Müsned-i İleyhin Hazfi	97
1.9.2.36. Bir Cümleinin Hazfi	97
1.10. İTNÂB	98
1.10.1. İtiraz	98
1.10.2. Tetmim	99
1.10.3. Pekiştirme Ögeleriyle İtnâb	100
1.10.4. Öz Anlatım Yerine Tafsilatı İfade Etme Yoluyla İtnab.....	102
1.11. MUSÂVÂT	102
2. BÖLÜM: BEYAN İLMİ AÇISINDAN NÂZİÂT SÛRESİ.....	103
2.1. BEYAN İLMİNİN TANIMI VE KAPSAMI.....	103
2.2. TEŞBİH.....	103
2.3. HAKİKAT-MECÂZ	104
2.3.1. Hakikat	104
2.3.2. Mecâz	106
2.3.2.1. Mecâz-ı Aklî	106
2.3.2.2. Mecâz-ı Lügavî	109
2.3.3. İstiâre	111
2.3.4. Kinâye.....	113
2.3.4.1. Ta'riz	113
3. BÖLÜM: BEDÎ İLMİ AÇISINDAN NÂZİÂT SÛRESİ.....	117
3. 1. MUHASSİNÂT-I MA'NEVİYYE	117
3.1.1. Tıbbâk.....	117
3.1.2. Mukabele	118
3.1.3. Tecrîd.....	119
3.1.4. Tefrî'	119
3.1.5. İltifat.....	120
3.1.6. Üslûb-i Hakîm	121
3.2. MUHASSİNÂT-I LAFZİYYE	122
3.2.1. Tefvît	123
3.2.2. Cinâs	125
3.2.2.1. Cinâs-ı Müttekârib (Cinâs-ı Muzâri)	126
3.2.2.2. Cinâs-ı İştikâk.....	127

3.2.3. <i>Seci</i>	127
3.2.3.1. <i>Murassa Seci</i> (Şiirde Tarsi)	128
3.2.3.2. <i>Mutarref Seci</i>	128
3.2.3.3. <i>Mütevâzı Seci</i>	128
3.2.4. <i>Muvâzene</i>	129
3.2.5. <i>Lüzûmü Mâ Lâ Yelzem</i>	130
3.2.6. <i>Hüsn-i İbtidâ (Berâatu Matla')</i>	132
3.2.7. <i>Hüsn-i Tahallus</i>	133
3.2.8. <i>Hüsn-i İntiha</i>	134
SONUÇ	136
KAYNAKÇA	139

KISALTMALAR

age : Adı geçen eser

a.s. : Aleyhisselam

b. : İbn, bin

bkz. : Bakınız

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

TDV: Türkiye Diyânet Vakfı

DİA: Diyânet İslam Ansiklopedisi

h. : Hicrî

s.a.v. : Sallahü Aleyhi ve Sellem

sy. : Sayı

s. : Sayfa

T.C. : Türkiye Cumhuriyeti

Thk. : Tahkik eden

trc. : Tercüme eden

vb. : ve benzeri

GİRİŞ

1. TEZİN AMACI, ÖNEMİ, KAPSAMI, KAYNAKLARI, YÖNTEMİ VE SINIRLARI

İslam Dininin ve Arap dilinin en önemli kaynağı olan Kur'an-ı Kerim aynı zamanda bu dilin belâğatinin de şaheseridir. Belâgat açısından en yüksek seviyede örnekler sunan Kur'an-ı Kerim'in bu yönlerini keşfedebilmek, doğru anlayıp başka dillerde ifade edebilmek için de yine bu ilme ihtiyaç vardır. Biz bu çalışmamızda Nâziât sûresinin belâgat yönü üzerinde duracağız. Bu sûre Mekkî sûrelerden olup Mekkî sûreler belâgat açısından zengin sûrelerdir. Bu sûrede belâğatin ilk bölümü olan meânî başlığı altında isnâd, haber-inşâ isnadı, müsned- müsned-i ileyh, bunların takdim ve tehiri, zikri ve hazfi, ayrıntıya girilmesi veya öz anlatımın seçilmesi, kelimelerin nekra, marife, tekil, çoğul vb. şekillerde seçilmesi gibi konu başlıkları altında incelerken bunların sebeplerini ve anlama katkılarını inceleyeceğiz. Beyân bölümünde, aktarılmak istenen mananın düz veya dolaylı yoldan aktarılması yollarını tespit edeceğiz. Söz, hakikat, mecâz, kinâye vb. üsluplarla söylenirken bunların ifade ettiği anlamları da araştıracağız. Bedî bölümünde ise sözü anlam ve biçim yönlerinden süsleyen sanatları tespit edip, bunların ifade ve biçim açılarından etkilerini araştıracağız. Böylece nispeten kısa bir sûre olan Nâziât sûresinde belâgat ilminin ne kadar yoğun bir şekilde kullanıldığını, edebî yönünün ne kadar zengin olduğunu, Kur'an belâğatinin üstünlüğünü, bu ilim olmadan Kur'an'ın doğru bir şekilde anlaşılamayacağını örneklemiş olacağız. Çalışmamızın hem biçim hem de anlama yönelik olması konunun hem dil hem de tefsir ilmini ilgilendirdiği de açıktır. Zengin edebi yönü olan Kur'an-ı Kerim ancak hem kaynak hem de hedef dilde belâgat ilmini çok iyi bilip bunları ifade edebilecek kişilerce doğru bir şekilde anlaşılıp ortaya konulabilir.

Bu çalışmaya başladığımızda ülkemizde Kur'an-ı Kerim'in belâgat yönünü ayrıntılı bir şekilde inceleyen çalışma sayısının az olduğunu gördük. Biz bu çalışma ile hem belâgat ilmini öğrenmek isteyen kişilere eğitim gördükleri belâgat ilmi kitaplarıyla paralel bir şekilde, ayrıntılı bir belâgat uygulaması örneği koymuş olacağız hem de bu konudaki literatüre katkı sunmuş olacağız.

Araştırmamızda Nâziât sûresindeki belâgat konularını işlerken, tefsirlerdeki gibi âyet sırasını değil belâgat eserlerinin konu başlıkları takip edilmiştir. Bu başlıklar altında

ilgili konuların artık evrenselleşmiş tanımlarıyla yetinilip, sûredeki örnekleri verilmiştir. Örnekler üzerinden konunun iyice anlaşılması için dayanak ve açıklamalarına yer vermeye çalışılmıştır. Tanımlarda modern tanıma yakın ve anlaşılır olanları esas alınmıştır.

Hatîb el-Kazvînî'nin el-İzâh adlı eseri ana kaynağımızdır. Önce bu eserdeki açıklamalara bakılmış, gerekli gördüğümüzde diğer eserlere bakılmıştır. Türkçe belâgat eseri kaynağı olarak M. A. Yekta Saraç ve Ali Bulut'un eserleri esas olarak alınmıştır. Bu iki yazarın tercih edilme sebebi, M. A. Yekta Saraç'ın eserinin Türkçe yazılan belâgat eserlerinde kaynak eser olarak kabul görmesi, Arapça belâgat eserleriyle aynı sırayı takip etmesi, açıklamalarının anlaşılır olması ve bolca açıklamalı örnek vermesidir. Ali Bulut'un eseri ise klasik belâgat eserleriyle aynı konu sırasını takip etmesi, eserinin yaygınlığı sebebiyle kolay ulaşılabilir olmasıdır.

Bazen okuyucu için gerekli olduğu düşünülen ayrıntılı açıklamalara bkz. ifadesi ile dipnotta ilgili kaynaklara işaret edilmiştir. Bunun sebebi ilgili ayrıntıların çalışmanın kapsam ve amacını aşmasıdır.

Kaynak belirtilmeden verilen bazı tanımlar tarafımızdan yapılmıştır. Yaygın olarak bilinen bazı kavramların tanımları ise verilmemiştir. Burada çalışmamızın ana amaçlarından birinin günümüz belâgat öğrencilerine, ders kaynaklarıyla aynı sırayı takip ederek, bir sûre üzerinden bolca örnek göstermektir.

Örneklerin alındığı kaynaklarda hiyerarşi, meanî'l-Kur'anlar, klasik tefsirler, Kur'an belagati ile ilgili eserler şeklindedir. Gerekçelerini beğendiğimiz veya orijinal bulmamız sebebiyle yakın zamanda yaşamış âlimlerin görüşlerinden de bolca örnekler bulunmaktadır. Tahir b. Âşûr gibi. Kaynak belirtilmeyen belâgat örnekleri tarafımızdan verilmiştir. Bu görüşler için selefimizin söylediği en güzel sözü söylüyorum: "Allahu A'lem."

Âyet meallerinde Diyanet İşleri Başkanlığı "Kuran-ı Kerim Meali" esas alınmıştır. Farklı meallerden de yararlanılmıştır. Bu durumlarda kaynaklar ayrıca belirtilmiştir.

Sonuç bölümünde çalışmamızın ortaya koyduğu kazanımlar, ulaştığı neticeler, bazı tespit ve öneriler belirtilmiştir.

2. BELÂGAT İLMİNİN TANIMI VE KAPSAMI

Belâgat kelimesi, sözlükte sözün fesâhati (açık ve seçik oluşu), güzelliği, maksadın tüm kapsamıyla ifade edilmesi demektir. Arapça (بَلَّغَ) fiilinden türetilmiş bir mastardır.¹ Belâgat kelimesini bilimsel bir kavram olarak tanımlamadan önce belâgat kelimesiyle aynı kök harflerden türetilen bülûğ ve belâğ kelimeleri de göz önüne alınmalıdır. Çünkü bu iki kelime ulaşmak, ulaştırmak, bir şeyin mükemmel durumuna ulaşması, olgunlaşması gibi anlamlara gelmektedir.²

Belâgat kelimesi bilimsel bir kavram olarak, bir düşünce ve duygunun yerinde ve zamanında (muktezâ-yı hâl ve makam) manası en açık şekilde (fesâhat) ve akıcı bir dille (selâset) ifade edilmesidir. Kısaca sözün yerinde, en doğru ve güzel bir şekilde ifade edilmesidir.³ Belâgate uygun söze ve söyleyen kişiye belîğ kelimesi kullanılır. Tanımda kullanılan bazı kavramların açıklanması gerekmektedir:

Muktezâ-yı hâl ve makam: Bir söz söylenirken söyleyenin, yer, zaman aralığı ve muhatabın durumunun gözetilmesine muktezâ-yı hâl ve makam denir. Söz söylenirken kim söylüyor, muhatap kimdir, makamı nedir? Anlayış kapasitesi, bilgi durumu nedir? Ne kadar süre var? Ortam ne kadar müsait vb. tüm durumlar gözetilmelidir.⁴

Fesâhat: Bir sözde kelimelerin anlam bakımından açık ve seçik oluşu, telaffuzunun akıcı olması ve kulağa hoş gelmesi, kurala uygun olarak kullanılması demektir. Kelimeler kulağı tırmalamamalı, nefret ettirmemelidir. Sözcükler doğru seçilmeli ve güzel bir şekilde terkip edilmelidir.⁵ Fesâhate uygun söze fasih denilir. Fasih kelimesi fesâhate uygun söz söyleyen kişiler için de kullanılır.

¹ İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mûkerrem, *Lisânü'l-'Arab*, “Belâgat”, (Yayınlayan) Ahmed Fâris eş-Şidyâk, 1. Baskı, Bulak, H.1300, C. 10, s. 302.

² *Age*, “Belâgat”, C. 10, s. 301.

³ Mehmet Ali Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, 11. Baskı, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2013, s. 35-37.

⁴ *Age*, s. 35.

⁵ *Age*, s. 39.

Selâset: Bir ibarede seçilen sözcüklerin telaffuzlarının kolay ve birbirleriyle uyumlu olması sebebiyle akıcı olması demektir. Sözün fesâhati içerisinde bir kavramdır.⁶

Bir sözün belâgate uygun olarak söylenmesini sağlayan, usulünü, kurallarını belirleyen ilme de belâgat ilmi denir. Üç bölüme ayrılır: Meânî, beyân, bedî. Meânî sözün yerinde doğru kullanılması, beyân anlamın hangi yollarla ifade edileceği, bedî ise sözü mana ve ses açısından süsleyen sanatlarla ilgilidir.

3. NÂZİÂT SÛRESİ, MEÂL VE TANITIMI

(79) سُورَةُ النَّازِعَاتِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا (1) وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا (2) وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا (3) فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا (4) فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا (5) يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ (6) تَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ (7) قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ (8) أَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ (9) يَقُولُونَ إِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ (10) عَادًا كُنَّا عِظَامًا نَخِرَةً (11) قَالُوا تِلْكَ إِذَا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ (12) فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ (13) فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ (14) هَلْ أَتَيْكَ حَدِيثُ مُوسَى (15) إِذْ نَادِيَهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى (16) أَذْهَبَ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى (17) فَقُلْ هَلْ لَكَ إِلَى أَنْ تَزَكَّى (18) وَأَهْدِيكَ إِلَى رَبِّكَ فَتَخْشَى (19) فَأَرَاهُ الْآيَةَ الْكُبْرَى (20) فَكَذَّبَ وَعَصَى (21) ثُمَّ أَذْبَرَ يَسْعَى (22) فَحَشَرَ فَنَادَى (23) فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى (24) فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَى (25) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِمَنْ يَخْشَى (26) ءَأَنْتُمْ أَشَدُّ خُلُقًا أَمْ السَّمَاءُ بَنِيهَا (27) رَفَعَ سَمَكَهَا فَسَوَّيَهَا (28) وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحِيهَا (29) وَالْأَرْضُ بَعْدَ ذَلِكَ دَحِيهَا (30) أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعِيهَا (31) وَالْجِبَالُ أَرْسِلَهَا (32) مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ (33) فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَةُ الْكُبْرَى (34) يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَى (35) وَبُرَزَتِ الْجَحِيمُ لِمَنْ يَرَى (36) فَأَمَّا مَنْ طَغَى (37) وَآثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا (38) فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَى (39) وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى (40) فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى (41) يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسِيهَا (42) فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرِهَا (43) إِلَى رَبِّكَ مُنتَهِيهَا (44) إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ مَنْ يَخْشِيهَا (45) كَانَتْهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبِثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحِيهَا (46)

⁶ Mehmet Ali Yekta Saraç, *age*, s. 43.

Rahman, Rahîm Allah'ın Adıyla.

1. “Andolsun (kâfirlerin ruhlarını) şiddetle çekip çıkaranlara,”⁷
2. “Andolsun (mü'minlerin ruhlarını) kolaylıkla çekip çıkaranlara,”
3. “Andolsun yüzüp yüzüp gidenlere,”
4. “Derken, öne geçenlere,”
5. “Nihâyet işi çekip çevirenlere (ki, mutlaka tekrar diriltileceksiniz).”
- 6-7. “Büyük bir sarsıntının olacağı o günde o sarsıntıyı, peşinden gelen başka bir sarsıntı izleyecektir.”
8. “O gün birtakım kalpler (tedirginlik içinde) şiddetle çarpacaktır.”
9. “Onların gözleri (korku ile) inecektir.”
10. “Şöyle derler: “Biz gerçekten gerisingeriye eski hâlimize mi döndürüleceğiz?”
11. “Bizler çürümüş kemiklere döndükten sonra mı?”
12. “Öyle ise bu hüsrân dolu bir dönüştür” dediler.”
13. “Hâlbuki o, bir haykırıştan (sûr'un üfürülmesinden) ibarettir.”
14. “Birdenbire kendilerini mahşerde buluverirler.”
15. (Ey Muhammed!) “Mûsâ'nın haberi sana geldi mi?”
16. “Hani, Rabbi ona mukaddes Tuvâ vadisinde şöyle seslenmişti:”
17. “Haydi Firavun'a git! Çünkü o azmıştır.”
18. “Ona de ki: “İster misin (küfür ve isyanından) temizlenesin?”
19. “Seni Rabbine ileteyim de O'na karşı derinden saygı duyup korkasın!”
20. “Derken Mûsâ ona en büyük mucizeyi gösterdi.”
21. “Fakat o, Mûsâ'yı yalanladı ve ona karşı koydu.”
22. “Sonra (yeryüzünde fesat peşinde) koşmak üzere (imana sırt çevirdi.)”
23. “Hemen (adamlarını) topladı ve onlara seslendi:”

⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meali, Hazırlayanlar, Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, 8. Baskı, Ankara, 2008, s. 660-662.

24. "Ben, sizin en yüce Rabbinizim!" dedi.
25. "Allah onu, ibret verici şekilde dünya ve âhiret cezasıyla cezalandırdı."
26. "Şüphesiz bunda Allah'tan sakınıp korkan kimseler için büyük bir ibret vardır."
27. (Ey inkârcılar!) "Sizi yaratmak mı daha zor, yoksa göğü yaratmak mı? Onu Allah kurmuştur."
28. "Onu yükseltmiş ve ona düzen ve âhenk vermiştir."
29. "O göğün gecesini karanlık yaptı, ışığını da (ortaya) çıkardı."
30. "Ardından yeri düzenleyip döşedi".
31. "Ondan suyunu ve merasını çıkardı.."
32. "Dağları sağlam bir şekilde yerleştirdi".
33. "Bunları sizin için ve hayvanlarınız için bir yarar kaynağı yaptı."
- 34-35. "En büyük felaket (kıyamet) geldiği zaman, o gün insan yaptıklarını hatırlar."
36. "Cehennem, görenler için apaçık bir şekilde gösterilir."
- 37-39. "Kim azgınlık eder ve dünya hayatını tercih ederse, şüphesiz, cehennem onun sığınağıdır".
- 40-41. "Kim de, Rabbinin huzurunda duracağından korkar ve nefsinin arzularından alıkoysa, şüphesiz, cennet onun sığınağıdır."
42. "Sana, kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar."
43. "Onu bilip söylemek nerede, sen nerede?"
44. "Onun nihai bilgisi yalnız Rabbine âittir."
45. "Sen, ancak ondan korkanları uyarıcısın."
46. "Kıyameti gördükleri gün onlar, sanki dünyada ancak bir akşam, yahut bir kuşluk vakti kadar kalmış gibidirler."

Mushaf sırasında 79. sûredir. Âyet sayısı kırk altıdır. Mekki bir sûredir. İsmini ilk âyetindeki Nâziât kelimesinden almıştır. Değişik kaynaklarda Vennâziâti, Sêhira, Tâmm

gibi isimlerle de anıldığı nakledilmiştir.⁸ Nebe sûresinden sonra indirilmiştir. Bu sebeple muhtevası benzemekte ve onu tahkik etmektedir.⁹

Nâziât sûresi öldükten sonra tekrar dirilmeyi inkâr eden ve Hz. Peygamberi (s.a.v.) alay ve inkâr dolu konuşmalarla rencide edip onun tebliğini etkisiz hale getirmeye çalışan kişilere tartışma üslûbuyla cevap vermekte, Hz. Peygamberi (s.a.v.) destekleyip, teselli etmektedir.

Sûre altı bölüme ayrılabilir. Sûrenin girişindeki ilk beş âyetle birtakım varlıklara yemin edilerek mutlaka tekrar diriltilecekleri dikkat çekici bir üslupla ifade edilmiştir. Bu varlıkların, melekler, yıldızlar, atları üstünde ok atan süvariler, ruhlar olduğu rivâyetleri tefsirlerde aktarılmıştır.¹⁰ 6- 14. âyetlerde âhireti inkâr eden birtakım kişilerin âhiretteki durumları anlatılmıştır. 15-26. âyetlerde Hz. Peygamberi teselli etmek, bu inkârcıları uyarmak için Hz. Mûsâ ile onlardan daha güçlü olan Firavun'un kıssası çok kısa bir şekilde aktarılmıştır. 27-33. âyetlerde âhiretin ispatı yapılmaktadır. Onlara gök ve yeryüzünün yaratılışı, yaratılış şeklinin hikmeti aktararak yaratıcı olarak kabul ettikleri Allah Teâlâ için insanı tekrar diriltmenin mi yoksa bu kozmik olayların belirli bir düzen ve hikmetle yaratmasının mı daha zor olduğu sorulmaktadır.¹¹ 34-41. âyetlerde Kıyamet en büyük ve umûmî bela olarak nitelendirilerek, insanların iyi-kötü amellerine göre karşılıklarını görecekları belirtilmektedir. 42-46. âyetlerde dünya hayatının sonu olan kıyametin zamanını sorarak Hz. Peygamberi engellemeye çalışan inkârcılara bu bilginin sadece Allah Teâlâ tarafından bilinebileceği, Hz. Peygamberin görevinin onlara cevap yetiştirmek değil, sadece uyarmak olduğu belirtilmiştir. Son âyetle inkârcıların tekrar diriltilip âhireti gördüklerinde bitmeyeceğini düşündükleri dünya hayatının ne kadar az olduğu ifade edilerek sûre sonlandırılmıştır.

⁸ Muhammed et-Tâhir İbni Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru't-Tûnusiyye li'n-neşr, Cüz: 30, s. 59.

⁹ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser neşriyat ve Dağıtım, Cilt 8, s. 5550.

¹⁰ Ebu İshak İbrahim b. Serriyyi, *ez-Zeccâc, Meâni'l-Kurân ve İ'râbuhû*, (Thk.) Abdü'l-Celil Abduhu's-Şelebi, 1. Baskı, Âlemu'l-Kütüb, 1988, 5. Cilt, Cüz: 5, s. 280; San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm, *Tefsiru'l-Kur'an*, 1. Baskı, Mektebetu'r- Rüşd, Riyad 1989, C. 2, s. 345; Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 1. Baskı, Dâru'l-Hicr, Kahire 2001, C. 14, s. 59.

¹¹ Câhiliye dönemi müşrikleri Allah Teâlâ'yı yaratıcı olarak kabul etmekteydi. Bkz. Ankebût sûresi, ayet 61-63.

Sûre belâgat ilminin birçok konusunu ihtiva etmektedir. Bu konulardan tespit edilenler üç bölüm başlığı altında işlenecektir.

BÖLÜM 1: MEÂNÎ İLMİ AÇISINDAN NÂZİÂT SÛRESİ

Belâgat ilmi üç alt ilimden oluşur. Bunlar meânî, beyân, bedî ilimleridir. Sûredeki belâgat uygulamaları bu üç ilmin konu başlıkları altında incelenmektedir. Bunların ilki Meânî İlmidir.

1.1. TANIMI VE KAPSAMI

Meânî kelimesi dilimizde yaygın olarak kullanılan ma'na kelimesinin Arapça'daki çoğuludur. Bir kavram olarak meânî, sözün muktezâ-yı hâle, kişi, yer ve zamana uygun bir şekilde söylenmesini sağlayan, ifade edilen anlamın cümlede değişik durumlarının araştırıldığı ilimdir.¹²

Meânî ilmi şu başlıklar altında incelenmiştir: Haber, İnşâ, Müsned-i İleyhin Durumları, Müsnedin Durumları, Fiilin Müteallakları, Kasr, Fasıl, Vasıl, Îcâz-İtnâb-Musâvât¹³

1.2. HABER

Hakkında doğrudur veya yanlıştır şeklinde hüküm verilebilen söze haber denir.¹⁴ Bu tür bir isnâdın bulunduğu söze haber isnâdı da denir. İleride ayrıntıları verilecek olan bazı kavramların kısaca tarifleri şunlardır:

Müsned: Bir cümlede yüklemi ifade eden kavrama müsned denir. Müsned fiil cümlesinde fiile, isim cümlesinde habere karşılık gelir. İsim cümlesinin başına gelip mübtedâyı kendine isim, haberi kendine haber yapan tüm edatların haberi de müsned olarak adlandırılır.¹⁵

Müsnedün İleyh: Cümlelerin öznesine karşılık kullanılan kavramdır. Fiil cümlesinde fail, isim cümlesinde isme karşılık gelir. İsim cümlesinin başına gelip

¹² Kazvînî, Muhammed b. Abdurrahman, *el-Îzâh fî Ulûmi'l-Belâğa*, 1. Baskı, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 2003; s. 4, M. A. Yekta Saraç, *age*, s. 55.

¹³ Kazvînî, *age*, s.4.

¹⁴ Sekkâkî, İbn Yakûb Yûsuf b. Ebî Bekr, *Miftâhu'l-Ulûm*, 2. Baskı, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrût 1987, s. 163-167.

¹⁵ Hasan Habenneke el-Meydânî, *el-Belâğatu'l-Arabiyye*, 1. Baskı, Dâru'l-Kalem-Dâru'ş-Şamiyye, 1996, C.1, s. 155.

mübtedâyı kendine isim, haberi kendine haber yapan tüm edatların ismi de müsned-i ileyh olarak adlandırılır.¹⁶

İsnâd: Nahivdeki cümleye karşılık olarak kullanılan kavramdır. Bir anlam veya yargı ile müsned ve müsned-i ileyh birbirine bağlandığı, bir yargı yüklemesi olduğu için kökünde yüklemek anlamını taşıyan isnâd kelimesi bu kavramı ifade etmek için kullanılmıştır.¹⁷

İsnâd bir fiili gerçekleştiren asıl özneye bağlanıp bağlanmaması açısından ikiye ayrılmıştır: fiil hakiki özneye bağlanmışsa buna hakiki isnâd, bağlanmamışsa buna da mecâzi isnâd denir. Mecâzi isnâda mecâz-ı aklî de denilmektedir. Beyan bölümünde işleneceğinden ayrıntıya girilmeyecektir.

فَكَذَّبَ وَعَصَى (21) ثُمَّ أَذْبَرَ يَسْعَى (22) فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى (24)

21. “Fakat o, Mûsâ’yı yalanladı ve ona karşı koydu.” 22. “Sonra (yeryüzünde fesat peşinde) koşmak üzere (imana sırt çevirdi.)” 24. “Ben, sizin en yüce Rabbinizim!” dedi.

21-24. âyetlerde Firavun müsned-i ileyhtir. İşin hakiki faili olduğu için hakiki isnada örnek teşkil etmektedir.

يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ (6)

6. “O gün şiddetle sarsan sarsar;”

Bu Âyette mecâzi isnâd örneği vardır. Âyette sarsıntı, deprem anlamındaki الرَّاجِفَةُ kelimesi müsned-i ileyhtir. Sarsıntının asıl öznesi kendisi olamayacağından isnat mecâzidir.

قَالُوا تِلْكَ إِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ (12)

12. “Öyle ise bu hüsrân dolu bir dönüşür” dediler.”

¹⁶ Meydânî, *el-Belâğatu l-Arabiyye*, C. 1, s. 155.

¹⁷ Meydânî, *el-Belâğatu l-Arabiyye*, C. 1, s. 155.

Bu âyette de mecâzi isnâd örneği vardır. Âyetteki **خَاسِرَةٌ** kelimesi **كَرَّةٌ** kelimesine isnâd edilmiş olup, kastedilen ilgili kişilerdir. Onlar şöyle demek istemişlerdir: “**إِنْ كَانَ رُجُوعُنَا إِلَى الْقِيَامَةِ حَقًّا فَتِلْكَ الرَّجْعَةُ رَجْعَةٌ خَاسِرَةٌ** / Kıyamete dönüşümüz hakikatse bu dönüş zararlı bir dönüşür.”¹⁸

1.2.1. Haber İsnadının Kuruluş Amaçları

Haber cümlesinin iki temel amacı vardır. Fâide-i haber, lâzım-ı fâide-i haber.¹⁹

1.2.1.1. Fâide-i Haber

Meânî ilminde bir haber muhataba bilmediği bir hükmü bildiriyorsa buna fâide-i haber denir.²⁰ Âyet-i kerimelerde cümlelerin kuruluş amaçları tespit edilirken muhataplara dikkat edilir. Âyetin ilk muhatapları tespit edildiğinde bu kişinin aktarılan bilgiyi bilip bilmediğine göre cümlenin fâide-i haber mi yoksa lâzım-ı haber mi ifade ettiği kolayca belirlenir. Kur'an âyetlerinin daha sonraki muhatapları olarak ilgili bilgi ilk defa öğrenildiği için bizim açımızdan fâide-i haber olur. Bir peygamberin kıssasını veya ahiretle ilgili bir bilgiyi ilk defa duyan kişi için durumun böyle olduğu söylenebilir. İlk muhatapları açısından Nâziât sûresindeki fâide-i haber örnekleri şunlardır:

فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ (14)

14. “Birdenbire kendilerini mahşerde buluverirler.”

Yeniden dirilişi inkâr eden Mekkeli müşrikler bu durumu imkânsız görüyorlardı. Bu âyetle Kur'an'ın tüm muhataplarına -inkâr etseler bile- tüm insanların yeniden diriltilmesinin anlık bir şekilde gerçekleşeceği haberini ilk defa bu âyetle öğrendikleri söylenebilir.

كَانَهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحِيهَا (46)

¹⁸ Mahmud Sâfî, *el-Cedvel fî i 'râbi'l-Kur'an ve Sarfuhu ve Beyânuh*. 3. Baskıya ek, Dâru'r-Ruşd, 1995, c. 19, s. 225.

¹⁹ Kazvînî, *age*, s. 27.

²⁰ Kazvînî, *age*, s. 27; Ali Bulut, *Belâgat*, 2. Baskı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2014, s. 54.

46. “Kıyameti gördükleri gün onlar, sanki dünyada ancak bir akşam yahut bir kuşluk vakti kadar kalmış gibidirler.”

Sûrenin son bölümündeki 46. âyetle Hz. Peygamberle kıyamet konusunu tartışan kişilerin diriltildiklerindeki durumları Hz. Peygamber ve tüm insanlığa fâide-i haber olarak ifade edilmiştir. İnkârcılar zenginlik ve iktidarın verdiği güçle dünya hayatını sonsuz, yeniden diriltilmeyi ve hasap vermeyi ise imkânsız addediyorlardı. Bu âyetle âhiret hayatı karşısında bitmez-tükenmez zannettikleri dünya hayatının geçiciliği, haşredilip gerçeği gördüklerindeki hisleri aktarılmıştır.

1.2.1.2. Lâzım-ı Fâide-i Haber

Kişi konuşurken muhatabının bildiği bir hükmü kendisinin de bildiğini îmâ ediyorsa buna lâzım-ı fâide-i haber denilmiştir.²¹ Burada muhataba yeni bir bilgi iletilmez.²² Bekrî Şeyh Emin “Sözün bildirdiği haber bilmeyene söyleniyorsa fâide-i haber, bilene söyleniyorsa lâzım-ı fâide-i haberdir.” şeklinde tarifleyerek bu iki haberin farkına ışık tutmuştur.²³

Nâziât Sûresinde lâzım-ı fâide-i haber örneklerinin bulunduğu ayetler şunlardır:

يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ (6) تَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ (7)

6-7. “Büyük bir sarsıntının olacağı o günde o sarsıntıyı, peşinden gelen başka bir sarsıntı izleyecektir.”

Âyette lâzım-ı fâide-i haber bulunmaktadır.²⁴ Bu âyetlerden önce yemin âyetleri geçmiştir. Kıyameti inkâr eden kişilere kıyametin gerçekleşeceği yemin edilerek bildirilmiştir. Aynı zamanda cevabu’l-kasemin parçası sayılan bu iki âyetle, daha önce kendilerine bildirildiği halde inkâr ettikleri kıyametin gerçekleşeceği tekrar ifade

²¹ Kazvîni, age, s. 27; Ali Bulut, age, s. 54.

²² Mustafa Irmak, *Arap Belâgatında Haber-İnşâ Meselesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Arap Dili ve Belâgatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2011, s. 83.

²³ Bekrî Şeyh Emin. “el-Belâğatu’l-Arabiyye fî sevbihe’l-cedîd – el-İlmü’l-beyân”, Daru’l-İlm li’l-melâyîn, Beyrut 1999, s. 57.

²⁴ Maan Tewfik Dihâm, “Sûratu’n-Nâziât (Dirâse Belâğîyye)”, Mecelletu’t-terbiye We’l-İlmi, C. 16, Sayı: 1, Ürdün 2009, s. 2.

edilmiştir. İbn Âşûr yeminin cevabı olan bu ayetlerde onların âhiretteki durumlarını tasrih ve inzâr da olabileceğini belirtmiştir.²⁵

فَأَرَاهُ الْآيَةَ الْكُبْرَى (20)

20. “Derken (Mûsâ) ona en büyük mucizeyi gösterdi.”

Hiz. Mûsâ ve Firavun arasında gerçekleşen bu olay bahsedilen bu ayetler muhataplarca bilindiğinden lâzım-ı fâide-i haberdır.

فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى (24)

24. “Ben, sizin en yüce Rabbinizim!” dedi.

Firavunun toplumunun inancına göre Firavun bir tanrıdır. Dolayısıyla âyette Firavun kendi toplumuna onların bilip-kabul ettiğİ bir durumu söylemektedir. Bu sebeple âyet lâzım-ı fâide-i haber olarak değerlendirilebilir.

1.2.1.3. Haber Isnadının Diğer Gayeleri

Belâgat eserlerinde haberin belirtilen temel iki amacı dışında üzüntüyü dile getirme, güçsüzlüğü ifade etme, övme, övünme, teşvik, istihza, azarlama, korkutma ve sebep bildirme gibi amaçlarla da kullanıldığını belirtilmiştir. Bağlamdan anlaşılan bu tür amaçların sayısı daha fazla da olabilmektedir.²⁶ Fakat bazı eserlerde bu cümlelerin muhatap açısından ya fâide-i haber ya da lâzım-ı fâide-i haber ifade ettiğİ tartışılmıştır. Dolayısıyla haber isnadının diğer gayeleri başlığının gereksiz olduğı ifade edilmiştir.²⁷ Bunun anlamı şudur: Cümle ile ister alay ister üzüntü, isterse de başka bir durum amaçlanmış olsun, muhatap bu durumu biliyorsa haber fâide-i haber, bilmiyorsa lâzım-ı fâide-i haber olur. Bununla beraber, haberin diğer gayeleri olduğunu kabul edenlere göre değerlendirmede bulunacak olursak, surede haber isnadının diğer gayeleriyle ilgili aşağıdaki ayetleri örnek gösterebiliriz:

²⁵ İbn âşûr, age, s. 66.

²⁶ Taftazânî, Saduddîn Mesud b. Ömer, *el-Mutavvel*, Thk. Abdulhamid Hindâwî, 3. Baskı, Dâru’l-Kutubu’l-İlmiye, Beyrut 2013, s. 179-180; Hasan Habenneke el-Meydânî, *el-Belâğatu’l-Arabiyye*, 1. Baskı, Dâru’l-Kalem-Dâru’ş-Şamiyye, 1996, C.1, s. 351; Mustafa Irmak, age, s. 84-106.

²⁷ Mustafa Kayapınar, *Belâğatta Talebî İnşâ*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Arap Dili ve Belagati, Yayınlanmış Doktora Tezi, Konya 2006, s. 40; Bekrî Şeyh Emin, age, s. 57-58.

1.2.1.3.1. Haber İsnadının Korkutma Gayesi

قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ (8) أَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ (9)

8. “O gün birtakım kalpler (tedirginlik içinde) şiddetle çarpacaktır.” 9. “Onların gözleri (korku ile) inecektir.”

Bu iki âyet, kıyâmet gününü inkâr edenlerin o gündeki hallerini tasvir ederek onları korkutmaktır. Dolayısıyla haber isnadının buradaki gayesi muhatabı korkutma olarak nitelenebilir.

وَبُرَزَتِ الْجَحِيمُ لِمَنْ يَرَى (36)

36. “Cehennem, görenler için apaçık bir şekilde gösterilir.”

Âyet cehennemi zikretmek suretiyle, cehennemi hak edecek şekilde suç işleyen kişileri korkutmaktadır.²⁸ Dolayısıyla haber isnadının buradaki gayesi de muhatabı korkutma olarak nitelenebilir.

1.2.1.3.2. Haber İsnadının Alay Etme ve İhtimali Uzak Sayma Gayesi (İstihzâ-İstib‘âd)

قَالُوا تِلْكَ إِذَا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ (12)

12. “Öyle ise bu hüsrân dolu bir dönüştür!.. dediler.”

Âyette altı çizili bölüm, âhireti inkâr eden müşriklerin bu konudaki alaylarını ifade etmektedir. Müşrikler burada yakın için kullanılan هَذِهِ ism-i işâretini değil, uzak için kullanılan تِلْكَ ism-i işâretini kullanmıştır. Bu şekilde hem alay hem de olayın gerçekleşme durumunun uzak olduğunu belirtmişler.²⁹

1.2.1.3.3. Haber İsnadının Teferruatın Belirtilmesi Gayesi

فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ (13) فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ (14)

13. “Hâlbuki o, bir haykırıştan (sûr’un üfürülmesinden) ibarettir.” 14. “Birdenbire kendilerini mahşerde buluverirler.”

²⁸ İbn Âşûr, age, s. 90.

²⁹ Zemahşerî, Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an hakā'iki ğavâmidî't-Tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vîl*, Thk. Âdil Ahmed, Ali Muhammed Muavvid, 1. Baskı, Mektebetu'l-Ubeyka, Riyad 1998, C. 6, s.306; İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, Daru ihyai't-türasi'l-Arabî, Beyrut, C. 10, s. 318.

12. ayette alay ve inkâr edilerek reddedilen kıyametin gerçekleşmesi ile ilgili ayrıntılı bilgi 13 ve 14. âyetlerde inkârcılara kıyametin teferruatı ile ilgili bilgi verilmiştir. Âyetin başındaki fe (ف) harfi, teferruat belirten cümlelerin başına getirilen fâu't-tefrî'dir.³⁰

فَارِيهَ الْآيَةِ الْكُبْرَى (20)

20. “Derken (Mûsâ) ona en büyük mucizeyi gösterdi.”

Âyetin başındaki fe (ف) harfi de fâu't-tefrî' olup ayrıntıyı açıklamak amacıyla gelmiştir.³¹

فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَةُ الْكُبْرَى (34) يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَى (35)

34-35. “En büyük felaket (kıyamet) geldiği zaman, o gün insan yaptıklarını hatırlar.”

Âyetin başındaki fe (ف) harfi de fâu't-tefrî' olup âyette kıyametle ilgili ayrıntılı bilgi verilmektedir.³²

1.2.1.3.4. Haber İsnadının Teselli Etme Gayesi (Tesliye)

هَلْ أَتَيْكَ حَدِيثُ مُوسَى (15)

15. (Ey Muhammed!) “Mûsâ'nın haberi sana geldi mi?”

Âyetteki istifhâm, İbn Âşûr'a göre istifhâm-ı sûrîdir. Buradaki istifhâmın amacı soru sormak olmayıp, muhatabın bir olayı kafasında tasavvur etmesini istemektir. Âyetin başındaki هَلْ soru edatı, burada tahkîk edatı görevini ifâ etmektedir. Bu durumda âyet Hz. Peygambere Hz. Musa'yı inkâr eden Firavun'un durumunu zikredip, inkârcıların durumunu hatırlatarak onu teselli etmektedir.³³ Bu durumda âyetin meâli “Mûsâ'nın haberi sana geldi değil mi?” şeklinde verilebilir.

1.2.1.3.5. Haber İsnadının Sebep Belirtme Gayesi (Ta'lîl-Tesbîb)

إِذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ (17)

³⁰ İbn Âşûr, *age*, s. 72.

³¹ *Age*, s. 78.

³² *Age*, s. 89.

³³ İbn Âşûr, *age*, s. 74; Bursevî, *age*, s. 319.

17. “Haydi Firavun’a git! Çünkü o azmıştır.”

Âyette altı çizili bölüm Hz. Musâ’nın Mısır’a gitme sebebini belirlemektedir.

فَأَمَّا مَنْ طَغَىٰ (37) وَآثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا (38) فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَىٰ (39) وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ (40) فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ (41)

37-39. “Kim azgınlık eder ve dünya hayatını tercih ederse, şüphesiz, cehennem onun sığınağıdır.” 40-41. “Kim de, Rabbinin huzurunda duracağından korkar ve nefsinin arzularından alıkoyarsa, şüphesiz, cennet onun sığınağıdır.”

Âyetlerde insanın dünyadaki seçimleri sebebiyle cennet veya cehennemi hak edeceği belirtilmiştir. Sebep-sonuç ilişkisi ortaya konulmuştur.

1.2.1.3.6. Haber İsnadının Azarlama ve Kınama Gayesi (Tevbih)

ثُمَّ أَذْبَرَ يَسْعَىٰ (22)

22. “Sonra (veryüzünde fesat peşinde) koşmak üzere (imana) sırt çevirdi.”

Âyet Firavun’un davete sırt çevirip gitmesini onu azarlayan bir üslupla ifade etmektedir. Şöyleki, أَذْبَرَ fiili yönelmenin zıddı³⁴ olan bu kelime mecâzen kabul etmenin zıddı olup, “arkasını döndü, sırt çevirdi” anlamına gelmektedir. Dâvete muhatap olan Firavun, hakikati kabul edip ona destek vermeliyken, aksine inkâr edip bir de hırsıyla fesat peşinde koşmuştur. İbn Âşûr, أَذْبَرَ يَسْعَىٰ eşdiziminin kınama ve azar ifade ettiğini belirtmiştir.³⁵ Âyete verilen meâl bu durumu güzel bir şekilde belirtmektedir.

1.2.1.3.7. Haber İsnadının Yalanlama Gayesi (Tekzib)

فَكَذَّبَ وَعَصَىٰ (21)

³⁴ İsmail b. Hammâd el-Cevheri, “أَذْبَرَ”, es-Sıhâh, Dâru’l-İlmi ve’l-Muallimîn, 2. Baskı, Beyrut 1979, Cüz 2, s. 654.

³⁵ İbn Âşûr, age, s. 79.

21. “Fakat o, (Mûsâ’yı) yalanladı ve (ona) karşı koydu.”

Bu cümlelerin gayesi tekzip olup Firavun Hz. Mûsâ’yı yalanlamıştır.

1.2.1.3.8. Haber İsnadının Uyarı, Öğüt, Düşünmeye Sevk etme Gayesi (İnzâr, Mev‘iza, Tefhîm)

فَاَخَذَهُ اللهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَىٰ ﴿٢٥﴾

25. “Allah onu, ibret verici şekilde dünya ve âhiret cezasıyla cezalandırdı.”

Âyet, Firavun’un sonunu anlatırken Mekke’li inkârcıları uyarmakta, onlara öğüt vermektedir.³⁶

فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَةُ الْكُبْرَىٰ ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَىٰ ﴿٣٥﴾

34-35. “En büyük felaket (kıyamet) geldiği zaman, o gün insan yaptıklarını hatırlar.”

Âyet en büyük felaket olan kıyamet günü geldiğinde insanın durumunu anlatmaktadır. Artık ebedi hayat başlamıştır. Geri dönüp güzel amel işlemek mümkün değildir. O halde o gün gelip yaptığı amelleri kara kara düşünmektense, dünya hayatında önceden tedbir alınmalıdır. Âyet bu tedbiri hatırlatmak için öğüt ve uyarı yapmakta ve insanı düşünmeye davet etmektedir.

1.2.1.3.9. Haber İsnadının Gücünü-Kudretini İfade Etme Gayesi (*****)

فَاَخَذَهُ اللهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَىٰ ﴿٢٥﴾

25. “Allah onu, ibret verici şekilde dünya ve âhiret cezasıyla cezalandırdı.”

Âyette Allah Teâlâ أَخَذَهُ "onu yakaladı-cezalandırdı" ifadesiyle güç ve kudretini ifade etmiştir.³⁷

1.2.1.3.10. Haber İsnadının İğneleme Gayesi (Ta‘rîz)

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَن يَخْشَىٰ ﴿٢٦﴾

³⁶ İbn Âşûr, *age*, s. 81.

³⁷ İbn Âşûr, *age*, s. 81.

26. “Şüphesiz bunda (Allah’tan) sakınıp korkan kimseler için büyük bir ibret vardır.”

Âyet müşriklerin bu uyarıdan yararlanamayacağını ta’rîz yoluyla ifade etmiştir.³⁸

1.2.1.3.11. Haber İsnadının Delil Getirme Gayesi (İstidlâl)

ءَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءُ بَنِيهَا ﴿٢٧﴾ رَفَعَ سَمَكَهَا فَسَوَّيَهَا ﴿٢٨﴾ وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحِيهَا ﴿٢٩﴾ وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحِيهَا ﴿٣٠﴾ أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعِيهَا ﴿٣١﴾ وَالْجِبَالَ أَرْسِلَهَا ﴿٣٢﴾ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ ﴿٣٣﴾

27. (Ey inkârcılar!) “Sizi yaratmak mı daha zor, yoksa göğü yaratmak mı? Onu Allah kurmuştur.” 28. “Onu yükseltmiş ve ona düzen ve âhenk vermiştir.” 29. “O göğün gecesini karanlık yaptı, ışığını da (ortaya) çıkardı.” 30. “Ardından yeri düzenleyip döşedi.” 31. “Ondan suyunu ve merasını çıkardı..” 32. “Dağları sağlam bir şekilde yerleştirdi.” 33. “Bunları sizin için ve hayvanlarınız için bir yarar kaynağı yaptı.”

27-33. âyetler kıyametin gerçekleşmesini delillendirmek için gelmiştir. Bu âyetler aynı zamanda kıyameti delillendirdiği için korkutma ve tehdit de içermektedir.³⁹

1.2.1.3.12. Haber İsnadının Lütuf ve Nimetin Belirtilmesi Gayesi (Ten‘îm)

مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ ﴿٣٣﴾

33. “Bunları sizin için ve hayvanlarınız için bir yarar kaynağı yaptı.”

Âyet önceki âyetlerde belirtilen su ve meraların çıkarılmasının bir lütuf ve nimet olduğunu belirtiyor. O halde nimete şükretmek için Yaratıcısı’nın mesajlarına iman edilmelidir.⁴⁰

Haber amaçlarıyla ilgili olarak yukarıda zikredilen örnekler incelendiğinde bunların muhataba aktardığı bilgi ve amaç açısından çeşitlendirildiği görülür. Biz insanlara hitap ederken sayılamayacak kadar bilgi ve amaçla bu işi yaparız. Bunların her birini ayrı bir başlık olarak ele almak çok fazla detayların ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Bunun yerine konunun başında ifade edildiği gibi muhatabın bilgi durumunun esas alınması yeterli olacaktır. Muhatap konuyu biliyorsa, buradaki haber fâide-i haber

³⁸ Age, s. 82.

³⁹ Age, s. 83, 86.

⁴⁰ Age, s. 87-88.

olur. Muhatap konuyu bilmiyorsa buradaki haber fâide-i lâzım-ı haber olur. Bundan sonra ilgili bilgi inzâr, korkutma vb. şekilde açıklanabilir.

1.2.2. Haber İsnadının Muhatap Açısından Çeşitleri

İnsanlar bir haber veya bir bilgiyi işittiklerinde kendi bilgi, değer yargıları veya zihin durumları açısından farklı tepkiler vermektedirler. Bu bilgiyi tereddütsüz kabul edenler, kafası karışanlar veya tamamen reddedenler olabilir. Bu sebeple bu kişilerin tavırları dikkate alınarak duruma uygun cümleler kurulmalıdır. Belâgat âlimleri muhatapın durumunu esas alarak haber cümlesini üç gruba ayırmıştır. Bunlar ibtidâî haber, talebî haber ve inkârî haber cümleleridir.⁴¹

1.2.2.1. İbtidâî Haber

Muhatabın bilgiyi kabule açık olduğu, tereddüt olmadan kabul edeceği durumda kurulan cümle ibtidâî haber cümlesidir.⁴² Bu durumda haber pekiştiriciye ihtiyaç duymadan ifade edilir. Nâziât sûresindeki ibtidâî haber cümleleri şu âyetlerdir:

إِذْ نَادَاهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى (16) فَأَرَاهُ الْآيَةَ الْكُبْرَى (20) فَكَذَّبَ وَعَصَى (21) ثُمَّ أَذْبَرَ يَسْعَى (22) فَحَشَرَ فَنَادَى (23) فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى (24) فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَى (25)

16. “Rabbi ona mukaddes Tuvâ vadisinde seslenmişti.” 20. “Derken (Mûsâ) O'na en büyük mucizeyi gösterdi.” 21. “Fakat o, (Mûsâ'yı) yalanladı ve isyan etti. 22. Sonra sırt dönüp koşarak gitti.” 23. “Hemen (adamlarını) topladı ve onlara seslendi:” 24. “Ben, sizin en yüce Rabbinizim!” dedi. 25. “Allah onu, ibret verici şekilde dünya ve âhiret cezasıyla cezalandırdı.”

Kur'an-ı Kerim'in indirildiği Hz. Peygamber (s.a.v.) bu kitabın ilk inananı ve tasdikçisidir. Kur'an'daki ayetleri inkâr edeceği düşünülemez. 16 ve 20-25. âyetlerde muhatap olan Hz. Peygamber (s.a.v.) tabî olarak ilgili âyetleri kabul etmektedir. Bu yüzden âyetler muktezâyı hale uygun olarak pekiştirici vs. kullanılmadan ibtidâî haber cümlesi biçiminde ifade edilmiştir.

⁴¹ Kazvîni, *age*, s. 28-29.

⁴² Seyyid Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 1999, s.57.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسِيهَا ﴿٤٢﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ مُنتَهِيهَا ﴿٤٤﴾

42. “Sana, kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar. 44. Onun nihai bilgisi yalnız Rabbine âittir.”

42 ve 44. âyetlerde yine muhatap olan Rasulullah (s.a.v.) için âyetler ibtidâî haber olarak gelmiştir.

1.2.2.2. Talebî Haber

Tek bir edatla tekit edilen haber çeşididir. Muhatap sözü ne kabul ne de inkâr etmektedir. Kafası karışık ve tereddütlüdür. Şüphesi olmakla birlikte doğruyu da öğrenmek istemektedir. Mütereddît durumdaki bu muhataba söz pekiştirildiğinde haberi kabul edecektir. Dolayısıyla birden fazla pekiştirici gerekmemektedir.⁴³ Sûredeki üç âyette talebî haber kullanılmıştır.

إِنَّهُ طَغَىٰ ﴿١٧﴾

17. “Çünkü o azmıştır.”

Âyette Firavun ile ilgili korku ve tereddütleri olan Hz. Mûsâ’ya (a.s.), Firavun’un durumu, tekit edatı (إِنَّ) ile cümle pekiştirilerek anlatılmış ve ikna edilmiştir.

فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ ﴿١٣﴾ إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ مِّنْ يَّخْشَاهَا ﴿٤٥﴾

13. “Hâlbuki o, bir haykırıştan (sûr’un üfürülmesinden) ibarettir.”

45. “Sen, ancak ondan korkanları uyarıcısın.”

13. ve 45. âyetlerde (إِنَّمَا) hasr edatı ile pekiştirme yapılmıştır.⁴⁴ Bu iki âyette pekiştirici gelmesine rağmen muhatap Hz. Peygamber ve bu konuyu kabule yakın kişiler olmalıdır. Çünkü Cürçânî’ye göre (إِنَّمَا) hasr edatı ile pekiştirme sadece konuyu bilen veya

⁴³ Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 57.

⁴⁴ Hasr/Kasr kavramı kasr bölümünde îzâh edilecektir.

bilmese bile bu konuma konan, karşı çıkmayacak kişilere yapılır.⁴⁵ 13. Âyette **فَإِنَّمَا هِيَ** (13) **زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ** “Hâlbuki o, bir haykırıştan (sûr'un üfürülmesinden) ibarettir.” ifadesiyle âhiret hayatını reddeden kâfirlerin sözleri aktarıldıktan sonra işin hakikatini bilen veya bilmek isteyen muhataplara (أَنَّمَا) hasr edatı ile hakikat bildirilmiştir. Sonraki âyette **فَإِذَا** (14) **هُمْ بِالسَّاهِرَةِ** “Birdenbire kendilerini mahşerde buluverirler.” buyurulmuştur. Yani inkârcılardan gaib sîgasıyla bahsedilmektedir. “Siz” şeklinde muhatap sîgası kullanılmamıştır.

45. âyette **إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ مِّنْ يَّخْشِيهَا** (45) “*Sen, ancak ondan korkanları uyarıcısın.*” ifadesi ile her insanın hidayete ulaşması düşüncesinde olup bu yönde kendini aşırı yoran, devamlı kıyametten bahseden, ilgili sorularla çaresiz bırakılmaya çalışılan Hz. Peygamberin bu durumu hasır ifade eden (أَنَّمَا) ile netleştirilmiştir. Âdeta “Senin görevin kıyametin saatini bildirmek değil uyarmaktır. İşine bak!” denilmiştir.⁴⁶

1.2.2.3. *İnkârî Haber*

Haberi kabul etmesi mümkün olmadığı gibi, inatçı da olan muhataplar için birden fazla pekiştirici kullanılması gereken haber çeşidine inkârî haber adı verilmiştir.⁴⁷ Nâziât Sûresinde örnekleri şu âyetlerdir:

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَن يَخْشَى (26)

26. “*Şüphesiz bunda sadece Allah’tan sakınıp korkan kimseler için bir ibret vardır.*”

Bu âyette Mekke müşrikleri muhatap alınmıştır. Çünkü onlardan daha güçlü olan Firavun’un sonu anlatılmış, korkup, ibret almazlarsa sonlarının aynı olacağı tekit edatı **إِنَّ** ve tekit lamı (لِ) kullanılarak belirtilmiştir.

⁴⁵ Cürçânî, Ebu Bekir Abdulkâhir b. Abdurrahman, *Delâilü’l-İ’câz*, Mektebetu’l-Hancı, Kahire, s. 330.

⁴⁶ Taberî, *age*, s. 99-100.

⁴⁷ Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 57.

فَأَمَّا مَنْ طَغَىٰ (37) وَاتَّرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا (38) فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَىٰ (39) وَأَمَّا مَنْ خَافَ
مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ (40) فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ (41)

37-39. “Kim azgınlık eder ve dünya hayatını tercih ederse, şüphesiz, cehennem onun sığınağıdır.” 40-41. “Kim de, Rabbinin huzurunda duracağından korkar ve nefsinin arzularından alıkoyarsa, şüphesiz, cennet onun sığınağıdır.”

37-39. âyetler ile 40 - 41. âyetler birer cümledir. Bu âyet gruplarında (أَمَّا) ile tekit edilerek başlanan cümleler, (إِنَّ) tekit edatıyla ve (هِيَ) fasıl zamiriyle tekrar tekrar pekiştirilerek inkârcı muhataplara herhangi bir şüpheyi imkân bırakmayacak şekilde hitap edilmiştir.

Tekit konusu asıl olarak nahiv konusu olmakla birlikte haber çeşitleriyle doğrudan ilgilidir. Bu sebeple bir alt başlık açarak sûredeki örnekler üzerinden bu konuyu değerlendirmek daha uygun olacaktır:

1.2.2.3.1. Tekit (Pekiştirme)

Araplar bir sözü pekiştirmek için bazı harf ve edatlar kullanırlar. Bununla birlikte cümleyi isim cümlesiyle kurarak da pekiştirme yaparlar. Cümle edat veya harf ile başlayıp bir de isim cümlesiyle kurulmuşsa cümle daha çok pekiştirilmiş olur.⁴⁸ Nâziât sûresinde tekide örnek teşkil edebilecek âyetler şunlardır:

1.2.2.3.1.1. İnne (إِنَّ) İle Tekit Edilen Cümleler

إِنَّ edatı, isim cümlesinin başına gelerek mübtedasını (müsned-i ileyhi) nasp edip kendisine isim yapar. Haberini (müsnedi) raf edip kendisine haber yapar. İsnadın anlamını da pekiştirir. إِنَّ harfi, aslî tekit harfidir. Muhatap söylenen sözü inkara meyilli olup, olayın gerçekleşmesine ihtimal vermeyen birisi ise bu durumda cümlenin başına إِنَّ tekit harfi getirilir. Aksi halde kullanılması gerekmez.⁴⁹ Cümlede şekil ve anlam değişikliğine sebep olur. Bu edatın pekiştirmeyeyle birlikte başka kullanım amaçları da

⁴⁸ Ali Bulut, *age*, 58-59.

⁴⁹ Cürcânî, *age*, s. 325; Ali Bulut, *age*, s. 59.

vardır.⁵⁰ Sûrede, alay, pekiştirme ve cümleyi önceki cümleye bağlamak için olan kullanımları tespit edilmiştir.

يَقُولُونَ ءَاِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ (10)

10. Şöyle derler: “Biz gerçekten gerisingeriye eski hâlimize mi döndürüleceğiz?”

Âyette اِنَّ, soru edatı ile kullanılmıştır. İnkâr ve alay bildiren soru üslûbu olmasa bile sırf اِنَّ kullanımı tek başına alay ifade etmektedir.

اِذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى (17)

17. “Firavuna git! Çünkü o azmıştır.”

Âyette اِنَّ önüne geldiği cümleyi önceki âyete bağlamıştır. Buradaki اِنَّ edatı “çünkü” şeklinde çevrilebilir. Böylece gidiş sebebi ortaya konmuş, iki cümle bağlanmış, bu çeviri ile bu bağlantı Türkçe’de belirtilmiş olur.

اِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَنْ يَخْشَى (26)

26. “Şüphesiz bunda Allah’tan sakınıp korkan kimseler için büyük bir ibret vardır.”

Âyette muhatap, inkârcılar olarak kabul edildiğinde اِنَّ için pekiştirme hükmü verilir. Âyetin muhatabı Hz. Peygamber (s.a.v.) kabul edildiğinde ise buradaki اِنَّ (ف) bağlacının yerine veya mukadder “öğüdü-ibreti kim alacaktır?” sorusunun cevabının başına getirilmek için kullanılmış olur. Önceki âyette şöyle buyurulmuştu:

فَاَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَى (25)

25. “Allah onu, ibret verici şekilde dünya ve âhiret cezasıyla cezalandırdı.”

25. âyette Allah Teâlâ Firavun’un ibret verici bir şekilde cezalandırıldığını belirtmiştir. Fakat bu ibreti kim alacaktır? 26. âyette buna cevap veriliyor. Burada (ف)

⁵⁰ Cürcânî, age, s. 377 ve 326.

bağlacı kullanılarak iki cümle bağlansa idi güzel durmayacak إِنَّ'nin ayrıca kattığı pekiştirme manasını da veremeyecekti. Üstelik 25. âyetin başında da takibiye edatı olan (فَ) bulunmaktadır.⁵¹

فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَى (39)

39. “Şüphesiz, cehennem onun sığınağıdır.”

Âyetin muhatabı inkârcılar olduğu için إِنَّ doğrudan pekiştirme yapmaktadır.

فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى (41)

41. “Şüphesiz, cennet onun sığınağıdır.”

Bu âyetin muhatabı da inkârcılar olduğu için إِنَّ edatı burada da doğrudan pekiştirme yapmaktadır.

1.2.2.3.1.2. Muzehleka Lâmi

Tekit edatı olan إِنَّ ile kurulan bir cümleinin haberinin başına getirilen ve ikinci bir tekit görevi ifa eden lam harfine (لَ), “muzehleka lamı” adı verilmiştir. Aslında ibtida lamı olduğu halde, iki tekit edatı yan yana gelemediği için, “lam” edatı haberin başına kaydırılmıştır. Bu sebeple, kaydırılmış anlamına gelen muzehleka kelimesiyle adlandırılmıştır. Muzehleka lamı, muhatap tamamen inkârcı olduğu durumlarda kullanılır.⁵²

يَقُولُونَ ءَإِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ (10)

10. “Biz gerçekten gerisin geriye eski halimize mi döndürüleceğiz?” derler.

Âyette haberin başına muzehleka lamı (لَ) getirilidiği için ikinci bir pekiştirme yapılmıştır. Çünkü muhatap öldükten sonra dirilmeyi reddetmektedir.

⁵¹ إِنَّ'nin (فَ) bağlacı yerine ve sorudan sonra cevabın başında kullanılması konusunda bkz. Cürçânî, *age*, s. 316, 319 ve 322.

⁵² Ali Bulut, *age*, s. 58; Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk ez-Zeccâcî, *Kitabu'l-Lâmât*, 2. Baskı, Dâru'l-Fikr, Basım Yeri Yok, 1985, s. 75; Meydânî, *age*, s. 189.

1.2.2.3.1.3. Lâmu'l-İbtidâ

Lâmu'l-ibtidâ, cümle başında cümleyi pekiştirmek için kullanılan lam (ل) harfidir.⁵³ İbtidâ başlangıç anlamına geldiğinden bu ismi aldığı söylenebilir.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَن يَخْشَى ﴿26﴾

26. “Şüphesiz bunda Allah'tan sakınıp korkan kimseler için büyük bir ibret vardır.”

Âyette muahhar mübtedanın (müsned-i ileyh) başına gelmiş olan lam, tekit için getirilmiş lâmu'l-ibtidâdır.

1.2.2.3.1.4. Yemin Harflerinden Vav (و)

Yemin üslûbu, sözü pekiştirmek için kullanılan en güçlü ifade tarzlarından biridir. Araplar yemin ederken bir takım kalıplaşmış ifadeler kullanırlar. Yemin sözünün başına vav harfi (و) getirmek bu üsluplardan bir tanesidir.⁵⁴ Sûrenin birinci ayetinde bu harf ile yemin edilmiştir. İki ve üçüncü ayetlerdeki vav harfleri atıf vavidir.

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا ﴿1﴾ وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا ﴿2﴾ وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا ﴿3﴾

1. “Andolsun (kâfirlerin ruhlarını) şiddetle çekip çıkaranlara. 2. Andolsun (mü'minlerin ruhlarını) kolaylıkla alanlara. 3. Andolsun yüzüp yüzüp gidenlere.”

1.2.2.3.1.5. Fasıl Zamiri

Mübtedâ ile haberin her ikisi de ma'rife geldiğinde aralarına getirilen zamire fasıl zamiri denir. Bu sayede haber mübtedanın sıfatı zannedilmez. Bu iki unsuru ayırdığı için bu zamire fasıl zamiri denilmiştir. Bu zamirin aynı zamanda tekit görevi olduğu da söylenmiştir.⁵⁵ 39 ve 41. âyetlerdeki هِيَ zamiri fasıl zamiridir.

فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَى ﴿39﴾

⁵³ ez-Zeccâcî, age, s. 78; Meydânî, age, s.188.

⁵⁴ Meydânî, age, s. 227; İbn Âşûr, age, s. 60.

⁵⁵ Meydânî, age, s. 190.

39. “Şüphesiz, cehennem onun (asıl) sığınağıdır.”

فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى (41)

41. “Şüphesiz, cennet onun (asıl) sığınağıdır.”

39 ve 41. ayetlerde هِيَ zamiri fasıl zamiridir. Mübtedâ ve haberler (müsned-i iley ve müsnedler) lââm-ı ta’rifli geldiği için karışıklığın önlenmesi fasıl zamiri ile sağlanmıştır. Bu zamirler çevirilirken “asıl”, “gerçek” gibi tekit anlamı taşıyan sözcüklerle ifade edilir.

1.3. İNŞÂ

Bu bölümde sözün ikinci bölümü olan inşâ konusunu işleyeceğiz. Söylenen sözün tasdik veya imkânı mümkün değilse⁵⁶ veya söz söylenmeden önce söz ile kastedilen şey (mazmun) ortaya çıkmamışsa⁵⁷ bu tür söze inşâ, böyle cümlelere de inşâ cümlesi denir. İnşâ talebî inşâ ve gayr-i talebî inşâ olarak ikiye ayrılmaktadır.⁵⁸

1.3.1. Talebi İnşâ

Söz bir talep ifade ederse buna talebi inşâ denilmiştir. Talebi inşâ, emir, nehiy, temenni, istifhâm ve nida olmak üzere beş gruba ayrılmıştır.⁵⁹ Nâziât sûresinde emir ve istifhâm yoluyla talebi inşâ örnekleri tespit edilmiştir.

1.3.1.1. Emir

Bir işin yapılmasının istendiği söze emir denir.⁶⁰

إِذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى (14) فَقُلْ هَلْ لَكَ إِلَى أَنْ تَزَكَّى (15)

14. “Firavuna git çünkü o azdı.” 15. “De ki: Seni arındırayım mı?”

⁵⁶ Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *El-İtkan fî Ulum'il-Kur'an*, 1. Baskı, Müessesetu'r- Risâleti'n- Nâşirûn, Beyrut 2008, s. 571; Hâşimî, *age*, s. 69.

⁵⁷ Kazvînî, *age*, s.108, Suyûtî, *age*, s. 571; Meydânî, *age*, s. 223; Hâşimî, *age*, s. 69.

⁵⁸ Kazvînî, *age*, s.108; el-Meydânî, *age*, s. 223.

⁵⁹ Sekkâkî. “*Miftâhu'l-Ulûm*”, s. 304; Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2008, Hâşimî. *age*, s. 70, Mustafa Kayapınar, *age*, s. 54.

⁶⁰ Meydânî, *age*, s. 224; Sekkâkî, *age*, s. 304.

14. âyetteki اذْهَبْ “git” ve 15. Âyetteki قُلْ “de” kelimeleri emir kipi ile gelmiş ve talep ifade etmektedir. Cümlelerin inşa cümlesi olmasındaki ölçü, muhatapın bu emri tasdik veya inkâr edemez. Bu iş henüz gerçekleşmemiştir. Talep ifade etmektedir. Bu sebeplerle cümle haber değil inşa cümlesidir.

1.3.1.2. İstifhâm

Muhataptan bilgi almak, bir konuyu öğrenip anlamak amacıyla kullanılan söze istifhâm denir.⁶¹ Türkçe’de soru sormak demektir. Belâgat âlimleri bir kişinin soru edatlarıyla soru sorarken ya bir hükmün onayını ya da zihindeki birden fazla hükmü belirtmek istediğini belirtmiştir. Birincisine tasdik ikincisine tasavvur adını vermişlerdir.⁶² Sûrede bulunan soru üslupları şunlardır:

1.3.1.2.1. اُ / Hemze / mı-mi?

Türkçe’ye soru eki olan “mi-mı” ile çevrilen hemze bu soru eki ile aynı görevi görür. Başına geldiği kelimeye soru anlamı katar. Hemze soru edatı olarak tasdik ve tasavvur için kullanılır.⁶³ Tasdik yani hükmün onaylanması açısından kullanıldığında cevap evet veya hayırdır. Tasavvur için kullanıldığında ise “ya da, yahut” diye çevrilen اَمْ ile kullanılır. Tasavvur sorularında muhatap belirtilen durumlardan birini seçer.

1.3.1.2.1.1. Hemzenin Hükmün Onaylanması İçin Kullanılması (İstifhâm-ı Tasdikî)

يَقُولُونَ ءَاِنَا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ (10) ءَاِنَا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ (11)

10. Şöyle derler: "Biz gerçekten gerisingeriye eski halimize mi döndürüleceğiz?"

11. "Bizler çürümüş kemiklere döndükten sonra mı?"

Bu iki âyetteki hemze (اُ) edatı takrîrî (kabul) olarak kabul edildiğinde muhatap Rasûlullah (s.a.v) olduğu için Efendimiz’in cevabı نَعَمْ yani evet olacaktır. Teaccüp ve inkâr ve istihzâ ifade ettiği kabul edilirse zaten soru değildir. Soruyu soran inkârcılar

⁶¹ Meydânî, age, s. 258; Sekkâkî, age, s. 304.

⁶² Sekkâkî. age, s. 303.

⁶³ Kazvînî, age, s.108.

cevap beklemeyip, hayır dirilmeyeceğiz demek istemişlerdir. Her iki durumda da cümle inşâ cümlesidir.

1.3.1.2.1.2. Hemzenin Tasavvurda Oluşan Hükümlerden Birini Tercih Etmesi Amacıyla Kullanılması (İstifhâm-ı Tasavvurî)

عَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ السَّمَاءُ بَنِيهَا (27)

27. “(Ey inkârcılar!) Sizi yaratmak mı daha zor, yoksa göğü yaratmak mı? Onu Allah kurmuştur.” Cevap: Sema yani gökyüzünü yaratmak daha zordur.

Bu âyette muhatabın zihninde bir sahne tasavvur etmesi istenmiştir. Kendini gök ve dünya ile karşılaştırması sonra da bir karar vermesi talep edilmiştir. Burada cevap birinin seçilmesidir. Mantıklı cevap “Gök ve yerin yaratılması zor.” olacaktır.

1.3.1.2.1.3. هَلْ/Hel/ mı-mi?

هَلْ soru edatının sadece tasdik için kullanıldığı belirtilmiştir. Yani tasavvur için kullanılmamaktadır.⁶⁴ Bu soruya “evet” veya “hayır” diyerek cevap verilir. Muzari fiilin başına gelirse anlamını gelecek zaman için sınırlar.⁶⁵ Türkçedeki “mı-mi?” soru ekine tekabül ettiği söylenebilir.

هَلْ أَتَيْكَ حَدِيثُ مُوسَى (15)

15. “(Ey Muhammed!) Mûsâ'nın haberi sana geldi mi?”

Ayetteki bu soruya “evet geldi” şeklinde cevap verilmesi muhtemeldir.

فَقُلْ هَلْ لَكَ إِلَىٰ أَنْ تَزْكَىٰ (18) وَأَهْدِيكَ إِلَىٰ رَبِّكَ فَتَخْشَىٰ (19)

18. "Ona de ki: İster misin (küfür ve isyanından) temizlenesin? 19. Seni Rabbine ileteyim de ona karşı derinden saygı duyup korkasın!"

⁶⁴ Kazvînî, age, s.108.

⁶⁵ Age, s.109.

Ayetteki bu soruya da “hayır istemiyorum” şeklinde cevap verilmiş olması ihtimal dahilindedir.

1.3.1.2.1.4. أَيْنَ/Ne zaman

“Ne zaman?” anlamına gelen bu edat gelecek zamanı sormak için kullanılır.⁶⁶ Hemze ve hel dışındaki soru edatlarıyla sadece tasavvur sorulur. Bu soru edatlarıyla mûsned-i ileyhin durumunun idrak edilerek tasavvur edilmesi ve buna göre sorulan şeyin belirlenerek cevabın verilmesi talep edilir.⁶⁷ Bu edat daha çok, tehvîl, tazim ve işin büyüütülmesi (تَضخِيم) ifade edilmek istenen yerlerde kullanılır.⁶⁸

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسِيهَا (42)

42. Sana, kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar.

1.3.1.2.1.5. فِيمَ/Ne diye, niçin, ne hakkında, nereden, nasıl?

فِيمَ soru ismi, bileşik bir kelimedir. فِي cer harfi ve مَا soru edatının birleştirilmesiyle oluşturulmuş olup مَا soru edatının sonundaki elif cer harfinden sonra geldiği için hazfedilmiştir.⁶⁹ Arapçada “hangi şey” ؟ أَيُّ شَيْءٍ anlamında kullanılmaktadır.⁷⁰ Türkçeye bağlama göre çevrilir. مَا soru edatı gibi tasavvur için kullanılır. فِيمَ edatı 43. âyette gelmiştir.

فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرِيهَا (43)

43. “Onu bilip söylemek nerede, sen nerede?”

1.3.1.2.1.6. Soru Edatlarının Soru Dışında Kullanılması

⁶⁶ Sekkâkî, age, s. 313; İbn Âşûr, age, s. 69.

⁶⁷ Meydânî, age, s. 258.

⁶⁸ Meydânî, age, s. 266.

⁶⁹ Abdullah b. Yusuf, İbn Hişâm el-Ensârî, *Muğni 'l-Lebîb, an Kutubi 'l-Eârîb*, 1. Baskı, Thk. Mâzin el-Mübârek ve diğerleri, Dâru'l-Asker, Dimeşk, 1964, C. 1, s. 330.

⁷⁰ İbn Âşûr, age, 95-96.

Soru edatları soru sormak amacı dışında da kullanılır.⁷¹ Aslında cevap yerine daha çok kabul, itiraf vb. karşılık beklenmektedir. Nâziât sûresinde tespit edilen örnekleri şunlardır:

1.3.1.2.1.6.1. Takrîr (İstifhâm-ı Takrîrî)

Bu tür istifhâmda karşı taraftan sadece kabulünün beklendiği ifade biçimidir.⁷²

هَلْ أَتَيْكَ حَدِيثُ مُوسَى (15)

15. “(Ey Muhammed!) Mûsâ'nın haberi sana geldi mi?”

Bu âyetteki istifhâmın amacı karşı tarafın gelme filini onaylamasıdır. Farklı cevap vermesi beklenmemektedir. Bununla beraber âyetteki soru üslubu Tâhir b. Âşûr'a göre istifhâm-ı sûrîdir.⁷³ İstifhâm-ı sûrî cevap beklenen bir soru çeşidi değildir. İlk defa İbn Âşûr tarafından ifade edildiğinden başka eserlerde bu isme rastlanılmaz. Karşı taraftan aktarılan konuyu kafasında canlandırıp, düşünmesi istenmektedir. Bu örnekte Hz. Mûsâ ve Firavun olaylarının kafada tasavvur edilmesi istenmiştir. Âyet, “Haberin Diğer Gayeleri” başlığı altında ele alınmıştır.

1.3.1.2.1.6.2. İnkâr (İstifhâm-ı İnkârî)

İstifhâm edatının ilgili hükmü kabul etmeme/inkâr ifade ettiği bu duruma istifhâm-ı inkârî denilmiştir. Sözü söyleyen olayın gerçekleşmeyeceğini düşündüğünden bu yüzden inkâr kelimesiyle ifade edilmiştir.⁷⁴ Bu istifhâmda muhataptan cevap beklenmemektedir. Cevap sorunun içindedir. Bu tür soruların inkârî olduğu, konuşma yapıyorsa ses tonundan, jest ve mimiklerden, metinse siyâk ve sibâktan, âyetse tefsir rivayetleri ile siyâk ve sibâktan anlaşılır.⁷⁵

يَقُولُونَ إِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ (10) إِذَا كُنَّا عِظَامًا نَخِرَةً (11)

⁷¹ Kazvîni, *age*, s.113.

⁷² *Age*, s.113.

⁷³ İbn Âşûr, *age*, s. 73.

⁷⁴ Kazvîni, *age*, s.113.

⁷⁵ Zeccâc, *age*, s. 280; Muhyiddin ed-Dervîş, *Î'râbu'l-Kur'ani'l-Kerim ve beyânüh*, C.10, 363-364.

10. “Biz gerçekten gerisingeriye eski halimize mi döndürüleceğiz? 11. “Bizler çürümüş kemiklere döndükten sonra mı? dediler. ”

Bu âyetlerin ikisinde de istifhâm hemzesi inkârîdir.

1.3.1.2.1.6.3. Tehekküm/Alay

Bazen istifhâm alay ifade edebilir.⁷⁶

يَقُولُونَ إِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ (10) إِذَا كُنَّا عِظَامًا نَخِرَةً (11)

10. “Biz gerçekten gerisingeriye eski halimize mi döndürüleceğiz? 11. “Bizler çürümüş kemiklere döndükten sonra mı? dediler. ”

Elmalılı Hamdi Yazır’a göre 10. âyetteki istifhâm inkâr bildirirken, 11. âyetteki istifhâm istidlal (delil getirme) ve alay belirtir.⁷⁷ Ayrıca her iki âyet birden alay belirtiyor olabilir. Çünkü **إِنْ** edatı ile pekiştirme işlenirken söylendiği gibi bu edat bazen alay da ifade eder. Yeniden diriltilmeyi zaten defalarca reddeden Mekkeli inkârcılar bu sorularla asıl olarak Hz. Peygamber (s.a.v.) ile alay etmek bu sayede de onu toplum içerisinde etkisiz hale getirmek istiyorlardı.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسِيهَا (42)

42. “Sana, kıyametin ne zaman kopacağı soruyorlar.”

Âyette altı çizili bölüm bir soru ifadesidir. Bu bölüm “Onun kopuşu ne zamandır?” anlamına gelmektedir. Müşrikler bu soru ifadesiyle kıyametle ilgili kendi görüşlerini ortaya koyuyorlardı. Hz. Peygamberin kıyametle ilgili ifadeleriyle alay ederek devamlı bu tür sorular sormaya başladılar. Eğer kıyamet mümkünse hemen cevap vermesi gerektiğini belirtmiş oluyorlardı.⁷⁸

1.3.1.2.1.6.4. İstib’âd/ Uzak Saymak

⁷⁶ Kazvîni, *age*, s. 115.

⁷⁷ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *age*, s. 5558.

⁷⁸ İbn Âşûr, *age*, s. 94; Taberî, *age*, s. 99-100.

Soru edatları istib'âd için de kullanılabilir.⁷⁹ Bu soru üslûbu ile muhatabın ilgili anlamdan uzak olduğu belirtilmiş olur.

فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرِيهَا (43)

43. “Onu bilip söylemek nerede, sen nerede?”

Âyetin manası “sen o kıyametin alametlerinden biriyken” şeklinde verilirse bu istifhâm “müşrikler böyle soru sormasınlar” anlamında istifhâm inkârî olur.⁸⁰ Eğer âyetteki فِيمَ ifadesi soru edatı kabul edilirse Hz. Peygamberin kıyametin kopma zamanını bilmekten uzak olduğu belirtilmiş olur.⁸¹

1.3.2. Gayr-i Talebi İnşâ

İnşâ kalıplarında gelmesine rağmen talep ifade etmeyen ifade biçimlerine gayr-i talebi inşâ denilmiştir. Bunlar, yemin, teraccî (umma), medih ve zem fiilleri gibi ifade biçimleridir.⁸² Gayr-i talebi inşâ, meânî ilminin temel konularından olmayıp, nahiv ilminin konusu olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple belâgat eserlerinde bu konu üzerinde fazla durulmamıştır.⁸³

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا (1) وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا (2) وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا (3)

1. “Andolsun (kâfirlerin ruhlarını) şiddetle çekip çıkaranlara. 2. Andolsun (mü'minlerin ruhlarını) kolaylıkla alanlara. 3. Andolsun yüzüp yüzüp gidenlere.”

Nâziât sûresinde gayr-i talebî inşâ örneği olarak sûre başında kasem harfî olan “vav” vardır.

1.4. MÜSNED-İ İLEYHİN DURUMLARI

Bir cümledeki iki temel unsurdan birincisi müsned-i ileyh, ikincisi müsnettir. Müsned-i ileyh nahiv ilmi açısından cümle türüne göre fail, nâib-i fâil veya mübtedâ vb.

⁷⁹ Kazvîni, *age*, s. 115.

⁸⁰ Elmalılı Hamdi Yazır, *age* Cilt 8, s. 5568.

⁸¹ Elmalılı Hamdi Yazır, *age* Cilt 8, s. 5568.

⁸² Meydânî, *age*, s. 224; Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 69,

⁸³ Mustafa Kayapınar, *age*, s. 44; Ali Bulut, *age*, s. 65.

görevlere karşılık olarak kullanılır. Türkçe’de özneye karşılık olarak gelir.⁸⁴ Müsned ise nahiv ilminde cümle türüne göre fiil veya habere karşılık olarak kullanılır. Türkçe’de yükleme karşılık olarak gelir.⁸⁵ Bu iki unsur isnâdın umdesi diye adlandırılır.⁸⁶ Müsned ve müsned-i ileyhte asıl olan zikredilmesidir. Bununla beraber farklı sebeplerden dolayı zikredilmeyebilir de. Zikredilmemesi gerekirken bir sebeple zikredilir.

1.4.1. Müsned-i İleyhin Hazfedilebilecekken Zikredilmesi

Müsned-i ileyhin zikredilmesi esastır.⁸⁷ Yanlış anlamayı engelleme gibi bazı durumlarda hazfedilebilir.⁸⁸

يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ (6) تَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ (7) قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ (8) أَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ (9)

6-7. “Büyük bir sarsıntının olacağı o günde o sarsıntıyı, peşinden gelen başka bir sarsıntı izleyecektir.” 8. “O gün birtakım kalpler (tedirginlik içinde) şiddetle çarpacaktır.” 9. “Onların gözleri (korku ile) inecektir.”

Bu âyetlerde müsned-i ileyhin hazfedilebilecekken zikredilmesine örnek vardır. Altı çizili olan kelimeler hazfedilebilecekken zikredilmişlerdir ki bunun sebebi muhatabı korkutmaktır. İbn Âşûr’a âyetler, sûrenin başındaki kasemin cevabıdır. Kasem ile cevabın arası fasılla açıldığı için başına cevabın başına getirilmesi gereken “cevap lamı” (ج) getirilmemiştir.⁸⁹ Bu âyetlerin tamamı isim cümlesidir. Dolayısıyla cevap isim cümlesi olduğu zaman hazfedilebilir.⁹⁰ Ama cevabı oluşturan bu cümlelerdeki müsned-i ileyhler kıyametin korkunç durumlarını zikretmek suretiyle inzâr (uyarı) için zikredilmiştir.⁹¹

1.4.2. Müsned-i İleyhin Hazfedilmesi

⁸⁴ M. A. Yekta Saraç, *age* s. 57; Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 99.

⁸⁵ M. A. Yekta Saraç, *age*, s. 57.

⁸⁶ *Age*.

⁸⁷ Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 100.

⁸⁸ Taftâzânî, *age*, s. 212.

⁸⁹ İbn Âşûr, *age*, s. 65-66.

⁹⁰ Aboubacar Mohamadou, *İbn Âşûr’ün et-Tahrîr ve’t-Tenvîr Adlı Eserinde Sarf ve Nahiv Merkezli Tercihleri*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adapazarı 2019, s. 227.

⁹¹ İbn Âşûr, *age*, s. 66.

Müsned-i ileyhin hazfini gerektiren bir durum yoksa zikredilmesi esastır. Muhatabın müsned-i ileyhi kesin olarak bilmesi, sözü kısa tutmak, ilgili kişinin ayıbının belirtilmesi, kınama amacı, ismini ağza bile almamak vb. gibi sebeplerle hazfedilebilir.⁹² Konuşma dilinde uzun söylemektense sözü kısaltmak tercih edilen bir durumdur. Kısa ifade edilebilecek bir sözü uzatmak belâgate aykırıdır.⁹³ Müsned-i ileyhin hazfedildiği örnekler şu âyetlerdir.

قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ (8) أَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ (9)

8. “O gün birtakım kalpler (tedirginlik içinde) şiddetle çarpacaktır. 9. Onların gözleri (korku ile) inecektir.”

Zemahşerî’ye göre 8. âyetteki müsned-i ileyih kalplerin sahipleri (أَصْحَابُ الْقُلُوبِ) ifadesidir ve hazfedilmiştir.⁹⁴ أَبْصَارُهَا tamlamasındaki هَا zamiri önceki ayetteki “kalpler” kelimesine değil kalplerin sahibi olan kişilere gitmektedir. Âyetteki hazfin sebebi muhatapların daha fazla korkutulmasıdır.

يَقُولُونَ ءَأَنَا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ (10)

10. Şöyle derler: “Biz gerçekten gerisingeriye eski hâlimize mi döndürüleceğiz?”

Âyetin müsned-i ileyhi, mahzuf هُمْ zamiridir.⁹⁵ Bu kişiler bilindiği ve yine kınandığı için müsned-i ileyih zikredilmemiştir.

فَكَذَّبَ وَعَصَى (21) ثُمَّ أَدْبَرَ يَسْعَى (22) فَحَشَرَ فَنَادَى (23) فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى (24)

21. Fakat o, Mûsâ’yı yalanladı ve isyan etti. 22. Sonra sırt dönüp koşarak gitti. 23. Hemen (adamlarını) topladı ve onlara seslendi: 24. “Ben, sizin en yüce Rabbinizim!” dedi.

⁹² Kazvîni, *age*, s. 39; Taftâzânî, *age*, s. 211.

⁹³ Şeyh Emin Bekri, *age*, s. 118.

⁹⁴ Zemahşeri, *age*, 6, s. 305; Muhyiddin ed-Dervîş, *age*, s. 363.

⁹⁵ Mahmud Sâfî, *age*, s. 227.

Kendisine tebliğ yapılan ve birçok mucize gösterilen Firavun'un yaptığı kötülüklerin anlatıldığı bu âyetlerde ismi zikredilmemiştir. Bu âyetlerde müsned-i ileyh Firavun'u işaret eden o (هو) zamiridir.

فَقُلْ هَلْ لَكَ إِلَى أَنْ تَزَكَّى (18)

18. “Ona de ki: İster misin (küfür ve isyanından) temizlenesin?”

Âyet-i kerimede müsned-i ileyh Ebüssuûd Efendiye göre mahzuf رَغْبَةً kelimesidir.⁹⁶ Bu durumda âyetin meâli “Ona de ki: Arınmaya rağbetin var mı?”

وَأَهْدِكَ إِلَى رَبِّكَ فَتَخْشَى (19)

19. “Seni Rabbine iletayim de ona karşı derinden saygı duyup korkasın!”

Âyetteki müsned-i ileyh, öncesinden anlaşılan mahzuf أَنَا (ben) zamiridir. Âyette فَتَخْشَى müsnedinin müsned-i ileyhi mahzuf أَنْتَ zamiridir.

فَارِئِهِ الْآيَةَ الْكُبْرَى (20)

20. “Derken ona en büyük mucizeyi gösterdi.”

Âyetin müsned-i ileyhi Hz. Mûsâ'ya (a.s.) işaret eden mahzuf هو zamiridir. Önceki Âyetlerde Hz. Mûsâ'nın (a.s.) sözü devam ettiği için hazfî belâgate daha uygundur.

عَآئِنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءَ بَنِيهَا (27) رَفَعَ سَمَكَهَا فَسَوَّيَهَا (28) وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَيْهَا (29) وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحِيهَا (30) أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعِيهَا (31) وَالْجِبَالَ أَرْسَلَهَا (32)

27. “...Onu o kurmuştur. 28. Onu yükseltmiş ve ona düzen ve âhenk vermiştir. 29. O göğün gecesini karanlık yaptı, ışığını da çıkardı. 30. Ardından yeri düzenleyip döşedi. 31. Ondandır suyunu ve merasını çıkardı. 32. Dağları sağlam bir şekilde yerleştirdi.”

⁹⁶ Ebüssuûd Muhammed Efendi, *İrşâdu'l-akli's-selimi ve mezâye'l-Kitâbi'l-Kerimi*, Thk. Abdulkadir Ahmed Atâ, Mektebetu'r- Riyâd el-hadîse, Basım tarihi yok, C. 5, s. 467.

27. âyetteki **بَنِيهَا** "...Onu o kurmuştur" cümlesinden itibaren 32. âyete kadar müsned-i ileyh **الله** kelimesi ve ona işaret eden **هو** zamiridir.⁹⁷ Gök ve yeryüzünün yaratılışı ve yaratıcısından bahsedilirken, bu âyet grubunda mümin-müşrik tüm kişiler bunları yaratanın Allah olduğunu bildiği için **الله** kelimesi hazfedilmiştir.⁹⁸

وَبُرَزَتِ الْجَحِيمُ لِمَنْ يَرَى (36)

36. "Cehennem, görenler için apaçık bir şekilde gösterilir."

Malum fiilin meçhule çevrilmesi ve fâilin nâib-i fâil yapılması hazf kabul edilmiştir.⁹⁹ Bu sebeple meçhul sîgada gelen tüm cümlelerde müsned-i ileyhler hazfedilmiştir. 36. âyette böyle bir durum söz konusudur. Cümlelerin malum hali takdiren şu şekildedir: **وَبُرَزَ اللهُ الْجَحِيمُ لِمَنْ يَرَى** "Allah cehennemi görenler için görünür hale getirdi." Âyetin ifadesi kısaltılarak belîğ hale getirilmiş ve cehennem öne alınarak âyetin korkutuculuğu artırılmıştır.¹⁰⁰ Burada aslî müsned-i ileyh olan Allah, herkes tarafından yaratıcı olarak bilinmektedir. Bu sebeple hazfedilerek mef'ûlün bih onun yerine müsned-i ileyh yapılmıştır.¹⁰¹

وَأَثَرُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا (38)

38. "Ve dünya hayatını tercih ederse..."

Âyet önceki âyete matuf olduğu için müsned-i ileyh tekrar edilmemiştir. Buradaki müsned-i ileyh olan **مَنْ** ism-i mevsulü atıf sebebiyle mahzuftur.

وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ (40)

40. "Kim de, Rabbinin huzurunda duracağından korkar ve nefsinin arzularından alıkoyarsa..."

⁹⁷ İbn Âşûr, *age*, s.83; Bekrî Şeyh Emin, *age*, s. 121.

⁹⁸ Ankebut suresi 61-63 ayetlerde müşriklerin gök ve yeryüzünün yaratıcısı olduğunu kabul ettikleri bildirilmektedir. Müşriklerin bu kabulü sebebiyle 27-32. âyetlerle delil getirilmiştir, Bekrî Şeyh Emin, *age*, s. 121.

⁹⁹ Taftazânî, *age*, s. 212; Ali Bulut, *age*, 87.

¹⁰⁰ Seyyid Kutub, *Fi Zılâli'l-Kur'an*, C. 6, 32. Baskı, Dâru's-Şurûk, 2003, C. 6, s. 3818; İbn Âşûr, *age*, s. 90-91.

¹⁰¹ Bekrî Şeyh Emin, *age*, s. 121.

Âyetteki durum 38. âyetteki gibidir. Cümlelerin ikinci bölümü vav bağlacıyla birinci bölümdeki şarta atfedilmiştir. Buradaki müsned-i ileyh olan مَنْ ism-i mevsulü atıf sebebiyle hazfedilmiştir.

1.4.3. Müsned-i İleyhin Zamir Olarak Gelmesi

Müsned-i ileyh gerekli görüldüğünde zamir olarak gelir. Müsned-i ileyhin zamir olarak gelebilmesi için üç şart vardır: Bunlar, zamirden önce bir ismin lafzen veya manen geçmesi, o zamire işaret edecek bir hâl karinesinin bulunmasıdır.¹⁰² İsim yerine zamir kullanılması devamlı tekrarı önleyerek cümleyi veciz hale getirir. Sûrede lafzen kullanıma örnekler tespit edilmiştir.

فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ (14)

14. Birdenbire kendilerini mahşerde buluverirler.

Âyetteki cemi müzekker zamir olan هُمْ, müsned-i ileyhtir. 12. ve 13. âyette sözleri aktarılan kâfirlere işaret edilerek getirilmiştir. Cümle onların inkârlarına cevap vermektedir.

إِذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ (17)

17. “Haydi Firavun’a git! Çünkü o azmıştır.”

Âyette إِنَّهُ طَغَىٰ cümlesinde هُ zamiri müsned-i ileyhtir. Öncesinde lafzan geçen فِرْعَوْنَ kelimesine dönmektedir.

عَأَنْتُمْ أَشَدُّ خُلُقًا أَمْ السَّمَاءُ بَنِيهَا (27)

27. (Ey inkârcılar!) “Sizi yaratmak mı daha zor, yoksa göğü yaratmak mı? Onu Allah kurmuştur.”

Âyette altı çizili olarak verilen zamir müsned-i ileyhtir. Bu zamir 9. ayette sözleri nakledilen inkârcılardır. Bu âyet ile onlara kıyametin imkânı delillendirilmeye

¹⁰² Ali Bulut, *age*, s. 90.

başlamıştır. Yukarıda verilen meâlde bu durumu belirtmek için parantez içinde “Ey inkârcılar” ifadesi verilmiştir.

1.4.4. Müsned-i İleyhin Alem/Özel İsim Olması

Müsned-i ileyh alem/özel isim veya künye olarak kullanıldığında manaya etki edecek özel gayeler taşıyabilir.¹⁰³ Alem kullanılışının özel gayelerinden bir tanesi olan müsned-i ileyhi diğerlerinden ayırma ve ilgili ismi yüceltmedir.

فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْأَخِرَةِ وَالْأُولَى (25)

25. “Allah onu, ibret verici şekilde dünya ve âhiret cezasıyla cezalandırdı.”

Âyette müsned-i ileyh melekler gibi diğer ceza uygulayıcılarından ayırt edilmiş ve ceza uygulayıcı olarak Allah Teâlâ’nın isminin zikri ile cezalandırmanın büyüklüğü ve şiddetinin korkunçluğu hissettirilmiştir. Bu sayede Allah’a ve Peygamberine karşı savaş açıp zelil olan Firavun’dan kat kat zayıf olan Mekke inkârcılarına muazzam bir gözdağı verilmiştir.

1.4.5. Müsned-i İleyhin İsmi İşâret Olması

Üç yerde isim yerine ism-i işâret kullanılır: Birincisi, muşârun ileyh muhataplar tarafından görülür durumda olduğunda. Dolayısıyla konuşan kişi muhatabına ilgili varlığı ism-i işâret kullanarak anlattığında muhatap maksadı anlar. Maksat veciz bir şekilde ifade edilmiş olur. İkincisi, muhataplar işâret edilen varlığın ismini bilmemektedirler. Bu sebeple ism-i işâret kullanma ihtiyacı hasıl olur. Üçüncüsü ise, işâret edilecek varlığın ne olduğu belirlenememektedir. Bu durumda o varlığın ifade edilebilmesi için ism-i işâret kullanma ihtiyacı hâsıl olmuştur. Müsned-i ileyh belirsiz olduğu bu üçüncü durumda, müsned-i ileyhi belirtmek için ism-i işâret kullanılarak bazı özel gayeler ifade edilebilir. İşâret edilen konunun uzak ihtimal olması ve cümlemin alay etme amacıyla kurulması, bu özel gayelerdendir.¹⁰⁴

قَالُوا تِلْكَ إِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ (12)

¹⁰³ Kazvînî, *age*, s. 39; Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 111.

¹⁰⁴ Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 112.

12. "Öyle ise bu hüsrân dolu bir dönüştür" dediler.

Âyette **تِلْكَ** cümlesinin müsned-i ileyhi ism-i işâret olan **تِلْكَ** kelimesi yeniden diriltirilip hesap verilecek âhiret hayatı yerine kullanılmıştır. 10. âyetteki alay, küçümseme ve inkâr etmek için sordukları **يَقُولُونَ ءَإِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ** "Bizler çürümüş kemiklere döndükten sonra mı?" sorusuna yine kendileri bu durumu küçümsediklerini belirtmek amacıyla müsned-i ileyhi uzak için kullanılan ismi işâretle getirmişlerdir. Bunun benzeri Türkçede de vardır. İsmi anılmak istenmeyen, hakaret ve aşağılanmak istenen kişiler ve olaylar için "şu" işâret zamiri kullanılır: "Haa şu iş mi?", "Haa şu kişi mi?" gibi.

1.4.6. Müsned-i İleyhin İsmi Mevsûl Olması

İsm-i mevsûl, ismi bilinmeyen ama fiili bilinen veya ismi zikredilmek istenmeyen varlıkların isimleri yerine, takrir, korkutma, müsned-i ileyhe yüklenen haberin ödül veya ceza yönü olduğunun ima edilmesi gibi maksatlarla müsned-i ileyh olarak kullanılabilir.¹⁰⁵

فَأَمَّا مَنْ طَغَىٰ (37) وَآثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا (38) فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَىٰ (39) وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ (40) فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ (41)

37-39. Kim azgınlık eder ve dünya hayatını tercih ederse, şüphesiz, cehennem onun sığınağıdır. 40, 41. Kim de, Rabbinin huzurunda duracağından korkar ve nefsinin arzularından alıkoyarsa, şüphesiz, cennet onun sığınağıdır.

Sûrede kullanılan **مَنْ** ism-i mevsulü müsned-i ileyh olarak iki yerde kullanılmıştır. Bu iki örnekte **مَنْ**, müsned-i ileyh olarak kullanılmak suretiyle haberin üstüne kurulduğu davranışların ceza ve ödül yönüne işaret edilmiştir: Azgınlık edip dünya hayatını tercih eden kişi cehenneme gidecek, Rabbinin huzurunda duracağından korkup, nefsinin arzularından alıkoyan kişi cennete gidecektir.

¹⁰⁵ age, s. 43-46, ve 114-115.

1.4.7. Müsned-i İleyhin Lâm-ı Tarifli Gelmesi

Müsned-i ileyh marife olarak gelmelidir. Alemler, zamirler, ism-i işaretler, ism-i mevsuller, marifeye muzaf olan kelimeler marife olan kelimelerdir.¹⁰⁶ Belirlilik anlamına gelen marifelik ismin başına lââm-ı tarif denilen **ال** takısı getirilerek de yapılır.¹⁰⁷ **ال** takısının birkaç türü bulunmakta olup, lamu'l-ahdiyye ve lamu'l-cinsiyye bu türlerdendir. Lamu'l-ahdiyye muhatabın da bildiği belli bir şeyi kastederken kullanılan lamdır. Lamu'l-cinsiyye ise, lââm-ı tarif ile kullanılan kelimenin ilgili cinsi kapsamasıdır. Bunlar birbirinden farklı amaçlar için kurulan cümlelerdir.¹⁰⁸

يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ ﴿٦﴾

6. “O gün büyük bir sarsıntı olacaktır.”

Âyet, önceki âyetlerdeki yeminin cevabı kabul edilirse, **الْراجِفة** kelimesi müsned-i ileyh olur. Sarsıntı anlamına gelen bu kelime lââm-ı tarif getirilerek marife yapılmıştır. Burada lââm-ı tarif ahid bildirdiği ifade edilmiştir. Çünkü **الْراجِفة** kelimesi ile daha önce indirilen müzzemmil sûresi 14. âyetteki sarsıntı yani birinci sur ile kıyametin kopuşundaki sarsıntılar kastedilmektedir.¹⁰⁹

يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيباً مَّهِيلًا ﴿١٤﴾

14. “O gün yeryüzü ve dağlar sarsılır; dağlar savrulan kum yığınları halini alır.”

تَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ ﴿٧﴾

“O sarsıntıyı, peşinden gelen başka bir sarsıntı izleyecektir.”

Âyetteki **الرَّادِفَةُ** kelimesi müsned-i ileyhtir. Kelime nekra olduğunda takip eden, ikincil, ardıl, yedek gibi anlamlara gelir. Burada lââm-ı tarif ile marife getirilmiştir. Bu

¹⁰⁶ Meydânî, *age*, s. 397.

¹⁰⁷ *Age*.

¹⁰⁸ Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 116-117; Ayrıntılı bilgi için bkz. Nejdî Gürkan, *Arapça'da "El" Takısı ve Fonksiyonları*, Ekev Akademi Dergisi, Yıl: 8 Sayı: 18 (Kış 2004), s. 357.

¹⁰⁹ Zemahşerî, *age*, s. 305.

kelime muhatapların zihninde bilinmektedir. Yani lâm-ı tarif yine ahdiyyedir. الرَّادِفَةُ kelimesi ile Neml sûresi 72. âyette geçen ifadeye işaret edilmektedir.¹¹⁰

قُلْ عَسَى أَنْ يَكُونَ رَدِفَ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِي تَسْتَعْجِلُونَ (72)

72. De ki: “Çabucak gelmesini istediğiniz azabın bir kısmı belki de tepenize inmek üzeredir.”

فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَّةُ الْكُبْرَى (34)

34. “En büyük felaket (kıyamet) geldiği zaman...”

Âyetteki müsned-i ileyh olan الطَّامَّةُ kelimesi lâm-ı tarif getirilerek marife yapılmıştır. Umumi felaket anlamına gelen bu kelime marife getirilerek rastgele bir felaket olmaktan çıkarılmış, sıfatıyla birlikte âhiret hayatını başlatan ikinci sur anlamında kullanılmıştır.¹¹¹

يَوْمَ يَنْذَكُرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَى (35)

35. “O gün insan yaptıklarını hatırlar.”

Âyette الْإِنْسَانُ kelimesindeki lâm-ı tarif tüm insan cinsini kapsamak için istiğrak ifade eder. Yani bütün insanlar anlamına gelir.

وَبُرَزَتِ الْجَحِيمُ لِمَنْ يَرَى (36)

36. “Cehennem, görenler için apaçık bir şekilde gösterilir.”

Âyetteki الْجَحِيمُ kelimesi müsned-i ileyhtir. Bu kelime, nekra olarak kullanıldığında, “içinde çok büyük ve şiddetli ateş bulunan çukur” anlamına geldiği halde¹¹² lâm-ı tarifle kullanıldığında cehennem anlamına gelmektedir.¹¹³

¹¹⁰ Age, s. 278.

¹¹¹ Age.

¹¹² İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, “جَحْم”, C. 14, s. 351.

¹¹³ İbn Manzûr, age, “جَحْم”, C. 14, s. 351.

فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ (41)

41. ... “şüphesiz, cennet onun sığınağıdır.”

Âyette müsned-i ileyh **الْجَنَّةُ** kelimesi nekra kullanıldığında, ağaçların zeminini kapattığı herhangi bir bahçe manasına gelirken, lââm-ı tarifli kullanılması âhirette müminlerin yurdu olan cennet anlamına gelir.¹¹⁴

1.4.8. Müsned-i İleyhin İzâfetle Marife Gelmesi

Nekra kelimeler ma‘rife kelimelere muzaf yapılarak ma‘rife yapırlar.¹¹⁵ Bu şekilde marifeler, belagat açısından farklı gayeler içermektedir. Sûrede bu gayelerden iki tanesi için örnek tespit edilmiştir. Bunlar, izafet ile ayrıntıya girmeden anlamın ifade edilmesi ve anlamın muhatabın zihnine öz ve kısa yoldan bildirilmesidir.¹¹⁶

أَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ (9)

9. “Onların gözleri (korku ile) inecektir.”

Âyette gözler anlamındaki **أَبْصَارُ** kelimesi nekra bir kelime iken **هَا** zamirine muzaf yapılarak marife olmuştur. Bu zamir, mahzûf “kalplerin sahipleri” ifadesini işaret etmektedir. Burada izafetle gözlerdeki zillet ve korku ile kalplerdeki korku sebebiyle titreme ilişkisi öz yoldan belirtilmiştir. Çünkü bunlar vücudun iki ilişkili parçasıdır.¹¹⁷

هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَىٰ (15)

15. (Ey Muhammed!) Mûsâ’nın haberi sana geldi mi?

حَدِيثُ tamlamasındaki **حَدِيثُ** haber anlamında nekra bir kelimedir. Mûsâ’ya izafe edilmiş ve bu şekilde diğer haberlerden ayrılarak Hz. Mûsâ ve Firavun olaylarını öz bir şekilde ifade etmiştir.

إِذْ نَادَاهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى (16)

16. Hani, Rabbi ona mukaddes Tuvâ vadisinde şöyle seslenmişti:

¹¹⁴ Râğib el-İsfehânî, Ebulkasım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredat fi garibi'l-Kur'an*, Mektebetu Nizâr Mustafa Elbâz, C. 1, s. 128.

¹¹⁵ Meydânî, *age*, s. 397.

¹¹⁶ Kazvînî, *age*, s. 49-53; Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 120-122.

¹¹⁷ İbn Âşûr, *age*, s. 68.

Âyetteki رَبُّهُ tamlamasındaki rab kelimesi nekra bir kelimedir. هُ zamirine muzaf yapılarak marife olmuştur. Böylece nida eden zatın Allah Teâlâ olduğu belirtilmiştir.

وَأَهْدِيكَ إِلَى رَبِّكَ فَتَخْشَى (19)

19. “*Seni Rabbine ileteyim de O’na karşı derinden saygı duyup korkasın!*”

Âyetteki رَبِّكَ “Rabbin” anlamındaki tamlamada rab kelimesi ك kelimesine muzaf yapılarak marife olmuştur. Burada başka bir isim kullanılsaydı Firavun bunu tanımaz ve yadırgardı. Tâhâ sûresi 44. âyette emredildiği gibi “Ona yumuşak söz söyleyin...” ayetinin gereğince Firavun’un itiraz etmemesi ve mesajı dinlemesi sağlanmıştır.¹¹⁸

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَن يَخْشَى (26)

26. “*Şüphesiz bunda Allah’tan sakınıp korkan kimseler için büyük bir ibret vardır.*”

Âyette عَبْرَةً kelimesi nekra bir isimdir. Bu kelime لِّمَن يَخْشَى sıla cümlesine muzaf yapılarak marife olmuştur. Bu tamlama ile ibret alacak kişiler tek tek sayılmadan, topluca ifade edilmiştir.

فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى (24)

24. “*Ben, sizin en yüce Rabbinizim!*” dedi.”

Ayette Firavun nekra rab kelimesini كُمْ zamiri ve الْأَعْلَى kelimesiyle tamlama yaparak Hz. Mûsâ’nın davetini inkârını belirtmiş, toplumuna Firavun’un tanrı olduğu inançlarını hatırlatarak Hz. Mûsâ’nın davetine iman etmelerini yasakladığını veciz bir şekilde ifade etmiştir.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسِيهَا (42)

42. “*Sana, kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar.*”

¹¹⁸ İbn Âşûr, *age*, s. 78.

Âyette *مُرْسِيَهَا* “Kopması ne zamandır?” cümlesinde müsned-i ileyh *مُرْسِيَهَا* tamlamasındaki *مُرْسِي* kelimesidir. Bu kelime zamire muzaf olarak ma‘rife olmuştur. “Kopması” tamlamasıyla *السَّاعَةِ* kelimesinin neyinin sorulduğu veciz bir şekilde ifade edilmiştir.

إِلَى رَبِّكَ مُنْتَهِيَهَا (44)

44. “Onun nihai bilgisi yalnız Rabbine âittir.”

Âyette müsned-i ileyh *مُنْتَهِيَهَا* tamlamasında muzaf olan *مُنْتَهَى* kelimesidir. Nekra olan bu kelime zamire tamlanarak ma‘rife olmuştur. Yine cümle uzatılmadan kıyametin kopma zamanıyla ilgili nihai bilgi tamlamayla veciz bir şekilde ifade edilmiştir.

1.4.9. Müsned-i İleyhin Nekra olması

Müsned-i ileyh ma‘rife gelmelidir. Bazen belli gayelerle nekra kullanılabilir.¹¹⁹ Sûrede 8. ve 26. âyette nekranın bu gayelerden olan “büyüklük ve çokluk (teksir)” ifade ettiği tespit edilmiştir.

قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ (8)

8. “O gün birtakım kalpler (tedirginlik içinde) şiddetle çarpacaktır.”

Âyette müsned-i ileyh olan *قُلُوبٌ* kelimesi teksir yani çokluk ifade etmek için nekra getirilmiştir. Tedirginlik içindeki kalplerin çokluğuna işaret edilmektedir.¹²⁰

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَن يَخْشَى (26)

“Şüphesiz bunda korkanlar için büyük ibretler vardır.”

¹¹⁹ Ali Bulut, *age*, s. 96.

¹²⁰ İbni Âşûr, *age*, s. 67.

Âyetteki müsned-i ileyh **إِنَّ**'nin ismi olan ve başında muzahleka lâmi ile gelen **عِبْرَةً** kelimesidir. Müsned-i ileyh nekra getirilerek aynı zamanda mübalağa bildirilmiştir. Yani bu sayede “büyük ibret” manasına gelmektedir.¹²¹

1.4.10. Müsned-i İleyhin Sıfat alması

Müsned-i ileyh değişik gayelerle sıfat alır.¹²² Bunlardan bir tanesi sıfatlı kullanılarak müsned-i ileyhın anlamının nekra ise tahsis, marife ise tavzih edilmesiyle anlam karışıklığının engellenmesidir. 34. Âyette bu duruma örnek bulunmaktadır.

فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَّةُ الْكُبْرَى (34)

34. “En büyük felaket geldiği zaman.”

Âyette müsned-i ileyh ve marife olan **الطَّامَّةُ** kelimesi **الْكُبْرَى** sıfatıyla vuzuha kavuşturulmuştur. Böylece felaketin herhangi bir felaket olmayıp en büyük felaket yani kıyamet olduğu tavzih edilmiştir.¹²³

1.4.11. Müsned-i İleyhin Sonrasında Fasl Zamiri Gelmesi

Fasl zamiri hem müsnedin hem de müsned-i ileyhın yan yana ma‘rife geldiği durumlarda müsnedin, müsned-i ileyhın sıfatı olarak görülmesini engellemek yani ikisini ayırmak üzere getirilen zamirdir. Fasl zamiri birden fazla anlamlar ifade edebilir.¹²⁴ Örneğin, 39. ve 41. âyetlerde fasıl zamirinin tahsis için getirildiği söylenebilir.

فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَى (39)

39. “Şüphesiz, cehennem onun sığınağıdır.”

Âyette müsned-i ileyh **الْجَحِيمَ** kelimesi ve müsned olan **الْمَأْوَى** kelimesi marife gelmiştir. Bu durumda araya gelen fasıl zamiri ile cehennem önceki âyetteki ilgili fiili yapanlar için asıl durak yeri olarak tahsis edilmiştir.

¹²¹ Age, s. 82.

¹²² Ahmed el-Hâşimî, age, s. 143.

¹²³ İbni Âşûr, age, s. 90.

¹²⁴ Ahmed el-Hâşimî, age, s. 149.

فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى ﴿41﴾

41. “Şüphesiz, cennet onun sığınağıdır.”

Bu ayetteki âyetteki fasıl zamirinin durumu da 39 âyetteki gibidir. Burada da cennet fasıl zamiri ile önceki âyette belirtilen ilgili fiili yapan kişi için tahsis ifade etmiştir.

1.4.12. Müsned-i İleyhin Bedel Alması

Bedel, bir cümlede öncesinde müphem olan bir kelimeyi belirleyen, açıklayan ifadedir. Bedel sayesinde muhatabın zihninde müsned-i ileyhle ilgili herhangi bir tereddüt kalmaz.¹²⁵ Sûrede üç yerde müsned-i ileyh bedel almıştır. Bunlar 15, 16. ve 35. âyetlerdir.

هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى ﴿15﴾ إِذْ نَادَاهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿16﴾

15. “(Ey Muhammed!) Mûsâ’nın haberi sana geldi mi? 16. Hani, Rabbi ona mukaddes Tuvâ vadisinde şöyle seslenmişti:”

Âyette **حَدِيثُ مُوسَى** “Mûsâ’nın haberi” müsned-i ileyhtir. Bu haberdeki mübhemiyet 16. Âyette **إِذْ** ile başlayan ve özet olarak ifade edilen Hz. Mûsâ (a.s.) ve Firavun olayları olarak açıklanmıştır. Mûsâ’nın haberinden bedel ilgili olaylardır. Burada bedel, bedel-i ihtimal olup sadece bu haberler kastedilmiştir.¹²⁶

فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَةُ الْكُبْرَى ﴿34﴾ يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَى ﴿35﴾

34-35. “En büyük felaket (kıyamet) geldiği zaman, o gün insan yaptıklarını hatırlar.”

34 ve 35. âyetlerde şart cümlesi olan **جَاءَتِ** müsnedinin mamülû olan **يَوْمَ** kelimesi, **إِذَا** şart edatının bedel-i ba‘z mine’l-küll olarak “gelmenin” zamanını sınırlandırmaktadır. Bu durumda **يَوْمَ** kelimesi **يَوْمَ يَتَذَكَّرُ** cümlesinin muzafıdır. Cevap ise takdir edilen **يَتَذَكَّرُ** ifadesidir.¹²⁷ Bu ihtimalde âyetin meali şu şekildedir. “İnsanın yaptıklarını

¹²⁵ Meydânî, *age*, s. 467.

¹²⁶ İbn Âşûr, *age*, s. 74.

¹²⁷ Muhyiddin ed-Dervîş, *age*, 371.

hatırladığı gün, en büyük felaket (kıyamet) geldiği zaman, insan o günde yaptıklarını hatırlar.”

1.4.13. Müsned-i İleyhin Başta gelmesi

Müsned-i ileyhin başta gelmesi esastır. Müsned-i ileyhin başta zikredilmesi farklı bazı gayelere matuftur.¹²⁸ Sûrede bu gayelerden merak uyandırma, sevinçli ve üzücü haberin acilen ifade edilmesi ve tekit ifade etmesi durumları tespit edilmiştir.

﴿قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ﴾ (8) أَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ ﴿9﴾

8. O gün birtakım kalpler (tedirginlik içinde) şiddetle çarpacaktır. 9. Onların gözleri (korku ile) inecektir.

Bu iki âyette muhatapta müsned konusunda merak uyandırmak için müsned ileyh önce zikredilmiştir. Kalpler ve gözleri şeklinde başlayan iki cümle merak uyandırmakta ve bunlarla ilgili açıklamanın dikkatle dinlenmesi sağlanmaktadır.

﴿إِنَّهُ طَعَى﴾ (17)

17. “... Çünkü o azmıştır.”

Âyette müsned, fiil cümlesi ile getirilerek tekit artırılmıştır. Âyette iki tane müsned-i ileyh vardır. Birinci müsned-i ileyh إِنَّ’ye bitişik olarak gelen هُ zamiridir. İkinci müsned-i ileyh طَعَى fiilinin fâili olan müstetir هُوَ zamiridir. Böylece azan kişiye iki defa vurgu ile pekiştirme yapılmıştır.

1.4.14. Müsned-i İleyhin Sonda Gelmesi

Müsned-i ileyhin başta gelmesi esastır. Bununla beraber müsnetten sonra da gelebilir.¹²⁹ Müsned-i ileyhin sonda gelmesi konusu, “müsnedin öne geçtiği yerler” başlığı altında inceleneceğinden burada sadece örnekler verilecektir. Sûrede sonda gelen müsned-i ileyhler altı çizili olarak verilmiştir. Daha önce bu konu incelendiği için mahzûf olanlara işaret edilmemiştir.

¹²⁸ Kazvînî, *age*, s. 54-69; Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 123-125; Ali Bulut, *age*, 101-102.

¹²⁹ Meydânî, *age*, s. 350; Bekrî Şeyh Emin, *age*, s. 149; Ali Bulut, *age*, s. 112.

هَلْ أَتَيْكَ حَدِيثُ مُوسَى (15) إِذْ نَادَاهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى (16) فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَى (25) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِمَنْ يَخْشَى (26) فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَّةُ الْكُبْرَى (34) يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَى (35) وَبُرَزَتْ الْجَحِيمُ لِمَنْ يَرَى (36) يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسِيهَا (42) فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرِهَا (43) إِلَى رَبِّكَ مُنْتَهِيهَا (44)

1.5. MÜSNEDİN DURUMLARI

Bir cümlede müsned-i ileyhe bağlanan iş, fiil veya anlamın bulunduğu bölüme müsned denilmiştir. Cümlede müsned özel bir gereklilik yoksa sonra gelir. Araplar cümle kurarken önce üzerine hüküm yüklenen, bağlanan ifadeyi (müsned-i ileyhi) sonra da yüklenen, ya da bağlanan hükmü (müsned) getirirler. Müsnede mahkûmun bih ve muhberun bih isimleri de verilmiştir. Müsned nahiv ilmi açısından isim cümlesinde haber, fiil cümlesinde fiil ve fiil gibi amel eden lafızlara karşılık gelir. Kâne ve kardeşlerinin haberi, İnne ve kardeşlerinin haberi müsnede karşılık gelmektedir. Dolayısıyla bu durumlardaki şart ve değişiklikler müsned için aynen geçerlidir.¹³⁰ Nâziât sûresinde müsnette meydana gelen değişiklikler ve bunların gayelerinden tespit edilenler şunlardır:

1.5.1. Müsnedin Zikredilmesi

Müsnedin zikredilmesi esastır. Müsnet zikredilirken müsned-i ileyhte olduğu gibi bazı gayelerle özel anlamlar ifade edilebilir.¹³¹ Sûrede müsnedin zikredilmesi durumunda teceddüt veya sübut ifade etmesi, muhatabın zihninde karışıklığın önlenmesi durumlarına örnekler bulunmaktadır.

Müsned ile teceddüt yani yenilenme ifade etmek istenirse fiil, süreklilik ifade edilmek istenirse isim olarak zikredilir.¹³² İsim olarak sûredeki 8 ve 9. âyetlerde müsned sübut yani süreklilik bildirdiği için isim olarak, 10. âyette ise yenilenme bildirdiği için fiil olarak zikredilmiştir.

قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ (8) أَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ (9)

¹³⁰ Meydânî, *age*, 140, 155, 161; Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 131; Ali Bulut, *age*, 103.

¹³¹ Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 133; Ali Bulut, *age*, 103.

¹³² Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 133.

8. “O gün birtakım kalpler (tedirginlik içinde) şiddetle çarpacaktır.” 9. “Onların gözleri (korku içinde yere) inecektir.”

Bu iki âyette kıyameti inkâr eden kâfirlerin hesap gününde hesap korkusu sebebiyle kalplerindeki titremesi ve gözlerinin zilletle yere bakmasındaki sùreklilik müsnedin isim ile zikredilmesi ile belirtilmiştir. Ayrıca 9. âyetteki خَاشِعَةً müsnedi zikredilmeseydi muhataba doğru anlam verilemezdi. O zaman anlam وَاجِفَةً أَبْصَارُهَا (gözleri titriyor) olurdu. Art arda gelen cümlelerde müsned-i ileyhler farklı iş yapıyorsa müsnetleri zikredilmelidir. Bunlar bir de vav bağlacıyla bağlanmışsa müsnet ileyhin zikri şart olur.

يَقُولُونَ ءَاِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ (10)

10. Şöyle derler: "Biz gerçekten gerisin geriye eski halimize mi döndürüleceğiz?"

Âyette müsned olan يَقُولُونَ kelimesi muzârî fiil ile zikredilerek değişik yer ve durumlarda Hz. Peygambere yeniden ve yeniden inkâr ifadelerini söylediklerini belirtmektedir. İsm-i mef'ûl kalıbındaki مَرْدُودُونَ (döndürülmüşler) ifadesi yine müsnettir ve sübut ifade etmektedir.

يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَى (35)

35. “O gün insan yaptıklarını hatırlar.”

Âyette hesap günü gelip diriltlen insanın yeniden ve yeniden geçmişte yaptıklarını düşünmesi âyette muzari fiil يَتَذَكَّرُ ifadesiyle belirtilmiştir.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مَرْسِيهَا (42)

42. “Sana, kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar.”

Âyette müsned olan يَسْأَلُونَكَ muzari fiili sorgulama işinin tecdit belirttiğini göstermektedir. Yani tekrar tekrar soruyorlar.

إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ مَنْ يَخْشَاهَا (45)

45. “Sen, ancak ondan korkanları uyarıcısın.”

Âyette **مُنْذِرٌ** ifadesi bir isim olarak Hz. Peygamberin uyarıcılık görevindeki sübutu belirtmektedir. Sıla cümlesindeki **يَخْشِي** (korkarlar) müsnedi muzari fiil olarak tecdit belirtir.

1.5.2. Müsnedin Hazfedilmesi

Müsnet tıpkı müsned-i ileyh gibi bazı gayelerle hazfedilebilir.¹³³ Sûrede müsnedin hazfedildiği tespit edilen âyetler ve bunların hazf sebepleri şunlardır:

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا (1) وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا (2) وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا (3) فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا (4)
فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا (5)

1. Andolsun şiddetle çekip çıkaranlara, 2. Andolsun kolaylıkla çekip çıkaranlara, 3. Andolsun yüzüp yüzüp gidenlere, 4. Derken, öne geçenlere, 5. Nihâyet işi çekip çevirenlere (ki, mutlaka tekrar diriltileceksiniz).

Nâziât sûresi başlangıcındaki yeminlerin cevaplarının mahzuf olduğu kabul edilirse cevaplar yemin edilen varlıkların hangi varlıkların hangi varlıkla tefsir edileceğine göre değişmektedir. Örneğin nâziât ile başlayan bölümdeki fiilleri yapanların melekler olduğu varsayılırsa farklı, yıldızlar ya da savaş atları kabul edilirse farklı olacaktır. Muhyiddin ed-Dervîş, Zemahşerî’den naklederek bunları örneklemiştir.¹³⁴

Yemin cümlelerinde çok kullanılması sebebiyle yemin ifade eden **أُقْسِمُ** veya **أَيْمَنُ** fiilleri (müsned ileyhleri) mahzuftur. Bu durum kalıplaşmıştır. 1. Âyetin açılımını yaparsak tam ifade şöyledir: **أُقْسِمُ بِالنَّازِعَاتِ غَرْقًا** “Şiddetle çekip çıkaranlara yemin ederim.” Bu takdire göre cümlemin müsned ileyhi müstetir **أَنَا** (ben) zamiri, müsnedi **أُقْسِمُ** fiilidir.¹³⁵ Bu cümlede yeminin kalıplaşması sebebiyle **أُقْسِمُ** düşmüş yerine yemin harfî **وَ** getirilmiştir.

¹³³ Kazvînî, *age*, s. 74; Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 133.

¹³⁴ Bk. Muhyiddin ed-Dervîş, *age*, s. 362-363.

¹³⁵ Muhyiddin ed-Dervîş, *age*, s. 362.

Zeccâc ve Zemahşerî'ye göre birinci âyetle başlayan yeminin cevabı (müsnedi) mutlaka diriltileceksiniz anlamına gelen **لَتُبْعَنَّ** ifadesidir. Zeccâc'a göre yeminin cevabı yeniden dirilişi inkâr eden kâfirlerin 10. âyetle başlayan inkâr ifadelerine karşı **لَتُبْعَنَّ** olmalıyken,¹³⁶ Zemahşerî'ye göre bunun delili altıncı âyetle yeminin peşinden gelip kıyametten bahseden âyetlerdir. **يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ** âyeti bu gizli fiil tarafından hal olarak nasb edilmiştir.¹³⁷

عَأَنْتُمْ أَشَدُّ خُلُقًا أَمْ السَّمَاءُ بَنِيهَا (27)

27. (Ey inkârcılar!) Sizi yaratmak mı daha zor, yoksa göğü yaratmak mı? Onu Allah kurmuştur.

Âyette **أَشَدُّ خُلُقًا** bölümünde müsned mahzûf **أَمْ السَّمَاءُ** ifadesidir. Sorunun ilk bölümündeki aynı ifade tekrar edilmemiş bilakis hafzedilmiştir. Sorunun ilk bölümünün karine olması hasebiyle mana mevcuttur.

1.5.3. Müsnedin Fiil olması

Müsned fiil olarak kullanıldığında tecdit ifade eder. Bu husus, müsnedin zikredilmesi bölümünde açıklandı. Bir diğer husus da müsned fiil olduğunda, tecditle birlikte zaman zarfı vb. kullanmadan veya bu işin ne zaman yapıldığını uzun uzadıya anlatmadan müsnedin ifade ettiği fiilin zamanını doğrudan belirtmesidir.¹³⁸

يَقُولُونَ عَأَنَا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ (10)

10. “Şöyle derler: "Biz gerçekten gerisingeriye eski halimize mi döndürüleceğiz?"

Âyette **يَقُولُونَ** “derler ki” ifadesi muzari bir fiil olarak müsnet olmuştur. Bu sebeple şimdiki ve gelecek zamanda tecdit ile devamlı gerçekleştiğini ifade etmektedir.

فَقُلْ هَلْ لَكَ إِلَى أَنْ تَزَكَّى (18) وَأَهْدِيكَ إِلَى رَبِّكَ فَتَخْشَى (19) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِمَنْ يَخْشَى (26) يَوْمَ يُتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَى (35) وَبُرْزَتِ الْجَحِيمِ لِمَنْ يَرَى (36) يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ

¹³⁶ Zeccâc, *age*, s. 278.

¹³⁷ Zemahşerî, *age*, s. 305.

¹³⁸ Bekrî Şeyh Emin, *age*, s. 144; Ali Bulut, *age*, s. 105.

مُرْسِلِيهَا ﴿42﴾ إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ مَّنْ يَخْشِيهَا ﴿45﴾ كَانَتْهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحِيهَا ﴿46﴾

Yukarıdaki âyetlerde altı çizili olarak verilen müsnetler muzari fiil kalıbında gelmiştir. Bu müsnetler 10. âyetteki gibi şimdiki ve gelecek zaman için tecdit ifade etmektedir.

قَالُوا تِلْكَ إِذَا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ ﴿12﴾

12. "Öyle ise bu hüsrân dolu bir dönüştür" dediler."

Âyetteki قَالُوا ifadesi mazi fiil kalıbında bir müsned olup bu sözün geçmişte söylendiğini belirtmektedir.

هَلْ أَتَيْكَ حَدِيثُ مُوسَى ﴿15﴾ إِذْ نَادِيَهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿16﴾ فَأَرَاهُ الْآيَةَ الْكُبْرَى ﴿20﴾ فَكَذَّبَ وَعَصَى ﴿21﴾ ثُمَّ أَذْبَرَ يَسْعَى ﴿22﴾ فَحَشَرَ فَنَادَى ﴿23﴾ فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى ﴿24﴾ فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَى ﴿25﴾ ءَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ السَّمَاءُ بَيْنَهُمَا ﴿27﴾ رَفَعَ سَمَكَهَا فَسَوَّيَهَا ﴿28﴾ وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحِيهَا ﴿29﴾ وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحِيهَا ﴿30﴾ أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعِيهَا ﴿31﴾ وَالْجِبَالَ أَرْسِلَهَا ﴿32﴾ فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَةُ الْكُبْرَى ﴿34﴾ يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَى ﴿35﴾ وَبُرَزَتِ الْجَحِيمُ لِمَنْ يَرَى ﴿36﴾ فَأَمَّا مَنْ طَغَى ﴿37﴾ وَاتَّرَ الْحَيَوَةَ الدُّنْيَا ﴿38﴾ وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ ﴿40﴾

Yukarıdaki âyetlerde altı çizili olarak verilen müsnetler mazi fiil kalıbında gelmiştir. Bu müsnetler 12. âyetteki gibi işin geçmiş zamanda yapıldığını belirtmektedir.

إِذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ ﴿17﴾

17. "Haydi Firavun'a git! Çünkü o azmıştır."

Âyette إِذْهَبْ müsnedi emr-i hazır kalıbında gelmiştir. Talep edilen işin verilen emirden sonra hemen yapılması istenmektedir.

فَقُلْ هَلْ لَّكَ إِلَىٰ أَنْ تَزْكَىٰ ﴿18﴾

Yukarıdaki âyetteki altı çizili olarak verilen müsnet, 17. âyetteki gibi emr-i hazır kalıbında gelmiştir. 17. âyetteki gibi talep edilen işin hemen yapılması gerektiğini belirtmektedir.

1.5.4. Müsnedin Mamullerle Sınırlandırılması

Bir isnatta asıl unsurlar müsnet ve müsnet-i ileydir. Bu ikisine umde denir. Isnatta bunlardan başka unsurlar da bulunabilir. Bu tür unsurlara isnatta mütemmimât veya fazla denir.¹³⁹ Müsnet mütemmimâttan olan, mef'ûl, hal, istisna vb. mamulleriyle sınırlandırılabilir. Bu durumda muhatabın anlamı daha iyi kavraması sağlanmış olur.¹⁴⁰

يَقُولُونَ إِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ (10) وَإِذَا كُنَّا عِظَامًا نَخِرَةً (11)

10-11. Şöyle derler: "Biz gerçekten gerisingeriye eski halimize mi döndürüleceğiz? Bizler çürümüş kemiklere döndükten sonra mı?"

10. âyette يَقُولُونَ müsnettir. إِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ cümlesi devamındaki âyetle birlikte müsnedin mef'ûlüdür ve âhireti inkâr eden müşriklerin tartışmaya konu olan söyledikleri sözleri belirterek "söylerler" ile kastedilen anlamı sınırlandırır.

قَالُوا تِلْكَ إِذَا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ (12)

12. "Öyle ise bu hüsrân dolu bir dönüştür dediler."

Âyette قَالُوا müsnedinin mef'ûlü تِلْكَ إِذَا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ cümlesidir. Söylenen sözü belirleyerek sınırı koymuş, anlamın kavranmasını sağlamıştır.

هَلْ أَتَيْكَ حَدِيثُ مُوسَى (15)

15. "(Ey Muhammed!) Mûsâ'nın haberi sana geldi mi?"

Âyette أَتَيْكَ müsnedinin mef'ûlü olan كَ zamiri haberin kime geldiğini sınırlayarak anlamın kavranmasını sağlamıştır.

¹³⁹ M. A. Yekta Saraç, *age*, s. 57.

¹⁴⁰ Ali Bulut, *age*, s. 105.

إِذْ نَادَاهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿16﴾

16. “Hani, Rabbi ona mukaddes Tuvâ vadisinde şöyle seslenmişti.”

Âyette نَادَاهُ müsnedinin mef’ûlü هُ zamiri bu seslenmenin kime yapıldığını, بِالْوَادِ المُقَدَّسِ طُوًى câr ve mecrûru da bu seslenişin nerede olduğunu sınırlandırarak muhatapların anlamı kavranmasını sağlamıştır.

إِذْ هَبَّ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى ﴿17﴾

17. “Haydi Firavun'a git! Çünkü o azmıştır.”

Âyette إِذْ هَبَّ müsnedi talep ifade ederken bu talep kime, niçin gidileceği إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى mamulleriyle sınırlandırılıp, anlam ortaya konulmuştur.

فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَى ﴿25﴾

25. “Allah onu, ibret verici şekilde dünya ve âhiret cezasıyla cezalandırdı.”

Âyette أَخَذَهُ müsnedinde kimin yakalandığı هُ zamiriyle, neden veya nasıl yakalandığı¹⁴¹ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَى mamulü ile sınırlandırılmıştır.

ءَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ السَّمَاءُ بَنِيهَا ﴿26﴾

27. “(Ey inkârcılar!) Sizi yaratmak mı daha zor, yoksa göğü yaratmak mı? Onu Allah kurmuştur.”

Âyetteki أَشَدُّ müsnedi خَلْقًا temyizi ile sınırlandırılmıştır. بَنِيهَا cümlesi ise yaratma işinin keyfiyetini beyan açısından hal olarak müsnedi sınırlandırırken, diğer ihtimal 33. âyete kadar müsnedi tefsir ederek sınırlandırmaktadır.¹⁴²

رَفَعَ سَمَكَهَا فَسَوَّيَهَا ﴿28﴾

28. “Onu yükseltmiş ve ona düzen ve âhenk vermiştir.”

¹⁴¹ Zeccâc, age, s. 280.

¹⁴² Muhyiddin ed-Dervîş, age, s. 369.

Âyette رَفَعَ müsnedinde neyin yükseltildiği سَمَكُهَا mamulüyle, سَوَّى müsnedinde neyin tesviye edildiği ise هَا mamülü ile sınırlandırılmıştır.

وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحِّيَهَا (29)

29. “O göğün gecesini karanlık yaptı, ışığını da çıkardı.”

Âyette أَغْطَشَ müsnedinde neyin karartıldığı لَيْلَهَا mamülü, أَخْرَجَ müsnedinde neyin çıkarıldığı ise ضُحِّيَهَا mamülü ile sınırlandırılmıştır.

وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحِيهَا (30)

30. “Ardından yeri düzenleyip döşedi.”

Âyette دَحَى müsnedinde neyin düzenlenip döşendiği الْأَرْضَ kelimesi (meşgûlün anı olarak da i‘rab edilebilir) ve onu gösteren هَا zamiri ile, bu işlemin ne zaman yapıldığı ise بَعْدَ ذَلِكَ mamülü ile sınırlandırılmıştır.

أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعِيَهَا (31)

31. “Ondan suyunu ve merasını çıkardı.”

Âyette أَخْرَجَ müsnedinde çıkarma işleminin nereden yapıldığı مِنْهَا, çıkarılan şeyler ise مَاءَهَا ve مَرْعِيَهَا mamulleriyle sınırlandırılmıştır.

وَالْجِبَالَ أَرْسَاهَا (32)

32. “Dağları sağlam bir şekilde yerleştirdi.”

Âyette أَرْسَى müsnedinde neyin yerleştirildiği هَا mamülü ile sınırlandırılmıştır.

مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ (33)

33. “Bunları sizin için ve hayvanlarınız için bir yarar kaynağı yaptı.”

Âyet Zeccâc'a göre 31. âyetteki "Ondan suyunu ve merasını çıkardı." cümlesinin devamı sayılırsa¹⁴³ **مَتَاعًا** kelimesi **أَخْرَجَ** müsnedinin mamûlü olarak çıkarma fiilinin sebebini, **لَكُمْ** kelimesi ise matufu ile birlikte kimler için yapıldığını belirterek mamûlü sınırlandırmıştır. Fakat 33. âyet, 27. âyetten itibaren dünyanın yaratılışından bahseden tüm âyetler için de mef'ûlün leh olabilir. Çünkü bahsedilen yaratılışlardan tüm canlılar faydalanmaktadır.

فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَّةُ الْكُبْرَىٰ (34) يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَىٰ (35)

35-36. "En büyük felaket (kıyamet) geldiği zaman, o gün insan yaptıklarını hatırlar."

35 ve 35. âyetlerde şart olan **جَاءَتِ** müsnedinin mamûlü olan **يَوْمَ** kelimesi **إِذَا** şart edatının bedeli ba'z mine'l-kül'i olarak felaketin gelme zamanını sınırlandırmaktadır. Bu durumda **يَوْمَ** kelimesi **يَوْمَ يَتَذَكَّرُ** cümlesinin muzafı olmaktadır. Cevap takdir edilen **يَتَذَكَّرُ** **الْإِنْسَانُ مَا فِيهِ** ifadesi olmaktadır.¹⁴⁴ Bu ihtimalde âyetin meali şu şekildedir. "İnsanın yaptıklarını hatırladığı gün, en büyük felaket (kıyamet) geldiği zaman, insan o günde yaptıklarını hatırlar." Fakat İbn Âşûr'a göre **يَوْمَ** kelimesi **فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَّةُ الْكُبْرَىٰ** cümlesinin bedel-i ihtimalidir.¹⁴⁵ Bu durumda cümleinin meali, yukarıda verildiği şekilde olur. Kişi **يَوْمَ** kelimesi ile belirlenen yeniden yaratılış gününün şümülü içerisinde yaptıklarını hatırlar.

Âyetin **يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَىٰ** bölümü şartın cevabıdır. **يَتَذَكَّرُ** ifadesi masdariye kabul edilirse **يَتَذَكَّرُ** (yaptığını) şeklinde müsnedinin mef'ûlü olur, ismi mevsul kabul edilirse (yaptığı şeyleri) şeklinde sıla cümlesi olarak müsnedin mef'ûlü olur ve müsnet ile neyin hatırlandığını belirterek anlamını sınırlandırmaktadır.¹⁴⁶

وَبُرَزَتِ الْجَحِيمُ لِمَن يَرَىٰ (36)

36. "Cehennem, görenler için apaçık bir şekilde gösterilir."

¹⁴³ Zeccâc, *age*, s. 281.

¹⁴⁴ Muhyiddin ed-Dervîş, *age*, 371.

¹⁴⁵ İbn Âşûr, *age*, s. 90.

¹⁴⁶ Muhyiddin ed-Dervîş, *age*, s. 371.

Âyette meçhul olarak gelmiş olan بُرَزَتْ mäsnedindeki apaçık gösterilme olayının kapsam sınırının kıyamet gününde görme özelliği olan herkes için olduğu câr ve mecûru zikredilerek belirtilmiştir.¹⁴⁷

وَأَثَرَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا (38)

38. “Dünya hayatını tercih ederse”

Âyette اَثَرَ mäsnedindeki belirsiz olan tercih etme anlamı الْحَيَاةِ الدُّنْيَا mamûlü ile dünya hayatı olarak belirlenmiş böylece mäsned sınırlandırılmıştır.

وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ (40)

40. “...ve nefsinin arzularından alıkoyarsa,”

Âyette نَهَى mäsnedinde alıkoyma işlemi, النَّفْسِ mamûlünde kimin alıkoyulacağı, عَنِ الْهَوَىٰ mamûlünde ise neden alıkonacağı belirtilerek mäsned sınırlandırılmıştır.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسِيهَا (42)

42. “Sana, kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar.”

Âyette يَسْأَلُونَ mäsnedinde sorma fiili, كِ mamûlü ile kime sorulduğu, عَنِ السَّاعَةِ mamûlü ile de neden sorulduğu belirtilerek mäsned sınırlandırılmıştır.

فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرِهَا (43)

43. “Onu bilip söylemek nerede, sen nerede?”

Âyette فِيمَ soru edatı mäsnettir. Bu kelime meâl yazarları tarafından istifhâm-ı inkâriye olarak kabul edilmiş ve çeviri buna göre yapılmıştır. “Onu bilip söylemek” şeklinde çevirilen مِنْ ذِكْرِهَا mamûlü ile inkâr edilen bu bilgi belirtilmiş ve mäsned sınırlandırılmıştır.

¹⁴⁷ İbn Âşûr, age, s. 91; Behçet Abdolvâhid Sâlih, el-İ'rabu'l-Mufasssal li Kitabillahi'l-Murattel, Daru'l-Fikr li'n-neşri ve't-tevzi', Amman, C. 12, s. 328., s. 338.

يَخْشَاهَا (45)

45. “... ondan korkuyor.”

Âyetin sonundaki bu cümlede müsned olan يَخْشَاهَا müsnedinin belirttiği korkma fiilinin hangi şeyden olduğu kıyameti işaret eden هَا mamülü ile belirtilmiştir.

كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحِيَّةً (46)

46. “Kıyameti gördükleri gün onlar, sanki dünyada ancak bir akşam yahut bir kuşluk vakti kadar kalmış gibidirler.”

Âyette لَمْ يَلْبَثُوا müsnedindeki kalma zamanı devamında gelen istisna mamülü ile belirtilerek sınırlandırılmıştır.

1.5.5. Müsnedin Şartlarla Sınırlandırılması

Müsned şartla sınırlandırılabilir. Bu sınırlandırma şart edatına göre değişmektedir.¹⁴⁸ Bu edatların müsned açısından manaya katkısı ve doğru kullanımı belâğatin alanına girmektedir. Sûrede إِذَا veya إِذَا edatları kullanılarak müsnetler sınırlandırılmıştır.

إِذَا edatı cümlede zarf görevini icra ederken manaya şart ve kesinlik katar. Müsned gelecek zaman bildiriyorsa bu bildirilen işin gelecek zamanda kesin gerçekleşeceği, geçmiş zaman bildiriliyorsa kesin gerçekleştiği ifade edilmiş olur. Bu sebeple âyette bir başka şart edatı olan إِنَّ değil, إِذَا edatı kullanılmıştır.

عِذَا كُنَّا عِظَامًا نَخِرَةً (11) ..

11. “Bizler çürümüş kemiklere döndükten sonra mı?”

¹⁴⁸ Ali Bulut, *age*, s. 106.

Âyette *إِذَا* şart edatı olarak kullanılmış, müsnedin anlamını kesinlik belirterek sınırlamıştır. *نَحْنُ لَسْنَا مَرْدُودِينَ فِي الْحَافِرَةِ كُنَّا عَظَمًا نَحْرَةً* cümlesi şart cümlesi iken “Biz gerisingeri eski halimize getirilecek değiliz.” veya benzeri bir ifade şartın mahzuf cevabı olmaktadır.¹⁴⁹

قَالُوا تِلْكَ إِذَا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ (12)

12. “Öyle ise bu hüsrân dolu bir dönüştür” dediler.”

Âyette *إِذَا* şart edatı kullanılmıştır. İnkârcılar asla inanmadıkları yeniden yaratılışı kesinlik ifade eden *إِذَا* şart edatı ile kullanarak Türkçe’de alay ifade etmek için söylenen “He yav he, kesin hâpı yuttuk!?”e benzer bir anlam kastetmişlerdir.

فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَةُ الْكُبْرَى (34) يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَى (35) وَبُرْزَتِ الْجَحِيمُ لِمَنْ يَرَى (36)

34-36. “En büyük felaket (kıyamet) geldiği zaman, o gün insan yaptıklarını hatırlar. Ve cehennem, görenler için apaçık bir şekilde gösterilir.”

Âyette *إِذَا* edatı kesinlik ve geleceğe yönelik şart ifade etmektedir.

11 ve 12. âyetlerde *إِذَا* ve *إِذَا* edatlarının kullanıldığı ve âhiret gününün inkâr edildiği ifadeler bulunmaktadır. “İnkârcıların yeniden yaratılış durumu eğer gerçekleşirse biz kaybedenlerden oluruz, bu hüsrân dolu bir dönüştür” şeklindeki bu inkârlarının faydasız olacağı, yeniden dirilişin kesinliği 34. ayette bulunan *إِذَا* şart edatı ve cevabı ile belirtilmiştir. Burada o inkârcılara mühmel cevap da vardır.¹⁵⁰

1.5.6. Müsnedin İsim Olması

İsim zamandan bağımsız olarak sübut ve istikrar ifade eder. Fiil bir olayın zaman veya tecdit durumunu ifade eder. Bu sebeple ifade edilmek istenen olay veya mananın

¹⁴⁹ Zeccâc, *age*, s. 279.

¹⁵⁰ Zeccâc, *age*, s. 279; Behçet Abdülvahid Salih, *age*, s. 328.

sübutu, istikrarı, durumunun değişmediği belirtilecekse müsned isim olarak kullanılmalıdır.¹⁵¹ Aşağıda belirtilen âyetlerde müsned isim olarak gelmiştir.

خَاشِعَةً أَبْصَارُهَا خَاشِعَةً (9), وَاجِفَةً قُلُوبٌ يَوْمَنُذٍ وَاجِفَةً (8) kelimeleri, قَالُوا تِلْكَ إِذَا كَرَّةٌ ... âyetinde لَمَرْدُودُونَ kelimeleri, عَائِنَا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ (10), فَقَالَ رَجْرَةً فَإِنَّمَا هِيَ رَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ (13), خَاسِرَةً (12) kelimeleri, عَبْرَةً إِنِّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةٌ لِّمَن يَخْشَى (26), أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى (24) kelimeleri, فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَى âyetinde أَشَدُّ kelimeleri, عَائِنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ السَّمَاءُ بَنِيهَا (27), أَيَّانَ الْمَأْوَى kelimeleri, فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى (41), مُنْذِرٌ إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ مِّنْ يَّخْشَاهَا (45), مُرْسِيهَا (42) kelimeleri müsnettir ve isim olarak gelmiştir. Bu âyetlerde müsned isim olarak gelmiş ve subû/süreklilik ifade etmektedir.

1.5.7. Müsnedin Nekra Olması

Müsned isim olduğunda, bir gereklilik yoksa müsnedin nekra olarak gelmesi esastır. Nekra gelmesinde özel amaçlar da gözetilebilir.¹⁵² Şu âyetlerdeki müsnedlerde bir sınırlama veya belirlilik kastedilmediği için müsnedler nekra olarak getirilmiştir:

خَاشِعَةً أَبْصَارُهَا خَاشِعَةً (9), وَاجِفَةً قُلُوبٌ يَوْمَنُذٍ وَاجِفَةً (8) kelimeleri, قَالُوا تِلْكَ إِذَا كَرَّةٌ ... âyetinde لَمَرْدُودُونَ kelimeleri, عَائِنَا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ (10), فَقَالَ رَجْرَةً فَإِنَّمَا هِيَ رَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ (13), خَاسِرَةً (12) kelimeleri, إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ مِّنْ يَّخْشَاهَا (45), أَشَدُّ kelimeleri, عَائِنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ السَّمَاءُ بَنِيهَا (27) âyetinde مُنْذِرٌ kelimeleri müsnettir ve nekra olarak gelmiştir.

1.5.8. Müsnedin Marife Olması

Bir önceki konuda müsnette asıl olanın nekralık olduğu ifade edilmişti. Müsnette bazı amaçlarla marifelik tercih edilebilir.¹⁵³ Sûrede marife gelen müsnetlerde marifetle sınırlama (tahsis) ve kasr ifade edildiği tespit edilmiştir.

¹⁵¹ Bekrî Şeyh Emin, *age*, 145-146; Ali Bulut, *age*, s. 109.

¹⁵² Bekrî Şeyh Emin, *age*, s. 146-147; Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 135; Ali Bulut, *age*, s. 110.

¹⁵³ Bekrî Şeyh Emin, *age*, s. 147; Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 135; Ali Bulut, *age*, s. 110.

﴿24﴾ فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى âyetinde رَبُّ kelimesi zamire muzaf olduğu için marife müsnettir. Bu marifelikle Firavun rububiyeti kendisine tahsis etmiştir. Anlam “Sizin en büyük rabbiniz benim.” şeklindedir.

﴿39﴾ الْمَأْوَىٰ فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَىٰ âyetinde الْمَأْوَىٰ kelimesi müsnettir. Lâm-ı tarif ile marifedir. Arada gelen fasıl zamiri sayesinde marife gelen bu müsned, müsned-i ileyhe tahsis edilmiştir. Müsned-i ileyten sonra fasıl zamiri gelmesi konusu işlenirken, bu âyet ve 41 âyet açıklanmıştır. Tahsis sebebiyle anlam “Şüphesiz cehennem onun asıl durağıdır.” şeklindedir.

﴿41﴾ الْمَأْوَىٰ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ âyetinde الْمَأْوَىٰ kelimesi müsnettir. Lâm-ı tarif ile marifedir. Durum 39. âyetteki gibidir. Tahsis sebebiyle anlam “Şüphesiz cennet onun asıl durağıdır.” şeklindedir.

﴿45﴾ إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ مِّنْ يَّخْشَاهَا âyetinde مُنْذِرٌ kelimesi ism-i mevsule muzaf olmak suretiyle marife olmuş müsnettir. Âyetin başında إِنَّمَا hasır edatı olmasa dahi, مُنْذِرٌ ifadesinin marife olması kasr ifade etmek için yeterli olacaktır. Âyetin anlamı “Sen sadece korkanları uyarırsın.” şeklinde verilebilir.

1.5.9. Müsnedin Başta Gelmesi

Müsnedin müsned-i ileyten sonra gelmesi esastır. Bununla beraber bazı durumlarda müsned-i ileyhin önüne de geçebilir.¹⁵⁴ Aynı özelliğe sahip bir haberin, fiil cümlesi ile verildiğinde daha basit ve temel anlam ifade ettiği, isim cümlesi ile verildiğinde daha güçlü ve daha tekitli anlam ifade ettiği de unutulmamalıdır.¹⁵⁵ Sûrede müsnedin başa gelmesiyle ilgili durumlar şu şekildedir:

هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَىٰ ﴿15﴾

Âyette أَتَى kelimesi mazi fiil olarak gelen bir müsnettir. Başına sadaret hakkı olan soru edatı هَلْ geldiği için müsned başa gelmiştir. Aslında burada amaç soru sormak değil, “Mûsâ ve Firavun olaylarını duymadınız mı? Duydunuz.” anlamında, Hz. Mûsâ (a.s.) ve

¹⁵⁴ Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 376; Bekrî Şeyh Emin, *age*, s. 136; Ali Bulut, *age*, 111.

¹⁵⁵ Meydânî, *age*, s. 351.

Firavun olaylarının hatırlatılmasıdır. Bu ifade soru, inkâr ve alaylarla bunaltılan Peygamber Efendimiz’e (s.a.v.) teselli, inkârcılara da tezkir ve tehdittir. taraflar bu olayları bilmektedirler.¹⁵⁶ Bu sebeple cümlelerin pekiştirilmesine de gerek yoktur. Fiil cümlesi kurulması yeterlidir.

إِذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ (17)

Âyette **إِذْهَبْ** kelimesi emr-i hazır olarak gelen bir müsnettir. Cümle önceki âyetteki nidanın tefsiridir. Önceki ayette, “Hani, Rabbi ona mukaddes Tuvâ vadisinde şöyle seslenmişti.” şeklinde hitap edilmiştir. 17. âyet de oradaki seslenmenin ne şekilde olduğunu belirtmektedir. Emir talep ifade etmektedir. Âmil olarak başa gelmiş ve failini (müsned-i ileyhi) ref etmiştir.¹⁵⁷

فَقُلْ هَلْ لَّكَ إِلَىٰ أَنْ تَزَكَّىٰ (18)

Âyette **فَقُلْ** kelimesi müsnettir. Âmil olarak başa gelmiş ve failini (müsned-i ileyhi) ref etmiştir. Aynı âyette **هَلْ لَّكَ إِلَىٰ أَنْ تَزَكَّىٰ** cümlesinde **لَّكَ** müsnettir. Bu ifade Arapça’da kalıp olarak kullanılan bir soru tarzıdır. **هَلْ لَّكَ فِي كَذَا** ve **هَلْ لَّكَ إِلَىٰ كَذَا** şeklinde insanlara bir konudaki durumları sorulmaktadır.¹⁵⁸ Soru edatıyla gelen bu ifade başa geçmiş olup, aynı zamanda Firavunu teşvik etmek için kullanılmıştır. Müsned teşvik için kullanıldığında bu şekilde öne geçmektedir.¹⁵⁹

وَأَهْدِيكَ إِلَىٰ رَبِّكَ فَتَخْشَىٰ (19)

Âyette **أَهْدِي** ve **فَتَخْشَىٰ** kelimeleri müsnettir. Âyet, **وَ** bağlacıyla önceki cümleye bağlanmıştır. **فَتَخْشَىٰ** ise **فَ** bağlacıyla **وَأَهْدِيكَ إِلَىٰ رَبِّكَ** cümlesine bağlanmıştır. Âmil olarak başa gelmiş ve faillerini (müsned-i ileyhi) ref etmişlerdir. Burada da teşvik vardır.

فَاخْذُهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَىٰ (25)

¹⁵⁶ Muhyiddin ed-Dervîş, *age*, s. 366.

¹⁵⁷ Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 136; Ali Bulut, *age*, s. 111.

¹⁵⁸ Zemahşerî, *age*, s. 307.

¹⁵⁹ Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 136; Ali Bulut, *age*, s. 111.

Âyette müsnet olan أَخَذَ fiili mazi sîgada gelmiştir. Fâ-i takibiyyeden sonra birçok suç işleyen Firavun'un sonunu haber vermek için kurulan bir cümlede âmil olarak başa geçmiş ve fâilini ref etmiştir.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَن يَخْشَى ﴿٢٦﴾

Âyette فِي ذَلِكَ câr ve mecrûru müsnettir. Müsned, müsned-i ileyhin önüne geçerek tahsis ifade etmiştir. Bu durumda âyetin anlamı: "Bundadır "sadece" korkanlar için ibret." şeklinde verilebilir. Böylece Firavun'un korkunç sonuna dikkat çekilmiş olur.

وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِمَن يَرَى ﴿٣٦﴾

Âyette بُرِّزَتِ kelimesi meçhul mazi sîgasında müsnettir. 34. âyetteki جَاءَتْ fiiline matuftur.¹⁶⁰ Âmil olarak başa gelmiş, failini ref etmiştir.

وَأَثَرُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ﴿٣٨﴾

Âyette أَثَرُ kelimesi müsnettir. Âmil olarak başa gelmiş ve müstetir failini (müsned-i ileyhi) ref etmiştir.

وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ ﴿٤٠﴾

Âyetteki نَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ cümlesinde نَهَى kelimesi müsnettir. Âmil olarak başa gelmiş ve müstetir failini (müsned-i ileyhi) ref etmiştir.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسِيهَا ﴿٤٢﴾

Âyette يَسْأَلُونَ kelimesi müsnettir. Âmil olarak başa gelmiş ve müstetir failini (müsned-i ileyhi) ref etmiştir.

إِلَىٰ رَبِّكَ مُنْتَهِيهَا ﴿٤٤﴾

¹⁶⁰ Muhyiddin ed-Derviş, *age*, s. 371.

Âyette **إِلَى رَبِّكَ** câr ve mecrûru müsnettir ve câr ve mecrûr başa geldiği için müsned-i ileyhin önüne geçmiştir. Başa gelerek kasr ifade etmekte, kıyametin kopuş zamanı ile bilginin yalnızca Allah'a ait olduğunu belirtmektedir.¹⁶¹

كَانَهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحِيهَا (46)

Âyette **يَلْبَثُوا** fiili, başına geldiği cümlede müsnettir. Başındaki nefiy bildiren **لَمْ** ve ardından gelen hasır edatı illa (**إِلَّا**) ile kasr ifade etmek üzere başa getirilmiştir.

1.5.10. Müsnedin Sonra Gelmesi

Müsned-i ileyhin başta gelmesi, müsnedin sonra gelmesi Arapçada cümlelerin doğal akışı gereğidir.¹⁶² Nâziât suresinde bu şekilde müsnedin müsned-i ileyhten sonra gelmiş cümleler şunlardır:

خَاشِعَةً أَبْصَارُهَا خَاشِعَةً (9) âyetinde **وَاجِفَةً** kelimesi, **قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ (8)** kelimesi, **إِذَا كُنَّا عِظَامًا نَخْرَةً** âyetinde **مَرْدُودُونَ** kelimesi, **إِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ (10)** kelimesi, **تِلْكَ إِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ** âyetindeki **قَالُوا تِلْكَ إِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ (12)** kelimesi, **فَإِذَا هُمْ** cümlesinde **كَرَّةٌ** kelimesi, **رَجْرَةٌ فَاتَمَّا هِيَ رَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ (13)** kelimesi, **عَآئِنْتُمْ** âyetinde **رَبُّ** kelimesi, **إِنَّا رَبُّكُمْ الْأَعْلَى (24)** kelimesi, **بِالسَّاهِرَةِ** âyetinde **بِالسَّاهِرَةِ (14)** kelimesi, **طَغَى** âyetinde **فَإِمَّا مِنْ طَغَى (37)** kelimesi, **أَشَدُّ** âyetinde **أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ السَّمَاءُ بَنِيهَا (27)** kelimesi, **وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى** âyetinde **الْمَأْوَى** kelimesi, **فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَى (39)** kelimesi, **وَنَهَى** kelimesi ve vav ile atfedilen cümlede **خَافَ** kelimesi, **النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى (40)** kelimesi, **إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ مَنْ يَخْشَاهَا (45)** kelimesi, **فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى (41)** kelimesi, **يَلْبَثُوا** âyetinde **كَانَهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحِيهَا (46)** kelimesi müsnedün ileytir. Bunlar Arap dili gramerinin belirlediği kural gereği müsnedün ileyten sonra gelmiştir.

1.5.11. Sözün Zâhire Uygun Gelmemesi

¹⁶¹ İbn Âşûr, *age*, s. 96.

¹⁶² Meydânî, *age*, s. 350; Bekrî Şeyh Emin, *age*, s. 149; Ali Bulut, *age*, s. 112.

Arap dilinde söz ifade edilirken muktezâ-yı hal gereği sözün zahirine uygun olmayan ifadeler kullanılır. Bu durum sözün akışına aykırı gibi görülür. Aslında böyle bir ifade belirli sebeplerle belâgate uygun olan kullanım biçimidir.¹⁶³ Sözün zahire uygun gelmemesi durumuna, söze gereği yokken zamirle başlanması, sözün akışında zamir kullanılması gerekirken yeniden isim kullanılması, hitap biçiminin veya fiilin zamanının değiştirilmesi durumları örnek verilebilir. Sûrede sözün zâhire uygun gelmemesi durumu için iki örnek tespit edilmiştir. Bunlar iltifat ve üslûb-i hakîm biçimleridir. Bu iki konu üçüncü bölümde (sözü anlam açısından süsleyen sanatlar bölümünde) ele alınacaktır.

1.6. FİİLİN MÜTEALLAKLARI

Fiilin müteallakları demek bir cümlede ana unsurlar olan mûsned ve mûsned-i ileyh dışındaki unsurlar demektir.¹⁶⁴ İsnatta fazlalık denilen bu unsurların sûredeki örnekleri mûsnedin sınırlandırılması bölümünde açıklanmıştı. Sûrede fiilin müteallakları konu başlığı altında işlenen durumlardan, fiilin malum binadan meçhul binaya çevrilmesi, mefûlün hazfedilmesi sebebiyle takdire belirlenmesi ve mamûlün bazı sebeplerle öne geçmesi durumları tespit edilmiştir.

1.6.1. Fiilin Meçhul Gelmesi

Fiilde asıl olan malum (etken) binada kullanılmasıdır. Meçhul olarak kullanıldığında birtakım gayeler gözetilmektedir.¹⁶⁵ Sûrenin 36. âyetinde mûsned mamûlün alem anlamı ifade etmesi için meçhul binada kullanılmıştır.

وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِمَنْ يَرَى (36)

36. “Cehennem, görenler için apaçık bir şekilde gösterilir.”

Âyette mûsned olan بَرَزَتْ fiili بَرَزَتْ fiilinin meçhul halidir. Malum binada الْجَحِيمُ kelimesi bu fiilin mefûlün bihidir. Fiil meçhul binaya çevrildiğinde mefûl failin yerine geçerek nâib-i fâil olmuştur. Burada fiilin meçhul yapılmasındaki amaç الْجَحِيمُ kelimesinin cehennem anlamında alem (özel isim) olduğunun belirtilmesidir.

¹⁶³ Meydânî, *age*, s. 182, 185; Ali Bulut, *age*, s. 113.

¹⁶⁴ Ali Bulut, *age*, s. 121.

¹⁶⁵ Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 163.

1.6.2. Mamulün (Mefûlün) Takdîr Edilmesi

Mamul bazı durumlarda takdiren gelebilir. Bunlardan biri de sözün kısaltılması (ihtisar) amacıdır.¹⁶⁶ Bu mamül sözün bağlamından anlaşılabilir olarak takdir edilir.

وَأَهْدِيكَ إِلَى رَبِّكَ فَتَخْشَى (19)

19. *Seni Rabbine iletayim de O'na karşı derinden saygı duyup korkasın.*”

Âyette فَتَخْشَى kelimesi فَ bağlacı ile إِلَى رَبِّكَ (rabbine) ifadesine bağlanmıştır. Dolayısıyla mûsnedinin mamülü, takdiren “onda” anlamına gelen عَنْهُ ifadesidir.

فَكَذَّبَ وَعَصَى (21)

21. *“Fakat o, Mûsâ'yı yalanladı ve ona karşı koydu.”*

Âyette فَكَذَّبَ ve وَعَصَى kelimelerinin mamülü mealde de ifade edildiği gibi Hz. Mûsâ (a.s.) ve ona işaret eden هُ zamiridir. İhtisar için zikredilmemiştir.

ثُمَّ أَذْبَرَ يَسْعَى (22)

22. *“Sonra (yeryüzünde fesat peşinde) koşmak üzere (imana) sırt çevirdi.”*

22. Âyette “arkasını dönmek, sırt çevirmek, mecâzen kabul etmemek” anlamına gelen أَذْبَرَ fiilinin mamülü, mealı aldığımız Diyanet İşleri Başkanlık Meâli'ne göre “imana sırt çevirdi.” şeklindedir. Aynı şekilde, daveti yapan Hz. Mûsâ (a.s.) veya onun daveti burada mamül olarak kabul edilebilir. يَسْعَى ifadesinin mamülü aynı meale göre “yeryüzünde fesat peşinde koşmak” şeklinde takdir edilmiştir. Hâlbuki âyetin devamı göz önünde bulundurulduğunda, “adamlarını toplayıp onlara hitap etmek için” şeklinde bir mamül takdir etmek daha yerinde olabilirdi.

فَحَشَرَ فَنَادَى (23)

23. *Hemen (adamlarını) topladı ve onlara seslendi.*

¹⁶⁶ Ali Bulut, *age*, s. 123.

Âyette mamûller ihtisar için hazfedilmiştir. Bunlar takdir edilmek durumundadır. adı geçen meâlin yazarları Hz. Mûsâ (a.s.) kıssasını temel alarak حَشَرَ için “adamlarını”, فَنَادَى için ise “onlara” zamirini mamûl olarak takdir etmişlerdir.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَن يَخْشَى (26)

26. “Şüphesiz bunda Allah’tan sakınıp korkan kimseler için büyük bir ibret vardır.”

Âyette يَخْشَى mûsnedinin mamûlü takdir edilen Allah kelimesidir.

كَانَ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحِيًّا (46)

46. “Kıyameti gördükleri gün onlar, sanki dünyada ancak bir akşam yahut bir kuşluk vakti kadar kalmış gibidirler.”

Âyetin mealinde لَمْ يَلْبَثُوا mûsnedinin mamûlü olan “dünyada” ifadesi takdiren getirilmiştir.

1.6.3. Mamûlün Âmilin Önüne Geçmesi

Bir isnatta asıl olan âmilin önde olmasıdır. Bununla beraber mamûller âmillerinin önüne geçebilirler.¹⁶⁷ Surede mamûlün öne geçtiği ayetler şunlardır:

يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ (6)

6. “Büyük bir sarsıntının olacağı o günde,”

Âyetteki يَوْمَ kelimesi zaman zarfı olduğu için mef’ûlün fihtir. Bu kelime sonrasındaki cümleye bağlanırsa inkâr edilen ve tartışmanın ana konusu olan diriliş gününe vurgu yapmak için mamul öne geçirilmiş (mukaddem mefûl) olur.¹⁶⁸ Bu durumda

¹⁶⁷ Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 163.

¹⁶⁸ Behcet Abdulvâhid Sâlih, *age*, s. 326.

âyetin meali şu şekilde olacaktır: “O gün şiddetle sarsan sarsar.”¹⁶⁹ Elmalılı Hamdi Yazır âyetin mealini şu şekilde yapmıştır: “O gün sarsar râcife”.¹⁷⁰

وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحِيهَا (30)

30. “Ardından yeri düzenleyip döşedi.”

Âyetteki الْأَرْضَ kelimesi دَحِي müsnedinin mef’ûlü olarak mansuptur. Bunun delili دَحِيهَا fiilinin sonunda olan ve الْأَرْضَ kelimesini işaret eden هَا zamiridir.¹⁷¹ Fakat الْأَرْضَ kelimesi iştigâl kabul edilirse, bu takdim tekid ifade etmiş olur.¹⁷²

1.7. KASR

Sözlükte hapsedmek, kısaltmak, daraltmak, anlamına gelen kasr,¹⁷³ bir belâgat kavramı olarak, cümlede bir kelime veya kelime grubunun ifade ettiği anlamı diğer kelime veya kelime grubuna belirli yollarla has kılınması demektir.¹⁷⁴ Bu durum belâgat ilminde tahsis ve hasr kavramları ile de ifade edilmektedir. Kasr ilgili anlam konusunda muhatabın zihninde şüphe bırakmaz. Kasr, sözün kısaca ifade edilmesi olan îcâz, tekit ve anlama vurgu yapılmasıyla da ilgilidir.¹⁷⁵

1.7.1. Kasrın Öğeleri

Kasrın maksûr ve maksûrun aleyh olarak iki ögesi vardır.¹⁷⁶

فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ (13)

13. ““Hâlbuki o, bir haykırıştan (sûr’un üfürülmesinden) ibarettir.”

¹⁶⁹ Kuran Yolu Meali, Komisyon, 3. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2017, s. 582.

¹⁷⁰ Elmalılı Hamdi Yazır, *age*, s. 5551.

¹⁷¹ Zeccâc, *age*, s. 280.

¹⁷² İbn Âşûr, *age*, s. 86.

¹⁷³ İbn Manzûr, *age*, “قصر”, cilt: 6, s. 407-408.

¹⁷⁴ M. A. Yekta Saraç, *age*, s. 76; Meydânî, *age*, s.523; Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 165; Ali Bulut, *age*, s. 127.

¹⁷⁵ M. A. Yekta Saraç, *age*, s. 76; Taftazânî, *age*, s. 381; Seyyid Şerif Cürcânî, el-Hâşiyetu ale’l-Mutavvel Şerhi Telhîs, Thk. Raşid E’radî, 1. Baskı, Dâru’l-Kutubu’l-İlmiye, Beyrut 2007, s. 236; Ali Bulut, *age*, s. 127.

¹⁷⁶ M. A. Yekta Saraç, *age*, s. 76; Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 165; Ali Bulut, *age*, s. 127.

Âyette **هِيَ** maksûr, **زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ** ise maksûr aleyhtir.

Kasrın ögeleri, hakiki olması, izafi olması ve muhatabın durumuna göre üç gruba ayrılmıştır.¹⁷⁷

1.7.2. Ögeleri Açısından Kasr

Kasr ögeleri açısından mevsufun sıfatı üzerine kasrı ve sıfatın mevsufa kasrı şeklinde ikiye ayrılmıştır.

1.7.2.1. Mevsufun Sıfatı Üzerine Kasrı

Mevsuf sıfatına yani bir anlam ve niteliğe kasr edilirse buna mevsufun sıfatı üzerine kasrı denir. Bu özellik hakiki veya izafi olabilir.¹⁷⁸

(45) **إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ مَّنْ يَخْشَاهَا**

45. “Sen, ancak ondan korkanları uyarıcısın.”

Âyette **أَنْتَ** maksûr, **مُنْذِرٌ مَّنْ يَخْشَاهَا** maksûr aleyhtir. **مُنْذِرٌ** kelimesi sıla cümlesine muzaf yapılarak anlamda tahsis ifade edilmiştir. Daha önce açıklandığı gibi Hz. Peygamberden (s.a.v.) devamlı surette kıyameti soran kişiler onu çok rahatsız etmişti. Bu konuda bilgisi olmadığı için cevap da veremiyordu. Bu âyetle o kişilere takılmayıp uyarma görevine odaklanması istenmiştir.¹⁷⁹

1.7.2.2 Sıfatın Mevsufa Kasrı

Sıfat mevsufuna yani bir anlam veya nitelik mevsufa kasredilirse buna sıfatın mevsufa kasrı denir. Bu sıfat yine hakiki veya izafi olabilir.¹⁸⁰

(44) **إِلَى رَبِّكَ مُنْتَهِيهَا**

44. “Onun nihai bilgisi yalnız Rabbine âittir.”

¹⁷⁷ Kazvînî, *age*, s. 98-100; Meydânî, *age*, s. 523-524.

¹⁷⁸ Kazvînî, *age*, s. 98-99; Meydânî, *age*, s. 524-525.

¹⁷⁹ İbn Âşûr, *age*, s. 97.

¹⁸⁰ Kazvînî, *age*, s. 98-99; Meydânî, *age*, s. 524-525.

Âyette **إِلَى رَبِّكَ** câr ve mecrûru takdim edilerek kasr yapılmıştır. Böylece **إِلَى رَبِّكَ** maksûrun aleyh, **مُنْتَهَاهَا** maksûr olduğu için, cümleden kıyametin nihai bilgisi sadece Allah’a verildiği anlamı çıkmaktadır.

1.7.3. Maksurun Hakiki veya Gayr-i Hakiki Olması Açısından Kasr

Maksurun maksûrun aleyhe kasrının hakiki veya diğer varlıklarla karşılaştırıldığında nisbî (izafî) olması açısından kasr hakiki ve izafî olarak ikiye ayrılmıştır.

1.7.3.1. Hakiki Kasr

Maksûrun aleyhe kasr edilen özellik hakikaten sadece o varlığa aitse buna hakiki kasır denir.¹⁸¹

إِلَى رَبِّكَ مُنْتَهَاهَا (44)

44. “Onun nihai bilgisi yalnız Rabbine âittir.”

Âyette kıyametin kopacağı nihai bilgiyi sadece Allah Teâlâ bilmektedir.

1.7.3.2. Gayr-i Hakiki Kasr

Maksûrun aleyhe kasr edilen sıfat hakiki olmayıp izafî olursa buna gayr-i hakiki kasr denir. Burada tahsis edilen sıfat zahirendir ve kasr diğer varlıklara nispetle yapılmaktadır.¹⁸² Başka varlıklarda ilgili özelliğin tamamen mevcut olmadığı iddia edilmemektedir. İlgili sıfat başka varlıklarda da bulunabilir.

إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ مَّنْ يَخْشَاهَا (45)

45. “Sen, ancak ondan korkanları uyarıcısın.”

¹⁸¹ Kazvînî, *age*, s. 99-100; Meydânî, *age*, s. 523; Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 170.

¹⁸² Kazvînî, *age*, s. 99; Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 170; Ali Bulut, *age* s. 129-130.

Âyette **أَنْتَ** maksûr ve **مَنْ يَخْشَاهَا** maksûr aleyhtir. Peygamberimiz uyarıcı olarak belirtilmekle birlikte Peygamberimiz ne tek uyarıcı ne de sadece uyarıcıdır. Burada Peygamberimize ve ondan gayp haberi soranlara görevi ve sınırları hatırlatılmıştır.

1.7.4. Muhatabın Durumuna Göre Kasr

Kasr çeşitleri muhatabın inanç ve bilgi durumuna göre çeşitlere ayrılmıştır.¹⁸³ Bunlar kasr-ı ifrâd, kasr-ı kalb, ve kasr-ı ta'yindir.

1.7.4.1. Kasr-ı İfrâd

Muhatap bir sıfat veya özelliğe birden fazla kişinin ortak olduğuna inanıyorsa bu tür kasra kasr-ı ifrad denir. Bu kişiye yanlış bilgisini düzeltmek için sıfat ya da özelliğin tek bir ferde ait olduğunu belirten kasr-ı ifrad üslûbu kullanılır.¹⁸⁴

إِلَى رَبِّكَ مُنْتَهِيهَا (44)

44. “Onun nihai bilgisi yalnız Rabbine âittir.”

Âyette **إِلَى رَبِّكَ** maksûr aleyh, **مُنْتَهِيهَا** ise maksûrdur. Peygamberimize ve kıyametin kopacağı nihai vakti soranlara Peygamber bile olsa Allah haricinde kimsenin bu bilgiye ortak olmadığı belirtilmiştir.

1.7.4.2. Kasr-ı Kalb

Muhatap konuşan kişinin düşüncesinin tam tersine inanıyorsa muhataba kasr-ı kalp üslûbu ile hitap edilir.¹⁸⁵

فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ (13)

13. “Hâlbuki o, bir haykırıştan (sûrun üfürülmesinden) ibarettir.”

¹⁸³ Kazvînî, *age*, s. 99; Meydânî, *age*, s. 527-529; Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 173; Ali Bulut, *age*, s. 130-131.

¹⁸⁴ Kazvînî, *age*, s. 100; Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 173; Ali Bulut, *age*, s. 131.

¹⁸⁵ Kazvînî, *age*, s. 100; Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 170.

Âyette **هِيَ** maksûr, **زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ** ise maksûr aleyhtir. Müşriklerin, 10 ve 12. âyetlerde aktarılan, teaccüp, inkâr ve alay dolu ifadeleriyle imkânsız gördükleri kıyametin bir anda gerçekleşeceği bu ayetteki kasr üslubuyla cevaplandırılmıştır.¹⁸⁶

كَانَ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحِيهَا (46)

46. “Kıyamet gününü gördüklerinde (dünyada) sadece bir akşam vakti veya onun kuşluğu kadar kaldıklarını sanırlar.”

Âyette **هُم** maksur, **لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحِيهَا** maksur aleyhtir. Dünya hayatlarını çok uzun, kıyameti çok uzak veya imkânsız zanneden inkârcılara inanışlarının yanlışlığı kesin bir dille ifade edilmiştir.

1.7.4.3. Kasr-ı Ta'yîn

Muhatap bir konuda şüphe içinde ise veya doğru olanı belirleyemiyorsa kasr-ı ta'yîn üslûbu kullanılarak şüphesi, tereddüdü giderilir.¹⁸⁷

إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ مَّنْ يَخْشَاهَا (45)

45. “Sen, ancak ondan korkanları uyarıcısın.”

Âyette **أَنْتَ** maksûr ve **مُنْذِرٌ مَّنْ يَخْشَاهَا** maksûr aleyhtir. Hz. Peygamber inkârcılar ve devamlı soru soranlara karşı ne yapacağını, cevap verip vermeyeceğini, verecekse ne cevap vereceği gibi konularda tereddüt içindeyken ona görevinin sadece korkanları uyarmak olduğu belirtilerek durumu tayin edilmiştir. Kıyametin zamanı vb. konularda alay ve inkârvâri soru soran kişileri önemsemeyip, sadece inzar görevine odaklanması emredilmiştir.

¹⁸⁶ İbn Âşûr, *age*, s. 73-75.

¹⁸⁷ Kazvînî, *age*, s. 99-100; Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 173; Ali Bulut, *age*, s. 131.

1.7.5. Kasr Yolları

Kasr, Suyûtî'ye göre on dört şekilde yapılmaktadır.¹⁸⁸ Fakat bunlardan dördü en çok bilinen kasr yöntemidir. Bunlar **إِنَّمَا**, nefy ve istisna edatı, takdim ve atıf yollarıdır.¹⁸⁹ Bunların ilk üçü sûrede geçmektedir. Bunlar daha önce değişik açılardan ele alındığı için bu bölümde ayrıntıya girmek zait olacaktır.

1.7.5.1. **إِنَّمَا**/Innemâ

إِنَّمَا ile hükmü kabul eden, konuyu bilen veya böyle kabul edilen kişilerin dikkati çekilmek, onları tembihlemek için kasr yapılır.¹⁹⁰ Anlamı sadece, yalnızca vb. ifadelerdir. Önce **إِنَّمَا** edatı sonra maksûr, sonra da maksûr aleyh getirilerek kasr cümlesi kurulur. Sûrede 13 ve 45. âyetlerde **إِنَّمَا** ile kasr yapılmıştır.

فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ (13)

13. “Hâlbuki o, bir haykırıştan (sûr’un üfürülmesinden) ibarettir.”

Âyette **هِيَ** maksûr, **زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ** ise maksûr aleyhtir. Muhataplara yeniden dirilmenin çok kolay olacağı bu yüzden sonlarına dikkat etmeleri gerektiği kasr ile ifade edilmiştir.

إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ مَّنْ يَخْشَاهَا (45)

45. “Sen ancak ondan korkanları uyarabilirsin”

Âyette **أَنْتَ** maksûr ve **مُنْذِرٌ مَّنْ يَخْشَاهَا** maksûr aleyhtir. Öncelikli muhatap Hz. Peygamberdir (s.a.v.). Âyet kasr-ı ta'yin konusunda açıklanmıştır.

¹⁸⁸ Suyûtî, *age*, s. 521-524.

¹⁸⁹ Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 167.

¹⁹⁰ Cürcânî, Abdulkâhir b. Abdurrahman, *Delâilu'l-Î'câz*, Mektebetu'l-Hancı, Kahire, s. 330; Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 168.

1.7.5.2. Nefy ve İstisna Edatı

Bu şekildeki kasr hükmü kabul etmeyen, şüphesi veya tereddüdü olan, bilgisi bulunmayan vb. kişilere işin gerçeğini kesin bir şekilde aktarmak için kullanılır. Hüküm kesin biçimde bu kasr ile ifade edilir.¹⁹¹ Önce nefiy sonra maksûr, sonra tahsis en sona da maksûr aleyh getirilir.

كَانَهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحِيهَا (46)

46. “Kıyamet gününü gördüklerinde (dünyada) sadece bir akşam vakti veya onun kuşluğu kadar kaldıklarını sanırlar.”

Âyette لَمْ nefiy edatı, يَلْبَثُوا maksûr, إِلَّا tahsis edatı, عَشِيَّةً ise maksûr aleyhtir. Dünya hayatının ebedi olacağını, bitmeyeceğini, hesaba çekilmeyeceklerini sanan kişilere işin gerçeği kesin bir şekilde öğretilmiştir.

1.7.5.3. Takdim

Takdim ile kastedilen haberin mübtedâdan veya mamulün fiilinin önce geçmesidir. Bu şekilde bir yöntemle, kasr edat kullanılmadan kasır gerçekleşmiş olur. Öne alınan bölüm maksûr aleyh, geriye bırakılan bölüm ise maksûrdur.¹⁹²

إِلَى رَبِّكَ مُنْتَهِيهَا (44)

44. “Onun nihai bilgisi yalnız Rabbine aittir.”

Âyette إِلَى رَبِّكَ maksûr aleyh, مُنْتَهِيهَا ise maksûrdur. إِلَى رَبِّكَ başa getirilerek dünyanın sonu ve kıyametin zamanı ile ilgili bilgi sadece Allah Teâlâ için tahsis edilmiştir.

1.8. FASIL-VASIL

Belâgat âlimleri fasıl ve vasıl konusunu meânî ilminin sonuna bırakmışlardır. Çünkü diğer konular tek bir cümledeki durumlarla ilgili iken fasıl ve vasıl konusu iki veya

¹⁹¹ Abdulkâhir el-Cürcânî, *age*, s. 332; Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 168.

¹⁹² Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 169; Ali Bulut, *age*, s. 132-133.

daha fazla cümle arasındaki bağlantı ile ilgilidir.¹⁹³ Onlar fasıl ve vasıl konusunu belâgat ilminin en zor konusu saymışlar ve ancak diğer meânî konularını izah ettikten sonra bu konuya geçmişlerdir.¹⁹⁴

1.8.1. *Fasıl*

Sözlük anlamı ayırmak, iki şey arasına mesafe koymak olan fasıl kelimesi¹⁹⁵ bir kavram olarak, peş peşe gelen cümleleri aralarında birleştirmek için gerekli bir bağ-sebep yoksa birbirinden ayırmak demektir. Belâgat âlimleri bu tanımı vasıl üzerinden yaparak faslı “vaslı terk etmektir” şeklinde tanımlamışlardır.¹⁹⁶ Dört durumda fasıl yapılır. Bunlar, kemâl-i ittisâl, şibh-i kemâl-i ittisâl, kemal-i inkıtâ, şibh-i kemal-i inkıtâ durumlarıdır. Nâziât sûresinde bu durumlardan sadece kemâl-i ittisâl ve şibh-i kemâl-i ittisâl durumuna örnek tespit edilmiştir.

1.8.1.1. *Kemâl-i İttisâl*

İki cümle arasında sanki tek bir cümle imiş gibi tam bir mana birliği bulunursa buna kemâl-i ittisâl denir. Bu durum üç şekilde olur. Sonra gelen cümle anlam bakımından öncekini tekit eder, önceki cümlenin bedeli veya atf-ı beyanı olur.¹⁹⁷ Bu üç durumda da iki cümle fasılalı gelir.

1.8.1.1.1. Manevi Tekit Sebebiyle Kemâl-i İttisâl

Manevi tekitten kasıt, sonraki âyetin önceki âyetteki anlamı, hükmü desteklemesidir. Nahiv ilmindeki tekit kastedilmemektedir.

يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ (6) تَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ (7)

6. “O gün büyük bir sarsıntı olur.” 7. “O sarsıntıyı, peşinden gelen başka bir sarsıntı izler.”

¹⁹³ Ali Bulut, *age*, s.136.

¹⁹⁴ Bahâuddin Sübkî, *Arûsu'l-Efrâh fî Şerhi Telhîsi'l-Miftâh*, Thk. Abdulhamid Hindâvî, 1. Baskı, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 2003, s. 479; Abdulkâhir Cürcânî, *age*, s. 222; Kazvînî, *age*, s. 118.

¹⁹⁵ İbn. Manzûr, *age*, C. 11, s. 521; Cevheri, *age*, Cüz 5, s. 1790.

¹⁹⁶ Kazvînî, *age*, s. 118; Meydânî, *age*, s. 557.

¹⁹⁷ Kazvînî, *age*, s. 121; Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 183.

6 ve 7. âyetler mealde verildiği gibi iki ayrı cümle olarak kabul edildiğinde 7. âyet 6. âyeti anlam bakımından destekleyip, pekiştirmektedir. Aynı zamanda önceki kasemin cevabı olarak da kabul edilebilecek bu iki cümle ile yeniden diriltilişi kabul etmeyen kişilere kıyametin kopuşu ve yeniden diriltilişi, inkârcıların kötü durumu bir dizi âyetle aktarılmaktadır. Altı ve yedinci âyetler tek cümle kabul edilirse **تَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ** ifadesi müsned ileyh olan **الرَّاجِفَةُ** kelimesinin hali olur. Dolayısıyla bağlaç gerekmez veya fasıla oluşmaz. Bu durumda anlam “O gün büyük bir sarsıntı, peşinden başka bir sarsıntı takip ederken meydana gelir.” şeklinde olur.

قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ (8) أَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ (9)

8. “O gün birtakım kalpler (tedirginlik içinde) şiddetle çarpacaktır.” 9. “Onların gözleri (korku ile) inecektir.”

Âyetler mealde verildiği gibi ayrı cümle kabul edildiğinde anlam tekidi olduğundan kemâl-i ittisâl olarak fasıl yapılmış olur.

1.8.1.1.2. Bedel Sebebiyle Kemâl-i İttisâl

Kendinden önce kapalı gelen kelimeyi açıklayan, onun tâbisi olduğu için irapta mahalli olmayan ifadelere bedel denir. Öncesindeki kapalı geçen ifadenin ne olduğu, bedel ile tamamının mı (bedel-i kül), bir kısmının mı (bedel-i ba‘z mine’l-kül) yoksa kapsamı mı (bedel-i iştimâl) olduğu belirtilerek açıklanır.¹⁹⁸ Burada yeni başlayan bir cümlelerin bedel olması veya bedelle başlaması kastedilmektedir. Müsned-i ileyhın bedel alması konusunda sûredeki örnekleri gösterilmiş ve açıklanmıştı. Sûrede iki yerde bedel cümle başında gelerek fasıl sebebi olmuştur. Bunlar, 15-16. ve 34-35. âyetlerdir.

هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى (15) إِذْ نَادَاهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى (16)

15. “(Ey Muhammed!) Mûsâ’nın haberi sana geldi mi? 16. Hani, Rabbi ona mukaddes Tuvâ vadisinde şöyle seslenmişti:”

¹⁹⁸ Meydânî, age, s. 467.

15. Âyette Mûsâ'nın haberi müsned-i ileytir. Bu haberdeki mübhemiyet 16. âyette اِذْ ile başlayan ve özet olarak ifade edilen Hz. Mûsâ (a.s.) ve Firavun olayları olarak açıklanmıştır. Yani Mûsâ'nın haberinden bedel ilgili olaylardır. Buradaki bedel, bedel-i ihtimaldir. Yani sadece bu haberler kastedilmiştir.¹⁹⁹

فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَةُ الْكُبْرَى (34) يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَى (35)

34-35. “En büyük felaket (kıyamet) geldiği zaman, o gün insan yaptıklarını hatırlar.”

34 ve 35. âyetlerde şart olan جَاءَتْ müsnedinin mamûlü olan يَوْمَ kelimesi اِذَا şart edatının bedeli ba‘z mine’l-kül olarak gelmenin zamanını sınırlandırmaktadır. Bu durumda يَوْمَ kelimesi يَوْمَ يَتَذَكَّرُ cümlesinin muzafı olmaktadır. Cevap ise takdir edilen يَوْمَ يَتَذَكَّرُ ifadesi olmaktadır.²⁰⁰ Bu ihtimalde âyetin meali şu şekildedir. “İnsanın yaptıklarını hatırladığı gün, en büyük felaket (kıyamet) geldiği zaman, insan o günde yaptıklarını hatırlar.”

1.8.1.2. Şibh-i Kemâl-i İttisâl

Art arda gelen iki cümleden ikinci cümle birincisine cevap durumunda olduğunda bu duruma şibh-i kemâl-i ittisâl denir. İkinci cümle genellikle takdir edilen (gizli-ibarede olmayan) bir sorunun cevabıdır. İkinci cümle bu şekilde ilk cümleden ayrıldığında bu fasıla isti’nâf, ilk cümledeki hükmü açık ya da gizli şekilde içeren sorunun cevabının verildiği ikinci cümleye de isti’nâf cümlesi denir.²⁰¹ Bazen bu yeni cümle başına isti’nâf harfi de gelebilir. Bu harf atıf edatlarıyla karıştırılmamalıdır.

قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ (8) أَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ (9)

8. “O gün birtakım kalpler (tedirginlik içinde) şiddetle çarpacaktır.” 9. “Onların gözleri (korku ile) inecektir.”

¹⁹⁹ İbn Âşûr, age, s. 74.

²⁰⁰ Muhyiddin ed-Dervîş, age, s. 371.

²⁰¹ Kazvînî, age, 124.

8 ve 9. âyetler tek cümle kabul edildiğinde **فُلُوبٌ** kelimesi cümlelerin müsned-i ileyhi, **أَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ** ise bu cümlelerin müsnedi olur. Bu durumda anlam “O gün kalpleri tedirginlik içinde kişiler (var ya), onların gözleri korku ile inecektir.” Şeklinde olur. Bu iki ayet tek cümle olarak isti’nâf beyânî olur. Çünkü bu âyetler 6 ve 7. âyetlerden sonra takdir edilen “O günün başka ne özelliği vardır?” sorusunun cevabıdır. 8 ve 9. âyetler, 6 ve 7. âyetlerde başlayan yemin cevabının devamıdır. Kıyametin farklı yönlerini beyân etmektedir.²⁰²

يَقُولُونَ ءَأَنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ (10) ءَإِذَا كُنَّا عِظَامًا نَخِرَةً (11) قَالُوا تِلْكَ إِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ (12) فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ (13) فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ (14)

10. Şöyle derler: “Biz gerçekten gerisingeriye eski hâlimize mi döndürüleceğiz?
11. Bizler çürümüş kemiklere döndükten sonra mı? 12. “Öyle ise bu hüsrân dolu bir dönüştür dediler.” 13. “Hâlbuki o, bir haykırıştan (sûrun üfürülmesinden) ibarettir.” 14. “Birdenbire kendilerini mahşerde buluverirler.”

8 ve 9. âyetlerde yeniden diriliş gününde birtakım kişilerin gözleri zelil bir şekilde yere bakarken, kalplerinin korku içinde olduğu ifade edilmektedir. 10, 11 ve 12. âyetlerde ise bu kişilerin dünya hayatlarında iken söyledikleri yeniden diriltilişin inkârı olan sözleri aktarılmaktadır. 9. âyetin sonunda “Onlar niçin bu durumdadırlar?” şeklinde bir soru takdir edildiğinde 10. âyetten 12. âyete kadar olan bölüm isti’nâf cümlesi olur. Bu bölüm isti’nâf-ı ibtidâiyedir. Bu sebeple şibh-i kemâlî ittisâl ortaya çıkar ve fasıl gerekli olur.

12. âyet önceki âyet için isti’nâf müekkededir.²⁰³ Başında takdir edilen “Başka ne derler?” sorusuna cevap olduğu için bu durum açıktır.

13 ve 14. âyetler isti’nâf cümlesidirler. 10-12. âyetlerde inkârcıların sözleri aktarılmış ve 13 ve 14. âyetler ile onların inkâr ve istihza ile sordukları sorulara cevap verilmiştir. 13 ve 14. âyetlerin başına getirilmiş olan (ف) harfi yeni bir cümle başladığını belirten isti’nâfiye harfidir.²⁰⁴

²⁰² İbn Âşûr, age, s. 68; Mahmud Sâfî, age, s. 227.

²⁰³ Mahmud Sâfî, age, s. 229.

²⁰⁴ Age.

اِذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ ﴿١٧﴾

17. “Haydi Firavun’a git! Çünkü o azmıştır.”

Âyet isti’nâf cümlesidir.²⁰⁵ Önceki âyetteki nida ile ilgili “Nasıl seslendi, ne dedi?” gibi sorular cevap verilerek nida beyan edilmiştir.

عَأَنْتُمْ أَشَدُّ خُلُقًا أَمْ السَّمَاءُ بَنِيهَا ﴿٢٧﴾ رَفَعَ سَمَكَهَا فَسَوَّيَهَا ﴿٢٨﴾

27. (Ey inkârcılar!) “Sizi yaratmak mı daha zor, yoksa göğü yaratmak mı? Onu Allah kurmuştur.” 28. “Onu yükseltmiş ve ona düzen ve âhenk vermiştir.”

27. âyetteki sorunun cevabı بَنِيهَا ifadesiyle açıklanmaya başlanmıştır. 28. âyetle aynıdır. Dolayısıyla 27. âyet isti’nâf cümlesidir.

أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعِيهَا ﴿٣١﴾

31. “Ondan suyunu ve merasını çıkardı.”

31. Âyet isti’nâf cümlesidir. 30. âyetteki “Sonra ne yaptı?” vb. sorular açıklanarak cevaplanmaktadır.

فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَةُ الْكُبْرَىٰ ﴿٣٤﴾

34. “En büyük felaket (kıyamet) geldiği zaman,”

Âyet isti’nâf cümlesidir.²⁰⁶ Bu âyet ile yeni bir konuya başlandığı kabul edilirse şibh-i kemâl-i ittisâl oluşmaz. Ancak bu âyet ile sûrenin ilk bölümünde tartışılan inkârcılara cevap verildiği kabul edilirse şibh-i kemâl-i infisal oluşmuş olur. Âyetin başındaki فَ edatı başlangıç belirttiğinden bağlaç değildir.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسِيلُهَا ﴿٤٢﴾ فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرِهَا ﴿٤٣﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ مُنْتَهِيهَا ﴿٤٤﴾ إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ مَّنْ يَخْشِيهَا ﴿٤٥﴾ كَانَهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحِيهَا ﴿٤٦﴾

²⁰⁵ Age, s. 231.

²⁰⁶ Age, s. 235.

42. “Sana, kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar.” 43. “Onu bilip söylemek nerede, sen nerede?” 44. “Onun nihai bilgisi yalnız Rabbine âittir.” 45. “Sen, ancak ondan korkanları uyarıcısın”. 46. “Kıyameti gördükleri gün onlar, sanki dünyada ancak bir akşam yahut bir kuşluk vakti kadar kalmış gibidirler.”

43-46. âyetlerde ile üslûb-i hakîm yoluyla 42. âyete cevap verilmektedir. Bu sebeple bu âyetler cevapları açısından isti’nâf cümleleridir. Âyetler 3. bölümdeki üslûb-i hakîm konusunda incelenecektir.

1.8.1.3. Kemâl-i İnkıtâ

Art arda gelen iki cümlenin, hem lafız hem de mana yönünden birinin haber cümlesi diğerinin inşâ cümlesi olması, iki cümle lafız yönünden haberî olsa bile birinin mana yönünden inşâ cümlesi diğerinin haber cümlesi olması ya da iki cümle arasında herhangi bir bağ olmaması durumunda kemâl-i inkıtâ meydana gelir. Bu cümleler birbirine atıf yapılmaz. Kazvînî bu duruma “kat” adını vermiştir.²⁰⁷ Yeni konulara başlanan tüm âyetlerde durum böyledir.

يَقُولُونَ ءَاِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ (10)

10. Şöyle derler: “Biz gerçekten gerisingeriye eski hâlimize mi döndürüleceğiz?”

Âyet inşâî bir cümle olan kasemin cevabından sonra geldiği ve ihbarî bir cümle olduğu için burada kemal-i inkıtâ vardır.²⁰⁸

فَاِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ (14) هَلْ اَتَيْكَ حَدِيثُ مُوسٰى (15)

14. “Birdenbire kendilerini mahşerde buluverirler.” 15. (Ey Muhammed!) “Mûsâ’nın haberi sana geldi mi?”

15. Âyette yeni bir konuya geçilmiştir. Her ne kadar Mekkelilere eski inkârcı Firavun’un örneği ile uyarı verilmiş olsa da on beşinci âyetin on dördüncü âyetteki sözlerle bir bağı bulunmadığından fasıl yapılmıştır.

²⁰⁷ Kazvînî, *age*, s. 123.

²⁰⁸ İbn Âşûr, *age*, s. 68.

عَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءُ بَنِيهَا ﴿٢٧﴾

27. (Ey inkârcılar!) “Sizi yaratmak mı daha zor, yoksa göğü yaratmak mı? Onu Allah kurmuştur.”

Âyette yeni bir konuya geçilmiştir. Bu sebeple kemâl-i inkîta vardır. Fasil gerekli olmuştur.

فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَّةُ الْكُبْرَىٰ ﴿٣٤﴾

34. “En büyük felaket (kıyamet) geldiği zaman.”

34. âyetteki durum da 27. âyetteki gibidir. Yeni bir konuya girilmiştir. Bu cümlelerin önceki âyetle hiçbir bağı bulunmamaktadır. Yani kemâl-i inkîta vardır.

فَأَمَّا مَنْ طَغَىٰ ﴿٣٧﴾

37. “Kim azgınlık eder...”

Âyette öncesiyle bağı olmayan yeni bir cümleye başlandığından kemâl-i inkîta vardır. Bu cümle şart cümlesidir.

فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ ﴿٤١﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسِيهَا ﴿٤٢﴾ فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرِهَا ﴿٤٣﴾

41. “Şüphesiz, cennet onun sığınağıdır.” 42. “Sana, kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar.” 43. “Onu bilip söylemek nerede, sen nerede?”

41. âyet ihbâri bir cümle iken 42. âyet ihbâri kalıbında gelen ama sonraki âyette gelen istifhâm-ı inkârî sebebiyle aslında inşâ ifade eden bir cümledir. Kastedilen anlam “soruyorlar” değil, “sormasınlar” ifadesidir. Bu durum Kırk üçüncü âyetin anlamından açıkça anlaşılmaktadır. “Onu bilip söylemek nerede, sen nerede?” Yani sen buna cevap veremezsin, o halde sormasınlar. İkinci bir ihtimale göre (فِيمَ) câr ve mecrûrundaki (مَا) nâfiye değil ism-i mevsuldür. Bu şekilde düşünüldüğünde anlam “Sen sordukları sorunun hatırlatıcılarından, alametlerinden biri iken mi kıyametin zamanını soruyorlar? Zaman

yakın, sormasınlar.” şeklinde olur.²⁰⁹ Her iki şekilde de 41 ve 42. âyetler arasında kemal-i inkıtâ oluştuğundan âyetler fasıl yapılmıştır.

1.8.1.4. Şibh-i Kemal-i İnkıtâ

Art arda gelen iki cümle arasına üçüncü bir cümlenin girmesi durumunda birinci cümleden sonra atıf harfi kullanılmaz. Çünkü bu durumda araya giren cümleye atf yapıldığı zannedilebilir, ibarede mana yanlış anlaşılır. Yanlış anlaşılmaya sebep olmamak için cümleler bağlanmaz. Bu duruma şibh-i kemâl-i inkıtâ denilir.²¹⁰ Sûrede bu duruma uygun örnek bulunamamıştır.

1.8.2. Vasıl

Sözlük anlamı iki şeyi birbirine bağlamak olan vasıl kelimesi²¹¹ bir belâgat kavramı olarak bir cümlenin vav bağlacı veya benzerleri ile başka bir cümleye bağlanmasıdır.²¹² Müfret kelimelerle yapılan vasıl belâgat ilmi kapsamı dışında tutulmuştur. Belâgat âlimlerinin çoğunluğu vasıl ile sadece cümleler arasındaki vasıl kastetmiş ve eserlerinde cümleler arasındaki vasıla yer vermişlerdir. Cürcânî bunu müfretlerde vasıl yapılıp yapılmamasının kolayca anlaşılabilceği sebebine dayandırmıştır.²¹³

1.8.2.1. Vav İle Vasıl

Belâgatta vav (و) harfi, birinci dereceli vasıl yapma aracı kabul edilir ve bu harfin üzerinde çok durulur. Çünkü vav ile atıf yapmak daha zordur. Vasıl yapmak için kullanılan diğer edatların vasıl dışında ifade ettikleri başka anlamlar da vardır. Tâkibiye ifade eden fe (ف) harfi, yapılan işlerin art arda olduğunu belirten sümme (ثم) gibi. Bu sebeple vav dışındaki edatlarla vasıl yapmak kolaydır.²¹⁴

Nâziât sûresinde vav ile vasıl yapılan âyetler ve sebepleri şunlardır:

²⁰⁹ Zemahşerî, *age*, s. 311.

²¹⁰ Ali Bulut, *age*, s. 141.

²¹¹ Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, 1. Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1998, Cüz, 2, s. 339.

²¹² Kazvînî, *age*, s. 118; Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 181.

²¹³ Abdülkahir Cürcânî, *age*, s. 223.

²¹⁴ Abdülkahir Cürcânî, *age*, s. 224.

1.8.2.1. İlk Cümlelerin İraptan Mahalli Olması ve İkinci Cümlelerin Bu İraba Katılması

İki cümlelerin iraptan mahalli olması ve ikinci cümle bu (aynı) iraba katılacaksa ikinci cümle bu iraba katılır.²¹⁵ Birinci cümle içinde bulunduğu sözde, müsned, müsned-i ileyh veya benzeri bir unsur görevi ifa ediyorsa ikinci cümle de aynı durumda ise bu iki cümle vav bağlacı ile bağlanılmalıdır. Vav harfi bir bağlaç olarak aynı hükümdeki öğeleri birleştiren virgül gibidir.

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا (1) وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا (2) وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا (3)

1. “Andolsun şiddetle çekip çıkaranlara,” 2. “Andolsun kolaylıkla çekip çıkaranlara,” 3. “Andolsun yüzüp yüzüp gidenlere.”

İkinci ve üçüncü âyet-i kerimeler irap açısından birinci âyet ile tamamen aynıdır. Birinci cümle yeminin şartıdır. Bu âyetler de vav harfi ile bu şarta bağlanarak aynı yemine dâhil edilmiştir.

فَقُلْ هَلْ لَكَ إِلَىٰ أَنْ تَزْكَىٰ (18) وَأَهْدِيكَ إِلَىٰ رَبِّكَ فَتَخْشَىٰ (19)

18. “Ona de ki: İster misin (küfür ve isyanından) temizlenesin?” 19. “Seni Rabbine ileteyim de O’na karşı derinden saygı duyup korkasın!”

18 ve 19. âyetlerde Allah Teâlâ Hz. Mûsâ’ya Firavun’a söylemesi gereken sözleri sıralamaktadır. On sekizinci âyette altı çizili bölüm **فَقُلْ** (de ki:) müsnedinin mefûlüdür. On dokuzuncu âyette bu mefûle vav ile bağlanarak aynı iraba tabi kılınmıştır.

فَأَرَاهُ الْآيَةَ الْكُبْرَىٰ (20) فَكَذَّبَ وَعَصَىٰ (21)

20. “Derken Mûsâ ona en büyük mucizeyi gösterdi.” 21. “Fakat o, Mûsâ’yı yalanladı ve ona karşı koydu.”

²¹⁵ Abdülkahir Cürânî, *age* s.123; Kazvînî, *age*, S. 119; Teftazânî, *age*, s. 434; Ali Bulut, *age*, s. 143.

20. Âyette فَكَذَّبَ ifadesi “fe” bağlacıyla önceki âyete bağlanmış olabileceği gibi bu “fe” isti’nâfiye de olabilir. Her iki durumda da Firavun’un delilleri görmesine rağmen Hz. Mûsâ’yı (a.s.) yalanlayıp ve Allah Teâlâ’ya isyan ettiği belirtilirken 21. âyette عَصَى fiili vav ile bağlanarak tıpkı كَذَّبَ fiili gibi müsned görevinde kullanılmıştır.²¹⁶

عَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءُ بَنِيهَا (27) رَفَعَ سَمَكَهَا فَسَوَّيَهَا (28) وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحِيهَا (29) وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحِيهَا (30) أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعِيهَا (31) وَالْجِبَالَ أَرْسَاهَا (32)

27. (Ey inkârcılar!) “Sizi yaratmak mı daha zor, yoksa göğü yaratmak mı? Onu Allah kurmuştur. 28. Onu yükseltmiş ve ona düzen ve âhenk vermiştir. 29. O göğün gecesini karanlık yaptı, ışığını da (ortaya) çıkardı. 30. Ardından yeri düzenleyip döşedi. 31. Ondandır suyunu ve merasını çıkardı. 32. Dağları sağlam bir şekilde yerleştirdi.”

İbn Âşur’a göre 27. âyetteki بَنِيهَا kelimesi aynı âyetteki semanın yaratılmasından bedel-i iştimâl olarak kabul edilebilir. 29. âyet ise önceki âyete atfedilemeyeceğinden vav ile بَنِيهَا kelimesine matuf olur. Aynı iraba dâhil edilir.²¹⁷ Bu ihtimal ile otuzuncu âyet bedel-i iştimâl kabul edilen بَنِيهَا kelimesine matuf olur. Yine İbni Âşur’a göre 31. âyet 30. Âyetteki دَحِيهَا kelimesinin bedel-i iştimâlidir. 32. âyet bu bedel-i iştimâle vav ile atfedilmiştir.²¹⁸

فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَةُ الْكُبْرَى (34) يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَى (35) وَبُرُزَتِ الْجَحِيمُ لِمَنْ يَرَى (36)

34, 35. “En büyük felaket (kıyamet) geldiği zaman, o gün insan yaptıklarını hatırlar. 36. Cehennem, görenler için apaçık bir şekilde gösterilir.”

35. âyet يَوْمَ الطَّامَةُ الْكُبْرَى ifadesinin bedel-i iştimâlidir.²¹⁹ Başına muzaf olarak يَوْمَ takdir edilen 36. âyet vav ile 34. âyete atfedilerek iraba dâhil edilmiş olur. Bu durumda

²¹⁶ Behcet Abdulvâhid Salih, age, s. 332.

²¹⁷ İbn. Âşûr, age, s. 84-85.

²¹⁸ Age, s. 87.

²¹⁹ Age, s. 90.

âyetin meali şu şekilde olur: “İnsanın yaptıklarını hatırladığı en büyük felaket geldiği ve cehennemin görenler için apaçık gösterildiği gün.”

فَأَمَّا مَنْ طَغَىٰ (37) وَاتَّخَذَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا (38) فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَىٰ (39)

37-39. Kim azgınlık eder ve dünya hayatını tercih ederse, şüphesiz, cehennem onun sığınağıdır.

Bu âyetler önceki âyetlerdeki şartın cevabı olarak gelmiştir. 38. âyet 36. âyette müsned olan طَغَىٰ kelimesine vav ile atfedilerek iraba katılmıştır.

وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ (40) فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ (41)

40-41. “Kim de Rabbinin huzurunda duracağından korkar ve nefsinin arzularından alıkoyarsa, şüphesiz, cennet onun sığınağıdır.”

Âyette وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ cümlesi öncesindeki şart cümlesi ile aynı görevi görmek üzere مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ cümlesine vav bağlacı ile bağlanmıştır. 40 ve 41. âyetler şartın cevabı olan 37-39. âyetlerin mukabilidir.²²⁰ Vav ile cevap cümlesine atfedilmişlerdir.

1.8.2.2. Her İki Cümleinin Hem Lafız Hem de Mana Yönünden Haberî veya İnşâî Olması

Vav ile vasıl yapılmak istenen cümlelerin her ikisinin de haber veya inşâ ifade eden cümle olması gerekir. Bu cümlelerden bir tanesi lafız yönünden, bir tanesi ise mana yönünden aynı cümle türü ise yine vav ile bağlanır.²²¹

فَقُلْ هَلْ لَكَ إِلَىٰ أَنْ تَزَكَّىٰ (18) وَأَهْدِيكَ إِلَىٰ رَبِّكَ فَتَخْشَىٰ (19)

18. “Ona de ki: İster misin (küfür ve isyanından) temizlenesin?” 19. “Seni Rabbine ileteyim de O’na karşı derinden saygı duyup korkasın!”

²²⁰ İbni Âşûr, *age*, s. 92.

²²¹ Cürcânî, *age*, s. 251-252; Ali Bulut, *age*, s. 144.

18. âyette yukarıda altı çizili olarak verilen cümle mefûldür. 19. âyette altı çizili cümle vav ile bağlanarak aynı hükme tabi kılınmıştır. Bu iki cümlelerin her ikisi de inşâ ifade etmektedir. Birincisi soru cümlesi, ikincisi talep cümlesidir.

﴿كَذَّبَ وَعَصَى﴾ (21)

21. “Fakat o, Mûsâ’yı yalanladı ve ona karşı koydu.”

21. âyette birbirine vav ile bağlanan **كَذَّبَ** ve **عَصَى** cümlelerinin her ikisi de haber ifade eden cümledir.

1.9. İCÂZ

Arap dilinde bir söz belâgate uygun olarak üç şekilde ifade edilir. Bunlardan sözün anlamı ifade edecek şekilde kısaca ifade edilmesine îcâz, normalden uzun bir şekilde ifade edilmesine itnâb, normal uzunlukta ifade edilmesine de müsâvât denilir. Sözün uzunluğu veya kısalığı muhatabın durumuna göre ayarlanır. Muhatap, ortamın şartları ve zaman aralığı da dikkate alınır. Bu duruma daha önce de ifade edildiği gibi muktezâ-yı hâl denilmektedir. Muktezâ-yı hâle dikkat etmek zaten belâgatin kendisi sayılmıştır.²²²

1.9.1. İcâz

İcâz, söz kısa ve öz bir şekilde ifade edilirken anlamın da bozulmamasıdır.²²³ İcâz, îcâz-ı kısar ve îcâz-ı hazf olarak iki bölüme ayrılmıştır.

1.9.1.1. İcâz-ı kısar

İcâz-ı kısar sözden herhangi bir eksiltme yapmadan meramın en öz şekilde ifade edilmesidir.²²⁴ Sözde lafız kısa fakat anlam oldukça geniştir. Vecizeler, atasözleri ve hikmetli sözler bu türe girmektedir.

²²² Hafacî, Ebû Muhammed Abdullah b. Saîd b. Sinân el-Hafâcî el-Halebî, *Sırru'l-fesâha*, Thk. Ali Fudeh, 1. Baskı, Mektebetu'l-Hancı, 1932, s. 196; Sekkâkî, *Miftahu'l-ulûm (Li külli makâmin mekâlun)*, s. 168-169, 277; Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 195.

²²³ Sekkâkî, *age*, s. 277; Kazvînî, *age*, s. 143; Teftazânî, *age*, s. 479; Suyûtî, *age*, s. 528.

²²⁴ Kazvînî, *age*, s. 143; Teftazânî, *age*, s. 479; 484, Suyûtî, *age*, s. 528.

Nâziât sûresinde îcâz-ı kısar örneği bulunmaktadır. Kur'an'ın büyük bölümü özlü ifadelerle indirilmiştir. Dolayısıyla onun açıklama ve uygulamasının bildirilmesi Rasûlullah'a (s.a.v.) bırakılmıştır. Aksi takdirde ciltler dolusu Kur'an olması gerekir. Bu tür âyetler evrensel mesajlar içerdiğinden tefsire uygundur. Bu sayede Kur'an muhataplarına tüm asırlarda doyurucu bir şekilde hitap etmiştir.

هَلْ أَتَيْكَ حَدِيثُ مُوسَى (15) إِذْ نَادَاهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى (16) اذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى (17) فَقُلْ هَلْ لَكَ إِلَى أَنْ تَزَكَّى (18) وَأَهْدِيكَ إِلَى رَبِّكَ فَتَخْشَى (19) فَارِهُ الْآيَةَ الْكُبْرَى (20) فَكَذَّبَ وَعَصَى (21) ثُمَّ أَدْبَرَ يَسْعَى (22) فَحَشَرَ فَنَادَى (23) فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى (24) فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَى (25) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِمَنْ يَخْشَى (26)

Hiz. Mûsâ ve Firavun olaylarının anlatıldığı 15-26. âyetler îcâz-ı kısar için örnek teşkil etmektedir. Başlangıcından bitişine kadar birçok olayın olduğu bu kısma, Hiz. Peygamber (s.a.v.) için bir teselli, müşrikler için de bir uyarı olarak veciz bir şekilde zikredilmiştir.

ءَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءُ بَنِيهَا (27) رَفَعَ سَمَكَهَا فَسَوَّيْهَا (28) وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحِيهَا (29) وَالْأَرْضُ بَعْدَ ذَلِكَ دَحِيهَا (30) أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعِيهَا (31) وَالْجِبَالُ أَرْسِلَهَا (32) مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ (33)

27. (Ey inkârcılar!) “Sizi yaratmak mı daha zor, yoksa göğü yaratmak mı? Onu Allah kurmuştur.” 28. “Onu yükseltmiş ve ona düzen ve âhenk vermiştir.” 29. “O göğün gecesini karanlık yaptı, ışığını da (ortaya) çıkardı.” 30. “Ardından yeri düzenleyip döşedi.” 31. “Ondan suyunu ve merasını çıkardı.” 32. “Dağları sağlam bir şekilde yerleştirdi.” 33. “Bunları sizin için ve hayvanlarınız için bir yarar kaynağı yaptı.”

Nâziât sûresinde 27-33. Âyetler de îcâz-ı kısar için örnek teşkil etmektedir. Sûrenin yirmi yedinci âyetindeki بَنِيهَا kelimesinden itibaren sema ve dünyanın yaratılış aşamalarını oluşturan birtakım olaylar anlatılmaktadır. Bunlar sıra ile semanın bina edilmesi, boyut, yükseklik ve şeklinin ayarlanması, gece ve gündüz oluşacak şekilde düzen kurulması, yeryüzünün şekillendirilmesi, sulak alanlar ve meraların meydana getirilmesi, dağların yerleştirilmesi, bunların sebepsiz yere değil canlıların yararına oluşu gibi olaylardır. Allah Teâlâ âhiret hayatını kabul etmeyen Mekke müşriklerine tüm

bunları kısa ve özlü bir şekilde ifade etmiştir. Bütün bunların ayrıntısı değişik bilimlerin yüzlerce yıldır keşifle bitiremediği ve hatta bitiremeyeceği hikmet ve sebeplerle doludur. Câhız bu konuya değinmiş ve Nâziât sûresinin 27-33. âyetlerini örnek göstermiştir.²²⁵

1.9.1.2. *Îcâz-ı Hazf*

Cümlelerin bir unsurunun hazfedilerek yapılan îcâza îcâz-ı hazf denir.²²⁶ Bu tür hazf günlük hayatta sık kullanılmaktadır. Muhataplar konuşma dilinde meramlarını kısa yoldan ifade etmek isterler. Bu yüzden hazfe başvururlar. Kelâmullah olan Kur'an-ı Kerimde özellikle son derece veciz ifadelerin bulunduğu Mekkî sûrelerde hazf îcâzı çokça kullanılmıştır. Baştan sona tartışmanın olduğu Nâziât sûresinde bu tür îcâza birçok örnek bulunmaktadır. Tefsir ve nahiv âlimleri kendi dirâyet ve bakış açılarına göre çeşitli hazf takdirlerinde bulunmuş ve bazıları gerekçelendirme yoluna gitmişlerdir. Biz bunları serdederken görüşlerin çelişmesi veya (sonuca çok fazla etkisi olmayacak şekilde) çok çeşitli olması durumunda kronolojik sırada daha önce olan Zeccâc gibi âlimlerin görüşlerini ve Elmalılı Hamdi Yazır ile Diyânet İşleri Başkanlık Meallerini esas aldık. Bu sûredeki hazif îcâzları âyet sırasına göre şu şekildedir:

1.9.2. Cümleden Bir Ögenin Hazfı

Hazif cümleden bir öge hazfedilerek yapılabilir. Sûredeki öge hazifleri aşağıda başlıklar halinde belirtilmiştir.

1.9.2.1. *Yemin Cümlesi ve Cevabının Hazfı*

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا (1) وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا (2) وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا (3) فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا (4)
فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا (5)

1. âyette yemin üslûbu bulunmaktadır. Âyetteki yemin cümlesinin fiili أَقْسِمُ veya أَيْمَنُ (Ant olsun-yemin ederim) mahzuftur. Devamında atfedilen âyetlerdeki durum da aynıdır. Bu yemin cümlesinin cevabına gelince tefsircilerin büyük çoğunluğuna göre لَتُحْشَرَنَّ أَوْ لَتُبْعَثَنَّ (kesinlikle yeniden diriltileceksiniz veya haşredileceksiniz.)

²²⁵ Muhammed Zeğlûl Selam, *Eseru'l Kuran fi Tetavvuri'n- Nakdi'l-Arabî*, 1. Baskı, Mektebetu's-Şebâb, s. 94.

²²⁶ Kazvînî, *age*, s. 145; Teftazânî, *age*, s. 486.

kelimeleridir. Atıf ile fiil tekrarı yapılmayarak söz uzatılmamış ve îcâz yapılarak muhatabın yemin edilen olayların etkisi altında kalması sağlanmıştır.²²⁷

يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ ﴿٦﴾

1. âyetteki yeminin cevabı mahzûf kabul edildiğinde altı-dokuzuncu âyetler cevap cümlesine dâhil edilmiş olur. Ahfeş ikinci ihtimalde cevap olarak altı ve yedinci âyetleri almıştır.²²⁸ Ahfeş'e göre üçüncü bir ihtimal de vardır. O da yirmi altıncı âyet olan إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَن يَخْشَىٰ âyetinin de kaseme cevap olabileceğidir.²²⁹

1.9.2.2. Harf Hazfi

Ahfeş, altıncı âyetin başına yeminin cevabı olumlu olduğunda cevabın başına getirilen bir lam harfî takdir edilebileceğini ifade etmiştir.²³⁰ Bu durumda cümlenin takdiri, (لَ) يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ şeklinde olacaktır.

1.9.2.3. Muzafun İleyhin Hazfi

قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ ﴿٨﴾ أَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ ﴿٩﴾

9. âyetteki أَبْصَارُهَا kelimesinin muzâfı takdir edilen أَصْحَاب kelimesidir.²³¹ Bu kelime öcesinde geçen kalpler kelimesine bağlıdır. هَا zamiri kalpler kelimesi yerine gelmiştir. Kalplerin sahiplerinin gözleri denilmeyip kısaca gözleri denilmiştir.

1.9.2.4. Harf Hazfi

يَقُولُونَ إِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ ﴿١٠﴾

Âyetteki tevkîf ve nasb harfî olan (إِنَّا) ifadesinde (نَ) tahfîf için hazfedilmiştir.

²²⁷ Zeccâc, *age*, s.278; Zemahşerî, Keşşaf, *age*, s. 304; Ebussuud, *age*, s. 464.

²²⁸ Ahfeş el-Evsat, *age*, s. 565.

²²⁹ *Age*.

²³⁰ *Age*.

²³¹ Zemahşerî, *age*, s. 305; Ebussuud, *age*, s. 464.

1.9.2.5. Munfasıl Zamirin Hazfı

10. âyetteki يَقُولُونَ fiilinden önce هم zamiri hazfedilmiştir. 12 ve 42. âyetlerde de böyledir. Bu zamirler aynı zamanda müsned-ileyh oldukları için müsned-i ileyhin hazfine de örnek teşkil ederler.

1.9.2.6. İstifham-ı İnkâriyenin Cevabının Hazfı

عَإِذَا كُنَّا عِظَامًا نَّخِرَةً ﴿11﴾

Âyetteki İstifham-ı inkâriyenin cevabı takdir edilen mahzûf “نُرْدُّ وَ نَبْعَثُ؟” cümlesidir.²³² gönderilip diriltilecek miyiz?”

1.9.2.7. Müşârun İleyhin Hazfı

قَالُوا تِلْكَ إِذَا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ ﴿12﴾ فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ ﴿13﴾ فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ ﴿14﴾

Zeccâc 12. âyetteki تِلْكَ nin işaret ettiği kelimenin الْكَرَّةُ kelimesi olduğunu ifade etmiştir. Bu durumda cümle قَالُوا تِلْكَ الْكَرَّةُ إِذَا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ şeklinde olur.²³³

1.9.2.8. Mefûlün Hazfı

قَالُوا تِلْكَ إِذَا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ ﴿12﴾

Zeccâc 12. âyeti açıklarken âyetteki خَاسِرَةٌ kelimesinin sonuna mefûl olarak لِأَهْلِهَا kelimesini takdir eder. Cümlenin takdiri قَالُوا تِلْكَ إِذَا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ لِأَهْلِهَا şeklinde olur.

1.9.2.9. Müsnedin Hazfı

12. âyetle müşriklerin alaylı bir şekilde yeniden dirilişi inkâr etmeleri üzerine 13 ve 14. âyetlerle reddiye olarak cevap verilmektedir. Zemahşerî on üçüncü âyetin başına mahzûf لَا تَسْتَعْجِلُوهَا (yeniden dirilişi zor zannetmeyin!) ifadesini takdir etmiştir. Ebussuûd da benzerini ifade etmiştir.²³⁴

²³² Zemahşeri, *age*, s. 306; benzeri, Ebussuud, *age*, s. 465.

²³³ Zeccâc, *age*, s. 279.

²³⁴ Zemahşeri, *age*, s. 306; Ebussuud, *age*, s. 466.

1.9.2.10. Nida Harfi ve Nidanın Hazfî

هَلْ أَتَيْكَ حَدِيثُ مُوسَى ﴿١٥﴾

Âyetin başında takdir edilen يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ nida harfi ve nidâsı hazfedilmiştir.

1.9.2.11. Muzafın Hazfî

15. âyette حَدِيثُ muzafı hazfedilmiştir. Mana “olayın haberi” şeklindedir.²³⁵

1.9.2.12. Müsnet ve Müsnedün İleyhin Her İkisinin de Hazfî

هَلْ أَتَيْكَ حَدِيثُ مُوسَى ﴿١٥﴾ إِذْ نَادَاهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٦﴾

16. âyetteki إِذْ önceki âyetin zaman zarfı veya Mûsâ’nın olayının bedeli olarak kabul edilmediğinde âyetin başına اُنْذِرْ ifadesi takdir edilir ve bu âyet اُنْذِرْ ifadesinin mefûlû olur. Bu durumda âyette müsnet olan (اُنْذِرْ) ve müsned-i ileyh olan (اَنْتَ) hazfedilmiş olur.²³⁶

1.9.2.13. Harf Hazfî

إِذْ نَادَاهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٦﴾

Âyette الْوَادِ kelimesinin sonunda olması gereken “ye” harfî tahfif amacıyla hazfedilmiştir.

1.9.2.14. Hal, Vav-ı Haliye ve Zîhalin Hazfî

16. âyette نَادَاهُ müsnedinin hali, zihali ve vav-ı haliyesi hazfedilmiştir. Takdiri, وَهُوَ كَانِ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ şeklinde olup Hz. Mûsâ (a.s.) kastedilmiştir.

²³⁵ İbn. Âşûr, *age*, s. 74.

²³⁶ Âlûsî, Ebü’s-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh, *Rûhu’l-me’ânî fî tefsîri’l-Kur’ânî’l-‘Azîm ve’s-Seb’i’l-Mesânî*, 2. Baskı, Dâru ihyâi Tûrâsî’l-Arabî, C. 30, s. 29.

1.9.2.15. Nidâ Harfî ve Nidânın Hazfî

إِذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ ﴿١٧﴾

Âyetin başına takdir edilen يَا مُوسَى nida harfî ve nidası hazfedilmiştir.

1.9.2.16. Munfasıl Zamirin Hazfî

إِذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ ﴿١٧﴾ فَقُلْ هَلْ لَّكَ إِلَىٰ أَنْ تَزَكَّىٰ ﴿١٨﴾

17. Âyette إِذْهَبْ müsnedinin müsned-i ileyhi olan أَنْتَ zamiri hazfedilmiştir. Aynı âyetteki طَغَى müsnedinin müsned-i ileyhi olan هُو zamiri de söylenmeyip hazfedilmiştir. 18. âyetteki قُل müsnedinin müsned-i ileyhi olan أَنْتَ zamiri hazfedilmiştir. Yine aynı âyetteki تَزَكَّى müsnedinin müsnedi هُو için de durum aynıdır.

1.9.2.17. Müsned-i İleyhin Hazfî

18. âyette لَكَ câr ve mecrûru mukaddem müsnettir. Bunun müsned-i ileyhi takdir edilen رَغْبَةً veya تَوَجُّه kelimeleridir.²³⁷ Söylenmeyip hazfedilmiştirler.

1.9.2.18. Munfasıl Zamir ve Müsned-i İleyhin Hazfî

وَأَهْدِيكَ إِلَىٰ رَبِّكَ فَتَخْشَىٰ ﴿١٩﴾

Âyette أَهْدِي kelimesi müsnettir. أَنَا zamiri ise müsned-i ileyhtir ve mahzuftur.

1.9.2.19. Harf Hazfî

وَأَهْدِيكَ إِلَىٰ رَبِّكَ فَتَخْشَىٰ ﴿١٩﴾

19. Âyetteki وَأَهْدِيكَ kelimesinin sonundaki ي hazfedilmiştir.****

²³⁷ Ebussuûd, age, s. 467.

1.9.2.20. Muzâfin Hazfî

19. Âyette **إِلَىٰ رَبِّكَ** câr ve mecrûrundaki **رَبِّكَ** kelimesinin muzâfî **مَعْرِفَةً** kelimesidir.²³⁸ Bu takdirde tamlama **إِلَىٰ مَعْرِفَةِ رَبِّكَ** şeklindedir. Bu kelime hazfedilmiştir.

1.9.2.21. Munfasıl Zamirin Hazfî

19. âyette **تَخْشَىٰ** ifadesini mûsned-i ileyhi olan **أَنْتَ** zamiri hazfedilmiştir.

فَأَرَاهُ الْآيَةَ الْكُبْرَىٰ (20)

20. Âyetteki **فَأَرَاهُ** mûsnedinin mûsned-i ileyhi olan **هُوَ** zamiri hazfedilmiştir.

1.9.2.22. Mefûlün Hazfî

فَكَذَّبَ وَعَصَىٰ (21)

Âyette **كَذَّبَ** mûsnedinin mefûlü **بِمُوسَىٰ** câr ve mecrûrudur. Aynı âyetteki matuf **كَذَّبَ** mûsnedinin mefûlü ise **اللَّهُ** kelimesidir.²³⁹ İkisi de hazfedilmiştir.

ثُمَّ أَدْبَرَ يَسْعَىٰ (22)

Âyette **أَدْبَرَ** mûsnedinin anlamı “arkasını döndü” şeklindeki asli manası alınır sa mahzûf mefûlü **عَنِ الْمَجْلِسِ** olur. Yüz çevirmek, kabul etmemek anlamındaki mecâzî anlamı alınır sa mahzûf mefûlü **عَنِ الطَّاعَةِ** olur.²⁴⁰ **يَسْعَىٰ** mûsnedinin mahzûf mefûlü ise **فِي** **مُعَارَضَةِ الْآيَةِ** câr ve mecrûrudur.²⁴¹

فَحَشَرَ فَنَادَىٰ (23)

Âyetteki **حَشَرَ** mûsnedinin mahzûf mefûlü **السَّحَرَةَ** şeklinde takdir edilebilir. **نَادَىٰ** mûsnedinin mahzûf mafûlü de **فِي الْمَجْمَعِ** şeklinde câr ve mecrûr ile takdir edilebilir.²⁴²

²³⁸ Ebussuud, *age*, Cüz. 5, s. 467.

²³⁹ *Age*, s. 468.

²⁴⁰ *Age*, s. 468.

²⁴¹ *Age*, s. 469.

²⁴² *Age*, s. 469.

1.9.2.23. Müsnedin Mefûlün Bih ile Hazfî

فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَى (25)

Âyetteki نَكَالَ kelimesi ana cümlede mefûlün lehtir. Bu kelime mahzûf نَكَالَ müsnedininin mefûlün mutlakı kabul edilirse bu durumda cümlenin takdiri نَكَالَ بِهِ نَكَالَ şeklinde olacaktır.²⁴³

1.9.2.24. Muzaf ve Muzafun İleyhin Hazfî

فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَى (25)

25. âyette vav harfi ile الْآخِرَةِ kelimesine atıf yapılan الْأُولَى kelimesinin muzâfî olan نَكَالَ kelimesi atıf sebebiyle hazfedilmiş kabul edilebilir. Âhiret ve dünya anlamına gelen الْآخِرَةِ وَالْأُولَى kelimelerinin başlarına حَيَاة kelimesi takdir edilebilir. Bu durumda tamlama zincirlemeli isim tamlamasına dönüşür. Cümle نَكَالَ حَيَاةِ الْآخِرَةِ وَ نَكَالَ حَيَاةِ الْأُولَى şeklinde olur. Hayat kelimesi nekâl kelimesinin mahzûf muzafun ileyhi olurken, âhiret ve ûlâ kelimelerinin mahzûf muzafı olur.

1.9.2.25. Müşârun ileyhin Hazfî

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَن يَخْشَى (26)

Âyetteki ism-i işaretin mahzûf müşârun ileyhi olarak الْقِصَّة kelimesi takdir edilebilir.²⁴⁴

1.9.2.26. Sıfatın Hazfî

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَن يَخْشَى (26)

²⁴³ Zeccâc, *age*, s. 280.

²⁴⁴ Ebussuud, *age*, s. 469.

Ebussuûd Efendi, yirmi altıncı âyetteki **لَعِبْرَةً** kelimesine mahzûf **عَظِيمَةً** kelimesini sıfat olarak takdir etmiştir.²⁴⁵

1.9.2.27. Müsned-i İleyhin Hazfi

عَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءُ بَنِيهَا (27) رَفَعَ سَمَكَهَا فَسَوَّيَهَا (28) وَأَعْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحِيهَا (29) وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحِيهَا (30) أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعِيهَا (31) وَالْجِبَالَ أَرْسِيهَا (32)

27-32. âyetlerde **بَنِي**, **رَفَعَ**, **سَوَّيَ**, **أَعْطَشَ**, **أَخْرَجَ**, **دَحِي**, **أَخْرَجَ**, **أَرْسَى** kelimeleri cümlelerinde müsnet görevindedir ve tamamının müsned-i ileyhleri Allahü Teâlâyı işaret eden mahzûf **هُوَ** zamiridir. Dönemin mümin-müşrik bütün Arapları bilirler ki yaratıcı Allah'tır. Bu muhteşem yaratılışlara işaret ederken zaten bildikleri Allah ismi zikredilmemiş, kendi yaratılışları ile karşılaştırma yaparak yeniden diriltilişin imkânını düşünceleri sağlanmış.

1.9.2.28. Bedelin Hazfi

عَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءُ (27)

Âyette **أَنْتُمْ** kelimesinden bedel, yeniden dirilişi kabul etmeyen inkârcıdır. Bu kişilere “Ey Mekke şehrindeki ba's inkârcıları!” şeklinde hitap edilmeyip ta'zir olarak **أَنْتُمْ** ile iktifa edilmiştir. Çünkü onların yaptıkları bu inkâr sonraki âyetlerde açıklanacağı üzere çok saçmadır. Bu yüzden adlarını anmaya bile değmezler.

1.9.2.29. Müsnedin Hazfi

عَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءُ (27)

Âyette **السَّمَاءُ** kelimesinin müsnedi olan **أَشَدُّ** kelimesi atıf sebebiyle mahzuftur. Cümlelerin hazıfsız takdiri **عَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءُ أَشَدُّ خَلْقًا** şeklindedir.

²⁴⁵ Age, s. 469.

1.9.2.30. Temyizin Hazfi

عَأْنْتُمْ أَشَدُّ خُلُقًا أَمْ السَّمَاءُ (27)

Âyetin mahzûf kelimelerinin eklenmesi ile takdiri عَأْنْتُمْ أَشَدُّ خُلُقًا أَمْ السَّمَاءُ أَشَدُّ خُلُقًا şeklinde dir. Matuf bölümde أَشَدُّ temyizi خُلُقًا müsnedi gibi atıf sebebiyle mahzuftur.²⁴⁶

1.9.2.31. Mefulün Hazfi

مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ (33)

Âyette مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ ifadesi مَتَاعًا لَكُمْ ifadesine atfedilmiş ve atıf sebebiyle مَتَاعًا kelimesi tekrar edilmeyip hazfedilmiştir.

1.9.2.32. Şartın Cevabının Hazfi

فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَةُ الْكُبْرَى (34) يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَى (35)

Bazı dilbilimciler otuz dördüncü âyetteki إِذَا şart edatının cevabının mahzûf olduğunu iddia etmişler ve farklı kelimeler takdir etmişlerdir.²⁴⁷ Fakat klasik tefsirciler şartın cevabı olarak 37. âyeti kabul etmişlerdir.²⁴⁸ Elmalılı Hamdi Yazır da buna göre meal yapmıştır.²⁴⁹ Meâlleri aldığımız Diyanet İşleri Başkanlık Meâlinde ise otuz beşinci âyet şartın cevabı kabul edilerek çevrilmiştir: 34-35. ” *En büyük felaket (kıyamet) geldiği zaman, o gün insan yaptıklarını hatırlar.* ”

1.9.2.33. Cer Harfi'nin Hazfi

يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَى (35)

²⁴⁶ Ebussuud, *age*, s. 470.

²⁴⁷ Mahmud Sâfi, *age*, s. 235-236; Muhyiddin ed-Dervîş, *age*, s. 370-371.

²⁴⁸ Zeccâc, *age*, s. 281; Zemahşerî, *age*, s. 309; Ebussuud, *age*, s. 473.

²⁴⁹ Muhammed Hamdi Yazır, *age*, s.5563.

Zemahşeri 35. âyetteki مَا سَعَى ifadesindeki مَا harfinin ism-i mevsul veya masdariyye olabileceğini söylemiş ve başına mahzûf فِي cer harfini takdir etmiştir.²⁵⁰ Sıla durumunda bu فِي ile âyetin anlamı “yaptıklarını” şeklinde olur.

1.9.2.34. Bedelin Hazfı

فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَةُ الْكُبْرَى (34) يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَى (35) وَبُرَزَتِ الْجَحِيمُ لِمَنْ يَرَى (36)

35. âyetteki يَوْمَ kelimesi إِذَا ile başlayan 34. âyetteki cümlelerin bedel-i iştimâlidir.²⁵¹ 36. âyet ise atıf harfî olan vav ile önceki âyete bağlanmıştır. Bu sebeple başındaki يَوْمَ atıf sebebiyle mahzuftur.

1.9.2.35. Müsned-i İleyhin Hazfı

وَبُرَزَتِ الْجَحِيمُ لِمَنْ يَرَى (36)

Âyetteki وَبُرَزَتِ fiili meçhul getirilmiş herkesin bildiği fail olan الله kelimesi hazfedilerek الْجَحِيمُ kelimesi nâib-i fail yapılmıştır.

فَأَمَّا مَنْ طَغَى (37) وَآثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا (38) وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى (40)

38. âyet 37. âyetteki şart cümlesine atfedilmiştir. Atıf sebebiyle 38. âyetin başındaki müsned-i ileyh olan مَنْ ism-i mevsulü hazfedilmiştir. 40. âyetteki durum aynı olup atıf sebebiyle مَنْ ism-i mevsulü hazfedilmiştir.

1.9.2.36. Bir Cümlelerin Hazfı

فَذَهَبَ فِدْعَاهُ فَكَذَّبَهُ وَاهْدِيكَ إِلَى رَبِّكَ فَتَخَشَّى (19) İbni Âşûr, اذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى (17) âyetinin cümlesi olduğunu söylemiştir. Ona göre bu cümle

²⁵⁰ Zemahşeri, *age*, s. 309.

²⁵¹ İbni Âşûr, *age*, s. 90; Zemahşeri, *age*, s. 309.

gereği olarak gelmekte ve ﴿20﴾ فَارِيَهُ الْآيَةِ الْكُبْرَىٰ emrindeki mahzûf teferruatı belirtmektedir.²⁵²

﴿25﴾ فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَىٰ âyetinde firavunun dünya ve âhiret cezasına çarptırıldığı الْآخِرَةِ وَالْأُولَىٰ kelimeleriyle anlatılmıştır. Zeccâc bu cümlemin açılımının “Dünyada onu boğdu ve âhirette ise azap etti.” şeklinde olduğunu söylemiştir.²⁵³

1.10. İTNÂB

İtnâb, sözün bir yarar veya amaç için toplumun normal kabul ettiği ölçüden daha uzun ifade edilmesi demektir. Muhatabın bilmediği bir durum muktezâ-yı hâlin gereğince söz muhatabın ihtiyacını giderecek kadar uzatılır.²⁵⁴ Ne eksik ne de fazla söylenir. Çünkü eksiklik ve fazlalık belâgate aykırıdır.²⁵⁵

İtnâbın birçok şekli olmakla birlikte,²⁵⁶ Nâziât sûresinde itnâb çeşitlerinden itiraz, tetmim, pekiştirme öğeleriyle itnâb ve öz anlatım yerine tafsilatı ifade etme yoluyla itnâb şekilleri için örnekler tespit edilmiştir.

1.10.1. İtiraz

İtiraz, bir cümle veya cümleler arasında irabdan mahalli olmayan ara cümle veya parantez arası cümleler (cümle-i mu‘teriza) vasıtasıyla yapılan itnâb demektir. İtiraz, anlamı pekiştirmek, güzelleştirmek veya tenzih, tâzim, tenbih, dua vb. amaçlarla ifadeler eklenerek yapılır. İtiraz ifadeleri, öndeki kelime veya cümleyle bağlantılı olarak sırası ve yeri gelmişken hemen kaydedilmesi gerekli açıklayıcı notlar şeklinde gelir.²⁵⁷

²⁵² İbn Âşûr, *age*, s. 78.

²⁵³ Zeccâc, *age*, s. 280.

²⁵⁴ Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 201.

²⁵⁵ Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbü's-sinâ'ateyn*, 1. Baskı, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyyeti, 1954, s. 190-191.

²⁵⁶ İsmail Durmuş itnâbın 14 çeşidini belirtmiştir. Bk. İsmail Durmuş, "İtnâb", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/itnab#1> (15.04.2022/01.35).

²⁵⁷ İsmail Durmuş, "İtnâb", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/itnab#1> (15.04.2022/ 01.56); Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 201.

Sûrede 15-26. Âyetler, İbn Âşûr'a göre münkirleri tehdit ve tenbih, Rasulullah'ı teselli için muteriza olarak gelmiştir. Çünkü 27. âyetten itibaren inkârcılara yeniden dirilişin ispatı gelmektedir.

هَلْ أَتَيْكَ حَدِيثُ مُوسَى (15) إِذْ نَادِيَهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى (16) إِذْ هَبَّ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى (17) فَقُلْ هَلْ لَكَ إِلَى أَنْ تَزَكَّى (18) وَأَهْدِيكَ إِلَى رَبِّكَ فَتَخْشَى (19) فَارِئَهُ الْكُبْرَى (20) فَكَذَّبَ وَعَصَى (21) ثُمَّ أَدْبَرَ يَسْعَى (22) فَحَشَرَ فَنَادَى (23) فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى (24) فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَى (25) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِمَنْ يَخْشَى (26)

15. “(Ey Muhammed!) Mûsâ’nın haberi sana geldi mi? 16. Hani, Rabbi ona mukaddes Tuvâ vadisinde şöyle seslenmişti: 17. “Haydi Firavun’a git! Çünkü o azmıştır.” 18. “Ona de ki: İster misin (küfür ve isyanından) temizlenesin? 19. Seni Rabbine iletayim de O’na karşı derinden saygı duyup korkasın!” 20. Derken Mûsâ ona en büyük mucizeyi gösterdi. 21. Fakat o, Mûsâ’yı yalanladı ve ona karşı koydu. 22. Sonra (yeryüzünde fesat peşinde) koşmak üzere (imana sırt çevirdi.) 23. Hemen (adamlarını) topladı ve onlara seslendi: 24. “Ben, sizin en yüce Rabbinizim!” dedi. 25. Allah onu, ibret verici şekilde dünya ve âhiret cezasıyla cezalandırdı. 26. Şüphesiz bunda Allah’tan sakınıp korkan kimseler için büyük bir ibret vardır.”

1.10.2. Tetmim

Tetmîm, bir cümlede cümlelerin asıl unsurları dışında, maksadın dışına çıkmadan, anlamı veya vezni tamamlama gibi bir nükte sebebiyle fazla bir kısmın (tetimme) getirilmesidir.²⁵⁸ Bu ziyade hafzedildiğinde anlam tam güzel olmaz. Bunlar mübalağa, pekiştirme, hal, mefûl gibi ögeler olabilir.²⁵⁹

إِذْ نَادِيَهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى (16)

16. “Hani, Rabbi ona mukaddes Tuvâ vadisinde şöyle seslenmişti:”

²⁵⁸ Kazvînî, *age*, s. 158; Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 205.

²⁵⁹ Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 205.

Âyette نَادِيهِ ifadesinde kimin nida ettiği رَبُّهُ “Rabbi” kelimesi eklenerek, kapalı geçen بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى kelimesi eklenerek beyan edilmiştir. “Hangi mukaddes vadi” sorusu cevapsız bırakılmamış, manadaki kapalılık giderilmiştir.

إِذْ نَادِيَهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٦﴾ اذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ ﴿١٧﴾ فَقُلْ هَلْ لَكَ إِلَىٰ أَنْ تَزْكَىٰ ﴿١٨﴾ وَأَهْدِيكَ إِلَىٰ رَبِّكَ فَتَخْشَىٰ ﴿١٩﴾

16. “Hani, Rabbi ona mukaddes Tuvâ vadisinde şöyle seslenmişti.” 17. “Haydi Firavun’a git! Çünkü o azmıştır.” 18. “Ona de ki: İster misin (küfür ve isyanından) temizlenesin? 19. Seni Rabbine ileteyim de O’na karşı derinden saygı duyup korkasın!”

16. âyette belirtilen Hz. Mûsâ’ya (a.s.) yapılan nida 17 ve 19. âyetlerde beyan edilmiştir.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَنْ يَخْشَىٰ ﴿٢٦﴾

26. “Şüphesiz bunda Allah’tan sakınıp korkan kimseler için büyük bir ibret vardır.”

Âyetin sonunda gelen لِّمَنْ يَخْشَىٰ câr ve mecrûru mefûl görevindedir. “Korkan kimseler için” anlamındaki bu ifade ibret almak için “korkma/haşyet” sıfatını şart koşmakta ve bu bölüm olmadan âyetin manası eksik kalmaktadır.

إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ مِّنْ يَّخْشِيهَا ﴿٤٥﴾

45. “Sen, ancak ondan korkanları uyarıcısın.”

Âyetteki durum 26. âyetteki gibidir. Her ne kadar إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ tam bir cümle gibi görülse de Allah Teâla sözü burada bitirmeyip مِّنْ يَّخْشِيهَا ifadesini eklemiş ve Efendimizin ancak korkanları uyayabileceğini belirtmiştir.

1.10.3. Pekiştirme Öğeleriyle İtnâb

يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ ﴿٦﴾ تَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ ﴿٧﴾

6-7. “Büyük bir sarsıntının olacağı o günde o sarsıntıyı, peşinden gelen başka bir sarsıntı izleyecektir.”

7. âyet, 6. âyetin hal-i müekkidesidir. Altıncı âyetin anlamını pekiştirmektedir.²⁶⁰

يَقُولُونَ إِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ (10) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِمَنْ يَخْشَى (26)

10. “Şöyle derler: “Biz gerçekten gerisin geriye eski hâlimize mi döndürüleceğiz?”, 26. “Şüphesiz bunda Allah’tan sakınıp korkan kimseler için büyük bir ibret vardır.”

Sûrenin 10 ve 26. âyetlerinde إِنَّ edatı ile önüne getirildikleri cümle pekiştirilmiştir. Fakat her ikisinde de müsnedin başına yine pekiştirme için müzehleka lamı getirilmiş ve ikinci bir pekiştirme yapılmıştır. Mana bu ziyade pekiştirme ile iyice güçlendirilmiştir.

فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَى (39) فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى (41)

39. “Şüphesiz, cehennem onun sığınağıdır.” 41. “Şüphesiz, cennet onun sığınağıdır.”

39 ve 41. âyetlerde gelen هِيَ zaid zamiri nekra gelmesi gerekirken marife gelen müsnedin sıfat zannedilmesini engellemektedir. Ancak aynı zamanda manayı da pekiştirmektedir. Ayetin meali, zaid harfin anlam katkısını da ifade etmek üzere şu şekilde yapılabilir: 39. “Şüphesiz, cehennem onun yegâne sığınağıdır.” 41. “Şüphesiz, cennet onun yegâne sığınağıdır.”

Olumlu bir ifadeden sonra benzer şekilde olumsuzun zikredilmesi veya bunun tam tersinin yapılması yine bir pekiştirme yöntemiyle yapılmış itnâp çeşididir. Bahsi geçen âyetlerde bu yolla da itnâp yapılmıştır.²⁶¹

²⁶⁰ İsmail Durmuş, "İtnâb", 13. madde, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/itnab#2-turk-edebiyati> (21.07.2022/ 02.17).

²⁶¹ İsmail Durmuş, "İtnâb", 12. madde, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/itnab#2-turk-edebiyati> (21.07.2022/02.30).

1.10.4. Öz Anlatım Yerine Tafsilatı İfade Etme Yoluyla İtnâb

Anlamı tamam olmuş bir söze çeşitli amaçlarla fazladan bir ögenin eklenmesiyle gerçekleşen özlü bir biçimde anlatılabilecek bir fikrin ayrıntı, bölüm, kısım ve birimlerinin sayılıp dökülmesiyle gerçekleşen bir itnâb şekli daha vardır. Bu şekil, özellikle tasvir ve övgülerde çokça başvurulan bir anlatım tarzıdır.²⁶²

هَلْ أَتَيْكَ حَدِيثُ مُوسَى (15)

15. (Ey Muhammed!) “Mûsâ’nın haberi sana geldi mi?”

Âyette belirtilen Mûsâ’nın haberi devamına gelen ve 26. âyete kadar devam eden açıklamalar bu haberin tafsilatının açıklanmasıdır. Söz “Mûsâ’nın haberi” ile bırakılmamış, olan olayların özeti zikredilmiştir. Bu âyetler “Mûsâ’nın haberi” açısından bir tafsilat olarak itnâb iken, daha önce belirtildiği gibi belki yıllarca süren olayların özeti olması bakımından îcâza girmektedir.

Aynı şekilde 27. âyette بَنِيهَا ifadesinden başlayarak 33. âyette biten sema ve arzın yaratılışını ifade eden âyetler bu çeşit itnâba girmektedir. Yeniden yaratılışın delili olan bu âyetler “Semanın yaratılışı mı yoksa sizin yeniden yaratılışınız mı daha zor?” deyip bırakmamış tafsilata girerek delillendirme cihetine gitmiştir.

1.11. MUSÂVÂT

Musâvât, sözü insanların normal kabul ettiği şekilde söylemektir. Söz ne kısa ne uzun tutulur. Sözün anlama eşit olmasıdır. Îcâz ve itnâb arasındadır. Sade ve detaysızdır.²⁶³ İnsanlar günlük hayatlarında en çok bu üslup ile konuşmakta ve yazmaktadır. Nâziât sûresinde musâvât için örnek tespit edilememiştir.

²⁶² İsmail Durmuş, "İtnâb", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/itnab#1> (15.04.2022/02.30).

²⁶³ Ebû Hilâl el-Askerî, *age*, s. 179.

2. BÖLÜM: BEYAN İLMİ AÇISINDAN NÂZİÂT SÛRESİ

2.1. BEYAN İLMİNİN TANIMI VE KAPSAMI

Beyan kelimesi sözlükte ortaya çıkmak, görünmek, zahir olmak, açıklamak gibi anlamlara gelir.²⁶⁴ Belâgat ilminin bir bölümü olarak belirli bir anlamı farklı biçimlerle ama ifade ettiği manaya da açıkça delalet edecek şekilde ifade etme yollarını gösteren ilim dalıdır.²⁶⁵ Meânî ilminde sözün söylendiği ortam, zaman ve kişinin durumu yerinde kullanımı hedeflenirken, beyan ilminde anlamın ifade yolları gözetilir. Anlamın etkili bir biçimde nasıl ifade edilebileceği biçimler aranır. Bu şekilde duygu ve düşünceler güzel ve etkili bir şekilde ifade edilebilir. Dilin ve zihinlerin bir sınırı vardır. Bu sebeple soyut konuların ifade edilmesinde beyan ilminin katkısı çok fazladır. Misal olarak Allah Teâla'nın zatı ve sıfatları gibi müteşabih konularda teşbih ve mecâzlar elzemdir. Kuran-ı Kerim bu tür âyetleri bu yüzden teşbihli – müteşâbih şeklinde isimlendirmiştir.²⁶⁶

Beyan ilmi teşbih, hakikat-mecâz, istiâre ve kinâye konularını içerir. Bunlar içinde hakikat sözün gerçek anlamında kullanılmasıdır. Diğer dördü ise sözün gerçek anlamı dışında kullanıldığı durumlardır.

2.2. TEŞBİH

Teşbih aralarında bir veya birden fazla nitelik bulunan iki şeyin birini diğerine benzetmek demektir.²⁶⁷ Teşbihte dört unsur vardır. Bunlar müşebbeh/ benzeyen, müşebbeh bih/kendisine benzetilen, vech-i şebih/benzetme yönü, teşbih/benzetme edatıdır. Bunlardan müşebbeh ve müşebbeh bih asıl unsurlardır. Bunlardan müşebbehin benzetilmesi teşbihin ana gayesidir.

Teşbihin unsurlarının tamamı veya bir kısmının bulunması, benzetilenlerin çokluğu, benzetme yönünün anlaşılmasının kolaylığı veya zorluğu gibi farklı açılardan taksimlere tabi tutulmuştur. Sûrede bir teşbih örneği bulunmaktadır. Bu teşbih, teşbih

²⁶⁴ İbn Manzûr, *age*, “بین”, C. 16, s. 216-217.

²⁶⁵ Sekkâkî, *age*, s. 335; Kazvînî, *age*, s. 163,

²⁶⁶ Âl-i İmrân Suresi, 3-7. Âyet.

²⁶⁷ Sekkâkî, *age*, s. 338; Kazvînî, *age*, s. 164.

edatı zikredildiği için mürsel, benzetme yönünün açıkça belirtilmediği için mürsel teşbih türüne girer.²⁶⁸

كَانَهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحِيهَا (46)

46. “Kıyameti gördükleri gün onlar, sanki dünyada ancak bir akşam yahut bir kuşluk vakti kadar kalmış gibidirler.”

Âyetteki teşbih unsurlarını belirlersek كَانْ teşbih edatı, هُمْ müşebbeh/benzetilen لَمْ كَانَهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحِيهَا cümlesi müşebbeh bih/kendisine benzetilen, vechü şebe ise içinde beklenen kısa zaman aralığı olup açıkça zikredilmemiştir. Onların bu bekleme halleri benzetme edatının yardımıyla bir akşam ya da kuşluk vakti kadar bekleyen kişilerin durumuna benzetilmiştir. 42. âyette kıyamet hususunda acele edip “Ne zaman kopacak bu kıyamet?” yollu sorularla Peygamberi (a.s.) etkisiz hale getirmek isteyen alaycı münkirlerin bu tür sorularına üslûb-i hakîm ile cevap veriliyor: Kıyametin kopuş zamanı uzasa bile yine de gerçekleşecek ve o gerçekleştiğinde bu soru soranlar geçirdikleri sürenin sanki bir günün parçası gibi çok kısa olduğunu hissedecekler.²⁶⁹

2.3. HAKİKAT-MECÂZ

Beyan ilmi, kelimeleri kullanırken hakiki anlamları dışında kullanmakla ilgilenir. Mecâz gibi hakiki anlam dışındaki kullanımları öğretirken hakiki anlamın ne olduğundan da bahseder. Söz, kök-gerçek anlamıyla kullanıldığında buna hakikat denir. Bunun dışındakiler teşbih, mecâz veya istiâre olabilir.²⁷⁰

2.3.1. Hakikat

Hakikat, bir lafzın tahsis edildiği anlamda kullanılmasıdır. Bu anlam onun temel-kök- gerçek/sözlük anlamıdır. Bu anlam süreç içerisinde genişleyerek yan anlam, mecâz veya bilimsel anlamlar kazanabilir. Hatta bazen kök anlamı tamamen unutulabilir. Rakam isimleri, namaz, zekât gibi sözcüklerde durum böyledir.²⁷¹ Hakikat vaz‘ edicisi yani bu

²⁶⁸ Ali Bulut, *age*, s.186, 189.

²⁶⁹ İbni Âşûr, *age*, s. 98.

²⁷⁰ M. Yekta Saraç, *age*, s. 103; Sekkâkî, *age*, 374; Kazvînî, *age*, s. 202; Ali Bulut, *age*, s. 194.

²⁷¹ M. Yekta Saraç, *age*, s. 103-107; Kazvînî, *age* s.202-205; Ali Bulut, *age*, s. 194-195.

manayı ilk defa belirleyen açısından dört çeşide ayrılır. Bunlar lügavî, şer'î, ıstılahî/bilimsel ve örfî hakikat çeşitleridir.²⁷²

Lügavî hakikat, sözcüğün ilk kullanıldığı temel anlam demektir. Bununla başka bir anlam kastedilmemektedir. Servi kelimesinin belirli bir ağacı ifade etmesi, esed kelimesinin bilinen hayvanı belirtmesi gibi.²⁷³

Şer'î hakikat, sözcüğe dinin tanımladığı anlam demektir. Temel anlamı dua olan salat kelimesinin namaz ibadeti anlamında kullanılması gibi.²⁷⁴

İstılahî/ bilimsel hakikat, sözcüğe bir sanat, meslek veya bilim ehline tanımlanan anlam demektir. Hücre kelimesinin biyolojide en küçük canlı birimi anlamında kullanılması gibi.²⁷⁵

Örfî hakikat, sözcüğe halkın örfünde yüklenen anlam demektir. Köylerde mal denilince büyük baş hayvanların kastedildiği gibi.²⁷⁶

Nâziât sûresinde bu tür kullanımlar mevcuttur. Kendisine yemin edilen nâziât, sâbihât, nâşitât gibi varlık isimleri gibi. Bu sözcüklerin türetildikleri fiil açısından sökenler, yüzenler/uçanlar, hareket edenler vb. manaları olmakla birlikte burada kullanıldıkları anlamlar bu lügavî anlamların dışındadır. Bunlarla tefsircilerin işaret ettiği melekler (şer'î hakikat), gök cisimleri (örfî veya ıstılahî hakikat) vs. anlamlar kastedilmiştir. Yine nâziât sözcüğü ile sûrenin ismini de kastediyoruz. Sûrede kıyamet anlamında kullanılan “saat” kelimesi neredeyse tüm hakikat çeşitlerine örnek verilebilir.

Bu hakikat çeşitleri içinde sadece lügavî hakikat gerçek anlamı ifade etmektedir. Diğerleri zaman içerisinde anlamın farklı bağlamlarda genişlemesiyle ortaya çıkmıştır.

²⁷² M. Yekta Saraç, *age*, s. 103.

²⁷³ M. Yekta Saraç, *age*, s. 103; Ali Bulut, *age*, s. 194.

²⁷⁴ M. Yekta Saraç, *age*, s. 103; Ali Bulut, *age*, s. 194.

²⁷⁵ Ali Bulut, *age*, s. 195.

²⁷⁶ M. Yekta Saraç, *age*, s. 103; Ali Bulut, *age*, s. 195.

2.3.2. Mecâz

Bir kelimenin gerçek anlamı dışında kullanılmasıdır. Bu yeni anlam (mecâz) ile sözün gerçek anlam dışında kullanıldığını gösteren bir alaka bulunmalıdır.²⁷⁷ Mecâzın da tıpkı hakikat gibi va'z edicisine göre dört çeşidi vardır. Bunlar lügavî, şer'i, ıstılahi/bilimsel ve örfî mecâz çeşitleridir.²⁷⁸

Lügavî mecâz, sözcüğün ilk kullanıldığı temel anlamı dışında kullanılmasıdır. Servi kelimesinin belirli bir ağacı değil uzun boylu kimseyi ifade etmesi, esed kelimesinin cesur kişiyi belirtmesi gibi.²⁷⁹

Şer'i mecâz, sözcüğü dinin tanımladığı anlamı dışında kullanmaktır. Salat kelimesini dinde kullanıldığı ibadet anlamıyla değil dua anlamında kullanması gibi.²⁸⁰

Istılahî/ bilimsel mecâz, sözcüğü bir sanat, meslek veya bilim ehline tanımlanan anlam dışında kullanmak demektir. Hücre kelimesinin biyolojide en küçük canlı birimi anlamında kullanılmayıp temel anlamında kullanılması gibi.²⁸¹

Örfî mecâz, sözcüğe halkın örfünde yüklenen anlam dışında kullanmak demektir. Köylerde “mal” kelimesini büyük baş hayvan manasında değil edinilmiş tüm varlık manasında kullanmak gibi.²⁸²

Mecâz, mecâz-ı aklî ve mecâz-ı lügavî olarak ikiye ayrılır:

2.3.2.1. Mecâz-ı Aklî

Mecâz-ı aklî, bir işin asıl failinden başkasına isnat edilmesidir.²⁸³ Mecâz-ı aklîde kelimeler gerçek anlamlarıyla kullanılırlar. Mecâz-ı aklî cümlede olur, kelime de olmaz. Mecâz-ı aklîye mecâz-ı isnâdî, hükmî mecâz veya mecâz-ı hazfî da denmiştir.²⁸⁴ Mecâz-

²⁷⁷ Sekkâkî, *age*, s. 365; M. A. Yekta Saraç, *age*, s. 109; Ali Bulut, *age*, s. 196.

²⁷⁸ Ali Bulut, *age*, s. 194.

²⁷⁹ M. A. Yekta Saraç, *age*, s. 109.

²⁸⁰ Ali Bulut, *age*, s. 194.

²⁸¹ Ali Bulut, *age*, s. 195.

²⁸² Ali Bulut, *age*, s. 195.

²⁸³ Seyyid Şerif Cürçânî, *age*, s. 78; Zemahşeri, *age*, s. 187-189.

²⁸⁴ M. Yekta Saraç, *age*, s. 110.

1 aklî yapılrken sebebiyet, failiyet, mef'ûliyet, masdariyet, zarfiyet vs. gibi alakalar bulunmalıdır.²⁸⁵ Sûrede mecâz-1 aklî örnekleri tespit edilmiştir:

فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا (5)

5. “Nihayet işi çekip çevirenlere (ki, mutlaka tekrar diriltileceksiniz).”

İbn Âşur bu âyetteki işin tedbiri ifadesi önceki âyette yarışan varlıklar süvariler kabul edilerek bu kişilere bağlanırsa bu âyette sebebiyet yoluyla mecâz-1 aklî ortaya çıkmaktadır. İki âyet atıfla birleştirilerek süvarilerin savaştaki saldırma, vurma, savunma vb. fiilleri yerine getirmek için koşuşturması manası mecâzen ifade edilmiş olur.²⁸⁶

يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ (6)

6. “Büyük bir sarsıntının olacağı o gün.”

Âyette yerzüzünün sarsılması ism-i fail kalıbındaki sarsan anlamındaki الرَّاجِفَةُ kelimesine isnâd edilmiştir. Hâlbuki sarsıntı bir sebep değil sonuçtur. İsm-i fail kalıbıyla masdar veya masdardan isim olan sarsıntı kastedilmiştir. Mananın takdiri “sarsmanın/sarsıntının olacağı gün” şeklinde olur. Kurtûbî bu sarsıntıyı hareket sebebine bağlar.²⁸⁷

أَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ (9)

9. “Onların gözleri (korku ile) inecektir.”

Âyette gözlerin korkudan ineceği ism-i fâil kalıbında ifade edilmiştir. Hâlbuki gözler “korku sebebiyle” inmiştir. Alaka, sebebiyet yerine mefûliyet olarak da düşünülebilir. Bu durumda anlam “korkarak değil korkmuş olarak” takdirindedir.

يَقُولُونَ إِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ (10)

²⁸⁵ İsmail Durmuş, "Mecâz", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mecâz#1> (17.04.2022/13.40).

²⁸⁶ İbn Âşûr, *age*, s. 65.

²⁸⁷ Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî, el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Tahkik: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, Müessesetu'r- Risale, Beyrut 2006, c. 22, s. 45; Muhyiddin ed-Dervîş, *age*, s. 365.

10. Şöyle derler: “Biz gerçekten gerisingeriye eski hâlimize mi döndürüleceğiz?”

Âyette **الْحَافِرَةِ** kelimesi sözlükte çukur açan, iz bırakan anlamında ism-i fail kalıbında bir sözcüktür. Âyette bu kelime açılmış çukur veya bırakılan iz anlamına gelen ism-i mef’ûl kalıbındaki **مَخْفُورَةٍ** yerine kullanılmış ve “yeniden dirilme” kastedilmiştir. Burada mecâz-ı aklî vardır. Yani ism-i fâil kullanılıp ism-i mef’ûl kastedilmiştir.²⁸⁸

قَالُوا تِلْكَ إِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ (12)

12. “Öyle ise bu hüsrân dolu bir dönüştür.” dediler.

Âyetteki ism-i fail kalıbındaki **خَاسِرَةٌ** kelimesi Zeccâc’a göre aynı kelimenin masdarı olan **خُسْرَان** kelimesi manasındadır. Yani masdariyet alakasıyla mecâz-ı aklî olur.²⁸⁹ **كَرَّةٌ** kelimesi dönüş anlamında değil de kez, defa anlamında ism-i zaman isnâdıyla alınırsa alaka zarfiyet olur. Böylece âyette ikinci bir mecâz-ı aklî ortaya çıkmaktadır. Mealin takdiri, “Bu kez (bu yeni yaşam) hüsrân doludur.” şeklinde olur. Çünkü onlar ilk yaşamlarında çok güçlü ve kazançlı olduklarını düşünüyorlardı.

فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ (14)

14. “Birdenbire kendilerini mahşerde buluverirler.”

السَّاهِرَةِ kelimesi kişinin uyandığı yeryüzü anlamında mecâz olarak kullanılan bir kelimedir.²⁹⁰ İsm-i fail kalıbındaki bu kelime ile ism-i mef’ûl veya ism-i mekân kastedildiğinden mecâz, mecâz-ı aklî olur. Elmalılı Hamdi Yazır âyetin mealini verirken aynı zamanda mecazen uyanık göz anlamında kullanılan **السَّاهِرَةِ** kelimesini arazi anlamıyla birlikte kullanmış ve hem yeniden diriltilmeyi hem de kıyametten sonraki yeryüzünü çok güzel ifade etmiştir. “Bakarsın uyanmışlar hepsi meydandadır.”²⁹¹

فَحَشَرَ فَنَادَى (23)

²⁸⁸ İbn Âşûr, *age*, s. 70; Maan Tewfik Dihâm, *age*, s. 174.

²⁸⁹ Zeccâc, *age*, s. 279.

²⁹⁰ Zemahşeri, *age*, s. 306; Kurtûbî, *age* s. 51.

²⁹¹ Muhammed Hamdi Yazır, *age*, s. 5551.

23. “Hemen (adamlarını) topladı ve onlara seslendi.”

Âyette “toplama” ifadesinde fail olarak Firavun’un zikredilmesi mecâz-ı aklîdir.²⁹² Çünkü ilgili kişileri çağırıp toplama işini bizzat yapmamış, adamlarını göndermiştir.

2.3.2.2. Mecâz-ı Lügavî

Mecâz-ı lügavî kelimelerin bir alaka dolayısıyla asıl manalarının dışında kullanılmasıdır.²⁹³ Mecâz-ı lügavî istiâre ve mecâz-ı mürsel olarak ikiye ayrılır. Kullanılan lafzın hakiki anlamı ile kullanıldığı mecâzi anlam arasındaki alaka benzetmeye dayanıyorsa buna istiâre denir. Bu alaka betzetme dışında ise buna da mecâz-ı mürsel denir.²⁹⁴ Mecâz-ı mürsel hem cümlede hem de kelimeye ortaya çıkabilir. Kelime mecâz anlamı kazanmıştır. Bu durumun mecâz-ı aklîde olmadığı unutulmamalıdır.

Mecâz-ı lügavî tıpkı mecâz-ı aklî gibi alakalarla kullanılır. İsmail Demir DİA’daki mecâz makalesinde bu alakaların otuzdan fazla olduğunu belirtir. Parçayı anıp bütünü kastetmek (cüz’iyyet) ve tersi (külliyyet), sebebi anıp müsebbebi kastetmek (sebebiyyet) ve tersi (müsebbebiyyet), bir yeri anıp içindekileri kastetmek (mahalliyyet) ve tersi (hâlliyyet)... gibi bir kısmını zikreder.²⁹⁵ Nâziât sûresinde mecâz-ı mürsel örnekleri bulunmaktadır.

يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ (6)

6. “Büyük bir sarsıntının olacağı o gün.”

Âyet-i kerime öncesindeki yeminin cevabı kabul edildiğinde bu alaka sebebiyle الرَّاجِفَةُ kelimesi mecâzen kıyamet anlamına gelir. Buradaki mecâz, mecâz-mürseldir.

أَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ (9)

9. “Onların gözleri (korku ile) inecektir.”

²⁹² İbn Âşûr, *age*, s. 80.

²⁹³ M. A. Yekta Saraç, *age*, s. 110.

²⁹⁴ M. A. Yekta Saraç, *age*, s. 110.

²⁹⁵ İsmail Durmuş, "Mecâz", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mecâz#1> (17.04.2022/19.30).

Âyetteki أَبْصَارُهَا “Gözleri.” ifadesinde gözler kelimesi ile bu gözlerin sahipleri kastedilmiştir. Cüz/parça söylenerek bütün ifade edildiğinden cüz’iyyet yoluyla mecâz-ı mürsel yapılmıştır.

يَقُولُونَ ءَاِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ ﴿١٠﴾

10. Şöyle derler: “Biz gerçekten gerisingeriye eski hâlimize mi döndürüleceğiz?”

Âyette الْحَافِرَةِ kelimesi ile yeniden diriltirme değil soru alakasıyla mecâz-ı Mürsel de olabilir. Bu durumda ism-i mefûl kalıbındaki مَخْفُورَةٌ anlamında açılmış çukur yâni mezar anlamında kullanılmış olur. Müşriklerin sorusu 11. âyetle birleştirilerek “Kabirlerde (çukurlarda) geri mi getirileceğiz!.. Çürüyüp kemik olduktan sonra mı!..” şeklinde olmaktadır.

فَحَشَرَ فَنَادَى ﴿٢٣﴾

23. “Hemen (adamlarını) topladı ve onlara seslendi.”

Âyetteki نَادَى ifadesi mecâz-ı mürseldir. Çünkü nida etmek aslında yüksek sesle davet etmek demektir.²⁹⁶

أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعِيهَا ﴿٣١﴾

31. “Ondan suyunu ve merasını çıkardı..”

Âyette su ve yaylım yerleri mutlak anlamında değil mukayyet manada yani insanların faydalandığı yaşam kaynağı/meta anlamında kullanıldığı için mecâz-ı mürseldir.²⁹⁷ Bir sonraki âyette gelen dağlar kelimesi de buna dâhil edilebilir. Çünkü bütün eski medeniyetler bu üç mekâna yakın kurulmuştur. Dağlar, yaylım yerleri, su kaynağı.

²⁹⁶ İbn Âşûr, *age*, s. 80.

²⁹⁷ Mahmud Sâfi. *age*, s. 235.

2.3.3. İstiâre

Sözlükte temel anlamı birinden bir şeyi ödünç almak, ödünç istemek anlamındaki istiâre,²⁹⁸ bir kelimeye aralarındaki benzerlik sebebiyle alaka kurarak temel anlamı dışında bir anlam vermek demektir. Alaka kurulan anlamla bu temel anlamın anlaşılmasına engel olan bir karine/ipucu şarttır. İstiare, mecâz-ı lügavînin alakası benzerlik olan türüdür.²⁹⁹

İstiare yapılan sözde, müşebbeh/müstear leh, müşebbeh bih/ müstear minh, vechü şebah/ cami ve müşebbehten ödünç alınıp vechü şebehe verilen lafız için müstear veya istiâre kavramları kullanılır. Temel anlamın anlaşılmasını engelleyen ipucuna da karine-i mânia denilir.³⁰⁰ İstiârede alakasız bir şekilde kullanılan fail veya mefûller bu fiillerin gerçek anlamda kullanılmadığını gösteren ipucudur.

İstiare müfred bir kelimedede (tek kelimedede) veya birden fazla kelimedede ortaya çıkması açısından müfred ve mürekkeb istiâre olarak ikiye ayrılmıştır. Müfred istiâre kendi içerisinde açık (istiâre-i tasrîhiyye) ve kapalı (istiâre-i mekniyye) olarak ikiye ayrılmıştır.

2.3.3.1. İstiâre-i Tasrîhiyye

Sadece kendisine benzetilene yer verilip, benzeyeni(müşebbehi) söylenmeyen istiâre türüne istiâre-i tasrîhiyye denir.³⁰¹

وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا (3)

3. “Andolsun yüzüp yüzüp gidenlere,”

Âyetteki السَّابِحَاتِ kelimesi yüzme anlamındaki أَلْعَوْمُ kelimesi kastedilerek onun yerine mutlak mastarıyla birlikte kullanılmıştır. Böylece hızlı hareket etmekten mecâz yapılmıştır. Melek, yıldız, süvari vb. şekillerde tefsir edilen bu varlıkların hareketleri suda hızlıca yüzmeye benzetilmiştir.

²⁹⁸ İbn Manzûr, *age*, “عار”, c. 6, s. 298.

²⁹⁹ M. A. Yekta Saraç, *age*, s. 118.

³⁰⁰ Ali Bulut, *age*, s. 208.

³⁰¹ Ali Bulut, *age*, s. 208.

أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعِيهَا ﴿31﴾ وَالْجِبَالِ أَرْسِلَهَا ﴿32﴾ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ ﴿33﴾

31. “Suyunu ve merasını çıkardı.” 32. Dağları sağlam bir şekilde yerleştirdi. 33. Bunları sizin için ve hayvanlarınız için bir yarar kaynağı yaptı

31. âyette istiâre-i tasrihiyye vardır. Çünkü bu âyetlerde insan ve hayvanlar yeme hususunda bir tutulmuştur. 27. âyette “Yaratılış bakımından siz mi yoksa sema mı daha müthiştir?” sorusuyla muhatap alınan âhiret inkârcılarına sanki şöyle seslenilmektedir: “Ey âhireti inkâr edenler! Siz dünyada hayvanlarla yiyip içersiniz, aynı şekilde onlar gibi âhireti bilmezsiniz.”³⁰²

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسِيهَا ﴿42﴾

42. “Sana, kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar.”

Âyetteki مُرْسَى kelimesi geminin demir atması demektir.³⁰³ Kıyametin kopuş zamanı geminin demir atmasına benzetilmiştir. Gemiler seyrini tamamlayıp menzile ulaştıklarında demir atıp artık sabit pozisyona geçerler. Kıyametin kopması da “demir atma” tabiriyle dünya hayatının seyrinin bir tür son bulması ve tamamlanmasına benzetilmiştir.

2.3.3.2. İstiâre-i Mekniyye/Kapalı İstiâre

Sadece benzeyenin zikredilip, kendisine benzetilenin (müşebbeh bih) zikredilmediği istiâre demektir.³⁰⁴

هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى ﴿15﴾

15. (Ey Muhammed!) “Mûsâ’nın haberi sana geldi mi?”

Âyette ifade edilen Mûsâ’nın haberinin gelmesi istiâre-i mekniyyedir.³⁰⁵ Haberin gelmesi mümkün değildir. Çünkü canlı değildir. Haber, gelen bir insana benzetilmiştir.

³⁰² Mahmud Sâfi, *age*, s. 235.

³⁰³ Zemahşeri, *age*, s. 310.

³⁰⁴ Ali Bulut, *age*, s. 209.

³⁰⁵ İbn Âşur, *age*, s. 74.

2.3.4. Kinâye

Sözlük anlamı gizlemek olan kinâye, bir sözü hakiki manasının da kastedilmiş olması mümkün olmakla birlikte, bu temel anlamın dışında kullanmaya denir.³⁰⁶ Kinâye sarahet yani açıklığın zıddıdır. Kinâyede müphemlik/kapalılık vardır.³⁰⁷ Aynı anda iki manalı bir sözdür. İstiâreye benzetmekle birlikte mana istiâredeki gibi sadece mecâzi anlamı işaret etmez. Bir manayı ifade ederken diğer manayı îma eder. Türkçedeki “Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla.” deyiimi gibidir. Bu yüzden Modern Türkçede bu sanatın bir türü olan tarize iğneleme denir.

Kendisinde kinâyenin meydana geldiği lafza mekni bih, doğrudan gösterdiği anlama ise mekni anh denir.³⁰⁸

Kinâye yapılış tarzları açısından çeşitlere ayrılmıştır. Bunlar, ta‘riz, telmih, remz, îma, işaret gibi kinâye tarzlarıdır.³⁰⁹ Sûrede şu âyetlerde kinâye tespit edilmiştir:

2.3.4.1. Ta‘riz

Üstü örtülü bir şekilde, alay, tenkit, doğruyu gösterme maksatlarıyla ortaya söylenilmiş bir sözdür.³¹⁰ İğneleme, dokundurma vardır. Sadece cümlede meydana geldiği için sözün bağlamından anlaşılabılır. Sûrede tespit edilen kinâyeler şunlardır:

يَقُولُونَ ءَإِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ (10)

10. Şöyle derler: “Biz gerçekten gerisin geriye eski hâlimize mi döndürüleceğiz?”

Âyetteki الْحَافِرَةِ ifadesi kinâyeleşmiş bir kalıptır. Çukur, ayağın yolda açtığı iz, mezar anlamına gelen bu kelime geldiği yoldan geri dönmek anlamında kullanılan kinâye kalıbıdır.³¹¹ Bu kullanımdan sıfatı açısından yeniden dirilme anlamı çıkarılmaktadır. Kelime aynı şekilde mezar anlamı da taşımaktadır. Yeniden dirilmeyi inkâr eden kişiler

³⁰⁶ M. Yekta Saraç, *age*, s. 144; Kazvini, *age*, s. 241.

³⁰⁷ Ahmed Cevdet Paşa, *Belâğat-i Osmanî*, 5. Baskı, Dersaâdet, İstanbul H. 1323, s. 410.

³⁰⁸ M. Yekta Saraç, *age*, s. 145.

³⁰⁹ Seyyid ahmed el- Hâşimî, *age*, 289; Kazvini, *age*, s. 248.

³¹⁰ M. Yekta Saraç, *age*, s. 145; Kazvini, *age*, s. 248; Seyyid ahmed el- Hâşimî, *age*, 289.

³¹¹ M. Hamdi Yazır, *age*, s. 5557.

on birinci âyetle birlikte “Çürümüş kemik olduktan sonra yeniden eski halimize mi döneceğiz?” diye sorarlarken sıfat zikrederek alay yollu bir kinâye yapmaktadırlar.³¹²

هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى ﴿15﴾ .

15. (Ey Muhammed!) “Mûsâ’nın haberi sana geldi mi?”

Âyette Hz. Peygambere (s.a.v.) “Hz. Mûsâ’nın haberi sana geldi mi?” ifadesi İbn Âşûr’a göre haberin önemi açısından kinayedir. Çünkü Araplar önemli bir haberi sorarken bu kalıbı kullanır ve (هَلْ) ile işin tahkikini isterler.³¹³ Haber gelme sıfatı ile birlikte Hz. Mûsâ’ya nispeti açısından kinâyedir. Soru ile gelenin Tûvâ vadisinde Allah Teâlâ’nın ona hitabı, Firavun’la yaşadığı olaylar kastedilmiştir.

Âyette Hz. Peygambere teselli yapılırken inkârcılara da ta‘riz yoluyla, “dikkat edin, sizden önce gelip sizden daha güçlü olan inkârcı ve saldırgan Firavun bile kazanamadı, yenilgisiyle âleme örnek oldu, aklınızı başınıza alın!” şeklinde uyarı vardır.

ثُمَّ أَدْبَرَ يَسْعَى ﴿22﴾

22. “Sonra (yeryüzünde fesat peşinde) koşmak üzere (imana sırt çevirdi).”

Âyette dönüp gitme sıfatı Firavun’a nisbet edilirken kendisi değil onun iman etmeyip daveti reddi, bu davete karşı faaliyetlere girişmesi kastedilmiştir.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَن يَخْشَى ﴿26﴾

26. “Şüphesiz bunda Allah’tan sakınıp korkan kimseler için büyük bir ibret vardır.”

Âyette tar‘iz yoluyla kinâye yapılmıştır. Allah Teâlâ, “Hz. Mûsâ (a.s.) ile Firavun kıssasında “Bunda sakınıp korkanlar için büyük bir ibret vardır.” buyururken aslında muhataplara korkup gereğini yapın şeklinde tariz metoduyla emir vermektedir.

فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَّةُ الْكُبْرَى ﴿34﴾

³¹² M. Hamdi Yazır, *age*, s. 5557.

³¹³ İbn Âşûr, *age*, s. 74.

34. “En büyük felaket (kıyamet) geldiği zaman,”

Âyette kıyametin isimlerinden الطَّامَّةُ الْكُبْرَى ifadesi ile kıyametin kendisi değil onun sıfatı olan azameti kastedilmiştir.³¹⁴ Bu kelime marife olarak الْكُبْرَى kelimesi ile sıfatlanmış, tıpkı el-kâria, el- vâcife, es- sâhha kelimeleri gibi kıyamete isim olmuştur. Bu kelimeler özellikle marife olarak zikredildiğinde kelime anlamları değil kıyamet anlaşılır.³¹⁵ Bu kelimelerin anlamlarındaki azamet ve korkutuculuk kinaye olarak cehennemi ifade etmektedir.

يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَى (35) “O gün insan yaptıklarını hatırlar”

Âyette insana nisbet edilen “yaptıklarını hatırlar” ifadesinden kastedilen tüm yaptıkları değil ceza gerektiren yaptıklarıdır.

وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ (40)

40. “Kim de Rabbinin huzurunda duracağından korkar ve nefisini arzularından alıkoyarsa,”

Âyette geçen مَقَامَ رَبِّهِ “Rabbinin makamı” ifadesinden kastedilen Allah Teâlâ’nın yüceliği ve onun azametidir. Rabbinin makamı azametinden kinayedir.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسِيهَا (42)

42. “Sana, kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar.”

Âyette kinâyeleşmiş bir kalıp bulunmaktadır. Geminin demir atması bir şeyin sübutu, gerçekleşmesi manasında kullanılmaktadır.³¹⁶ Dünya hayatının durma zamanı kıyametin de kopma zamanıdır. Geminin limana demir atması durumu bir sıfat olarak مُرْسِيهَا kelimesine nisbet edilerek dünya hayatının sonu, kıyamet kinâye ile sorulmuştur.³¹⁷ Müşrikler bu ifade ile kendilerini kıyamet ve hesap vermekten uzak saymış, bunun muhal olduğunu belirtmişlerdir.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسِيهَا (42) فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرِهَا (43)

³¹⁴ İsmail Durmuş, "Kinaye", DİA, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kinaye#1> (19.08.2022/09.13).

³¹⁵ İbn Âşur, *age*, s. 90.

³¹⁶ Zemahşeri, *age*, s. 310.

³¹⁷ Maan Tewfik Dihâm, *age*, s. 174.

42. “Sana, kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar.” 43. “Onu bilip söylemek nerede, sen nerede?”

Âyetteki **مَا** harfi, nâfiye değil de mevsûle kabul edilirse mananın takdiri “Sen onun hatırlatıcılarındansın (alametlerindensin) şeklinde olur. Bu durumda âyetin genel ifadesi ta‘rize dönüşür. Mana takdiri “Sen kıyametin bir alameti iken sana kıyameti mi soruyorlar (sormasınlar)? Bu, manasızdır ve onların vazifesi değildir.” şeklinde olur.³¹⁸

³¹⁸ Elmalılı Hamdi Yazır, *age*, s. 5568-5569.

3. BÖLÜM: BEDÎ İLMİ AÇISINDAN NÂZİÂT SÛRESİ

Bedî‘ kelimesi, sözlükte bir şeyi, örneksiz ve modelsiz inşâ eden, eşsiz ve benzersiz olan şey demektir.³¹⁹ Bir belâgat terimi olarak manaya delaleti açık, meânî ve beyân açısından durumun gereğine uygun olan bir sözü lafız/ses ve mana yönlerinden güzelleştiren usul ve maharetlerden bahseden ilimdir.³²⁰ Meânî ve beyân ilmi bedî ilmi için iki cüz gibidir. Söz süslenmeden önce meânî ve beyâna uygunluğu şarttır.³²¹ Yoksa bir söz sadece süslendiği için belîğ olmaz. Bedî ilmi muhassinât-ı ma‘neviyye ve muhassinât-ı lafziyye olarak ikiye ayrılmıştır.³²²

3. 1. MUHASSİNÂT-I MA‘NEVİYYE

Muhassinât-ı ma‘neviyye sözü mana açısından süsleyen sanatlar demektir. Bunlar anlam yakınlığı veya karşıtlığına dayalı olarak yapılan sanatlardır. Birçok çeşidi bulunan bu sanatlardan Nâziât sûresinde sadece anlam karşıtlığıyla ilgili olan beş türü tespit edilmiştir:

3.1.1. Tıbâk

Zıt/karşıtlı anlamlı sözcüklerin bir ibarede kullanılması sanatına tıbâk denir. Bunlar siyah-beyaz gibi zıt anlamlı kelimeler olabilir. Baba-oğul, anne-kız gibi nisbe ifade eden kelimeler, renkler ya da olumlu-olumsuz kullanımlar olabilir. Tıbâk sanatı bu durumlara göre kısımlara ayrılmıştır. Tıbâk olumlu fiil ve isimlerde meydana gelirse tıbâk-ı îcâb, olumsuz fiil ve isimlerde meydana gelirse tıbâk-ı selb olarak isimlendirilir. Tıbâk-ı selb aynı kelime veya aynı kökten türemiş kelimelerin bir defa olumlu bir defa zıt anlamlı kullanımıyla oluşur. Tıbâk isim, fiil ve harflerde olabilir.³²³

فَاخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَى (25)

³¹⁹ Lisânu’l-Arab, “بدع” C. 9, s. 351.

³²⁰ Kazvînî, Age, s. 255; Bahauddin es-Sübkî, *Arûsu’l-efrâh fi şerhi Telhîsi’l-Miftâh*, Neşreden Abdulhamid Hindâvî, 1. Baskı, el-Mektebetü’l-asriyye, Beyrut 2003, Cüz: 2, s. 224; M. A. Yekta Saraç, age, s. 153.

³²¹ Sübkî, age Cüz: 2, s. 224.

³²² Kazvînî, age s. 255.

³²³ Kazvînî, age s. 255; M. A. Yekta Saraç, age, s. 163; Ali Bulut, age, s. 226.

Âyetteki الْأُولَى ve الْآخِرَةِ (ilk-son = dünya-âhiret) kelimeleri birbirine zıt anlamlı isimler olup, burada tıbâk-ı îcâb sanatı vardır.

عَآنْتُمْ أَشَدُّ خُلُقًا أَمْ السَّمَاءُ بَنِيهَا (27) وَالْأَرْضُ بَعْدَ ذَلِكَ دَحِيهَا (30)

27 ve 30. âyetler konu açısından aynı mevzunun anlatıldığı bir kompozisyon içerisindeler. Bu sebeple السَّمَاءُ ve الْأَرْضُ zıt anlamlı kelimeleri tıbâk-ı îcâb sanatını oluşturmaktalar.

كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحِيهَا (46)

Âyetteki akşam anlamındaki عَشِيَّةً ismi ile gündüz anlamına kullanılan ضُحِي isimleri zıt anlamlı isimlerdir. Dolayısıyla burada tıbâk-ı îcâb sanatı vardır.

3.1.2. Mukabele

Mukabele sanatı, zıt anlamlı kelimeleri sıralı bir şekilde en az ikişerli gruplar halinde kullanmaktır. Bu durumda mukabele oluşur.³²⁴

وَأَعْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحِيهَا (29)

Âyetteki أَعْطَشَ ve أَخْرَجَ fiilleri ile لَيْل ve ضُحِي isimleri zıt anlamlı isimler olup ikişerli gruplar halinde kullanılmıştır. Bu yüzden “*Gecesini karanlık, gündüzünü aydınlık yaptı.*” Şeklinde çevirebileceğimiz bu kullanım bir mukabele örneğidir.

وَالْأَرْضُ بَعْدَ ذَلِكَ دَحِيهَا (30) وَالْجِبَالُ أَرْسِيهَا (32)

30. “Ardından yeri düzenleyip döşedi.” 32. “Dağları sağlam bir şekilde yerleştirdi.”

30. âyetteki yer yüzünü yaydı, döşedi anlamına gelen دَحِي fiili ile 32. âyetteki dağları sağlam bir şekilde sabitledi anlamına gelen أَرْسِي fiilleri birbirine mukabil gelmiş, mukabele sanatını oluşturmuştur.

³²⁴ Kazvînî *age*, s. 259; M. A. Yekta Saraç, *age*, s. 163.

فَأَمَّا مَنْ طَغَىٰ (37) وَاتَّرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا (38) فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَىٰ (39) وَأَمَّا مَنْ خَافَ
مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ (40) فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ (41)

37-39. “Kim azgınlık eder ve dünya hayatını tercih ederse, şüphesiz, cehennem onun sığınağıdır.” 40-41. “Kim de, Rabbinin huzurunda duracağından korkar ve nefsini arzularından alıkoyarsa, şüphesiz, cennet onun sığınağıdır.”

37. âyetten itibaren başlayıp 41. âyet dâhil olmak üzere biten sıralı ifadelerde mukabele sanatı vardır. Art arda sıralanan, “azıp dünya hayatını seçmek, cehenneme gitmek” ifadesi karşısında, “korkup nefsi hevadan alıkoymak, cennete gitmek” ifadeleri kullanılmıştır. Bu sebeple mukabele sanatına güzel bir örnek oluşturmuştur.

3.1.3. Tecrîd

Tecrîd sanatı, Sözü söyleyen kişinin insan dışındaki herhangi bir varlığa veya ayrı bir varlıkmiş gibi kendisine, gönlüne hitap etmesidir.³²⁵

وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ (40)

40. “Kim de, Rabbinin huzurunda duracağından korkar ve nefsini arzularından alıkoyarsa, ...”

Âyetteki “nefsini arzularından alıkoyarsa” ifadesinde tecrid sanatı vardır.³²⁶ Burada kişinin nefsi başka bir varlık gibi kabul edilmiş ve onun yanlışa düşmesi engellenmiştir.

3.1.4. Tefrî‘

Bir sözde bir şeye ait bir özelliği söyledikten sonra manayı tekit etmek için başka bir özelliğini daha ifade etmeye tefrî‘ denir. Sûrede tefrî‘ örnekleri şunlardır:

فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ (13) فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ (14)

13. “Hâlbuki o, bir haykırıştan (sûr’un üfürülmesinden) ibarettir.” 14. “Birdenbire kendilerini mahşerde buluverirler.”

³²⁵ M. A. Yekta Saraç, *age*, s. 192.

³²⁶ İbn Âşûr, *age*, s. 92.

13 ve 14. âyetlerin başındaki fe (ف) harfî tefrî‘ ifade etmektedir. 10-12. âyetlerde müşriklerin yeniden diriltilişi inkâr eden ifadeleri aktarılmış 13 ve 14. âyetlerde onlara bu yeniden diriltilişin aynı zamanda tek bir sarsıntıyla gerçekleşeceği gibi onların bir anda yeniden diriltilerek yeryüzüne çıkarılacakları belirtilmiştir.³²⁷

وَأَهْدِيكَ إِلَى رَبِّكَ فَتَخْشَى (19)

19. “Seni Rabbine ileteyim de O’na karşı derinden saygı duyup korkasın!”

Âyette تَخْشَى ifadesi firavuna teklif edilen ikinci bir özelliktir. Haşyetin sonradan getirilmesi haşyetin olabilmesi için önce hidayetle doğru inancın öğrenilmesi yoluyla gerçekleşebileceği bu şekilde belirtilmiştir. Dolayısıyla âyette tefrî‘ sanatı vardır.³²⁸

فَارِيَهُ الْآيَةَ الْكُبْرَى (20)

20. “Derken Mûsâ ona en büyük mucizeyi gösterdi.”

Âyetin başındaki fe (ف) harfî tefrî‘ ifade etmektedir.³²⁹ Şöyle ki, bu âyet aslında Hz. Mûsâ ile Firavun olaylarının teferruatını ifâde eden bir âyettir. Mûcizelerin gösterilmesini anlatan bu âyet fazladan bir özelliği aktarmaktadır.

3.1.5. İltifat

Sözü anlam açısından süsleyen sanatlardan olan iltifat sanatı, söz aktarılırken gaipten, muhataba, muhataptan gaibe veya maziden muzariye, muzariden maziye geçmek gibi hitap şeklini veya fiil kipini değiştirmek gibi yöntemlerle yapılan bir sanattır.³³⁰ Kur’an- ı Kerim’de bu sanatla çok karşılaşmaktadır. Sûrelerde bir konu anlatılırken, bir soruya cevap verilirken birdenbire muhatap veya zaman kipi değişebilir. Burada dikkat çekme, heyacan-ı dorukta tutma, muhatapları geçmişte olan bir olayla uyarma, dağılan dikkati toplama gibi amaçlar güdülebilmektedir.³³¹ Sûrede tespit edilen iltifat sanatı örnekleri şunlardır:

فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ (14) هَلْ أَتَيْكَ حَدِيثُ مُوسَى (15)

³²⁷ Age, s. 72.

³²⁸ Age, s. 77.

³²⁹ İbn Âşûr, age, s. 77.

³³⁰ M. A. Yekta Saraç, age, s. 204; Ali Bulut, age, s. 117.

³³¹ M. A. Yekta Saraç, age, s. 204.

14. “Birdenbire kendilerini mahşerde buluverirler.” 15. “(Ey Muhammed!) Mûsâ’nın haberi sana geldi mi?”

14. âyette âhireti inkâr eden müşriklerin âhiretteki durumları gaip sîga ile anlatılırken, 15. âyette muhatap sîgasına geçilerek Hz. Peygambere (s.a.v.) hitap edilmeye başlanmıştır. Böylece sûreyi okuyan ve dinleyen tüm tarafların zihni toparlanmış olacaktır. 15. Âyetten 27. âyete kadar muteriza cümlelerinin olduğu bu bölüm daha önce de açıklandığı gibi Hz. Peygambere (s.a.v.) teselli, inkârcılara uyarı ifade etmektedir. 27. âyetten itibaren tekrar üslup değişerek doğrudan müşriklere hitap edilmektedir:

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَن يَخْشَى (26) ءَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءُ بَنِيهَا (27)

26. “Şüphesiz bunda Allah’tan sakınıp korkan kimseler için büyük bir ibret vardır. 27. (Ey inkârcılar!) “Sizi yaratmak mı daha zor, yoksa göğü yaratmak mı? Onu Allah kurmuştur.”

26. âyette muteriza bölümü gaip sigasıyla anlatılıp tamamlanmış, 27. âyette muhatap sigasına geçilerek baştaki heyecanlı üslup iyice doruğa çıkarılmıştır. Dolayısıyla bu ayetler iltifat sanatı için güzel bir örneği teşkil etmiştir.

فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى (41) يَسْتَأْذِنُكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسِيهَا (42)

41. “O gün insan yaptıklarını hatırlar.” 42. “Sana, kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar.”

41. âyette önceki bölüm bitmiş, 42. âyet ile doğrudan muhatap sîgasına geçilerek Hz. Peygambere (s.a.v.) hitap başlamıştır. Böylece merak uyandırılmaya matuf iltifat sanatı uygulanmıştır.

3.1.6. Üslûb-i Hakîm

Üslûb-i hakîm sanatı, anlamı süsleyen sanatlardan biridir. Muhatap bir soru sorar ama sorulan kişi soruyu doğrudan cevaplamak yerine muhatap için daha uygun bir sözle

cevap verir. Bu üsluba üslûb-i hakîm sanatı denir.³³² Sûrenin son bölümünde üslûb-i hakîm örneği tespit edilmiştir:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسِيهَا (42) فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرِهَا (43) إِلَى رَبِّكَ مُنتَهِيهَا (44)
إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ مَنِ يَخْشَاهَا (45) كَانَهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحِيهَا (46)

42. “Sana, kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar.” 43. “Onu bilip söylemek nerede, sen nerede?” 44. “Onun nihai bilgisi yalnız Rabbine âittir.” 45. “Sen, ancak ondan korkanları uyarıcısın.” 46. “Kıyameti gördükleri gün onlar, sanki dünyada ancak bir akşam yahut bir kuşluk vakti kadar kalmış gibidirler.”

42. âyetten 46. âyete kadar olan âyetlerde üslûb-i hakîm sanatı vardır. Müşriklerin Hz. Peygambere (s.a.v.) kıyametin kopma zamanı, dünya hayatının sonunun ne zaman olacağı gibi sorularıyla ilgili olan bu bölümde ne müşriklere ne de Hz. Peygambere (s.a.v.) bu konuda cevap verilmemiş hem müşriklere hem de Hz. Peygambere (s.a.v.) için hakikati öğretilmiştir. 42-45. âyetlerde Hz. Peygamberin sadece bir uyarıcı olduğu, görevinin sadece korkan kişilere tebliğ olduğu, kıyametin ne zaman kopacağıyla ilgili bilginin sadece Allah Teâlâ tarafından bilinebileceği, bu konularda soru sorulmaması gerektiği, müşriklerin uzak saydıkları hesabın aslında yakın olduğu, ahirette canlandırıldıklarında dünyadaki hayatlarının aslında çok kısa olduğunu görerek bu durumu anlayacakları 46. âyette üslûb-i hakîm yoluyla hatırlatılmıştır.³³³

3.2. MUHASSİNÂT-I LAFZİYYE

Lafızda ses tekrarı ile ses benzeşmesi ve kelime tekrarına dayalı olarak kullanılan sanatlara muhassinât-ı lafziyye denir. Bu tekrarlar sayesinde dinleyici veya okuyucunun kulağında güzel bir etki meydana getirmek amaçlanır. Şiirde kafiye kullanılması böyledir. Fakat bu ses benzeştirmeleri yapılırken anlama da dikkat etmek gerekir. Anlam gözetilmeden kelime seçimi yapılamaz.³³⁴

Kur'an-ı Kerim'de indirildiği dönem Arapları şiir ve şairlere çok önem vermekteydi. Şairler arasında yarışmalar düzenleniyor, beğenilenler kâbe duvarına

³³² Ahmed el-Hâşimî, *age*, s. 319-320; Ali Bulut, *age*, s. 118.

³³³ Bursevî, *age*, s. 329-330; İbn Âşûr, *age*, s. 95-96; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *age*, s. 5568-5569.

³³⁴ M. A. Yekta Saraç, *age*, s. 245; Kazvînî, *age*, s. 255

asılıyordu.³³⁵ Bu sebeple Kur'an-ı Kerim bir kanun kitabı gibi edebiyattan yoksun, sanatsız, ahenksiz bir söz olarak indirilmedi. Allah Teâlâ onu mana ve lafzı mükemmel bir şekilde mezc ederek indirmiş ve bu sebeple onun tarafından tarafından Ahsenü'l-hadis/Sözlerin en güzeli olarak nitelendirilmiştir.³³⁶ Yine Kur'an'a işaret edilerek "Onda "rayb" yoktur" buyurulmuştur.³³⁷ Rayb kelimesini ne nüzul ne mana ne de nazmın ifadesi açısından hiçbir şüphe olmadığı gibi boşuna söylenmiş bir ifade de yoktur şeklinde de anlayabiliriz.³³⁸ Kur'an'ın hidâyeti gönülleri, hikmeti aklı doyururken ahenkli üslûbu zihne huzur vermektedir. Onun ses ve mana ahenginin bütünleşmiş bu üslûbu i'câzından sayılmıştır.³³⁹ Mekkî bir sûre olan Nâziât sûresinde lafız ve anlam bütünlük içerisinde en güzel bir biçimde sunulmuştur.

Sûrede muhassinât-ı lafziyye sanatlarından, tefvît, cinâs, seci, muvâzene, lüzûmü mâ lâ yelzem, hüsn-i ibtidâ (berâatu matla'), hüsn-i tahallus ve hüsn-i intiha sanatları tespit edilmiştir.

3.2.1. Tefvît

Bir sözde, övgü, beğeni, tavsif vs. gibi hususlarda, cümleleri, cümlenin ifade ettiği (fiil, amel, sûreç vs. gibi) anlamlarla birlikte, birbirine eşit veya yakın uzunlukta, muvazeneli cümlelerle ifade etme sanatına tefvît denir. Bu cümleler uzun, kısa veya orta uzunlukta olabilir.³⁴⁰ Tefvît sanatı bir sözün, eserin uzunluk-kısalık gibi cümleleri arasındaki uyumu ile lafzın biçim açısından intizâmını doğrudan etkiler. Nâziât sûresindeki 1-5. âyetler tefvît sanatı için örnek teşkil etmektedir:

³³⁵ Mustafa Sadık er- Râfîî, *Tarihu Âdâbi'l- Arab*, Müessesetü Hindâvi, Kahire 2013, s. 464;

Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi 1*, 3. Baskı, Kayseri 214, s. 71-75.

³³⁶ Zümer Suresi, 39/23. âyet.

³³⁷ Bakara Suresi, 2/2. âyet.

³³⁸ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *age*, s.163-166.

³³⁹ Kur'an'ın mu'ciz oluşu, Arapça ve Araplara etkisi konusunda bkz. Mustafa Sadık er- Râfîî, *age*, s. 407- 420. Râfîî, Kur'an nazmının mucizeliği konusunu Rummânî, Hattâbî, Cürânî gibi önceki âlimlerin görüşlerini s. 448- 458'de özetlemiştir. Bu konudaki görüşlerini ise 448-526. sayfalarda önce tahaddi konusundan başlayarak, Kur'an'ın üslubu, nazmı, harf, kelime ve cümlelerin seçimi ve kullanımı, bunların ses ve ahenk yönleri gibi açılardan inceleyerek belirtmiştir. Bu konuda yapılmış diğer çalışmalar için bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'ân", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/icazul-kuran> (09.07.2022).

³⁴⁰ Kazvînî *age*, s. 262; Celalettin es-Suyûtî, *age*, s. 595.

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا ﴿١﴾ وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا ﴿٢﴾ وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا ﴿٣﴾ فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا ﴿٤﴾
فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا ﴿٥﴾

1-5. âyetlerden oluşan bu bölümde birtakım varlıklar ve bunların fiilleri tasvir edilmekte ve bunlara yemin edilmektedir. Her âyet bir varlığa ve yaptığı işe eşit uzunlukta cümlelerle işaret etmektedir. Bu âyetlerdeki tüm kelimeler vezin, fasıla ve uzunluk gibi tüm açılardan eşit durumdadır. Cümleler alt alta yazıldığında bu durum açıkça görülmektedir. Sadece kulağa değil göze bile insicamlı gelmektedir. Sûrenin diğer bölümlerinde de âyetler yaklaşık olarak aynı uzunlukta gelmiştir:

يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ ﴿٦﴾ تَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ ﴿٧﴾ قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ ﴿٨﴾ أَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ ﴿٩﴾

6-8. âyetlerin oluşturduğu bu bölümde yeminin cevabının ilk kısmı yani kıyamet günü tavsif edilmektedir. Uzunluklar yine aynıdır.

يَقُولُونَ عَٰنَا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ ﴿١٠﴾ عَٰذَا كُنَّا عِظَامًا نَّخِرَةً ﴿١١﴾ قَالُوا تِلْكَ إِذَا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ ﴿١٢﴾ فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ ﴿١٣﴾ فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ ﴿١٤﴾

10-14. âyetlerin oluşturduğu bu bölümde yeminin cevabının ikinci bölümü, inkârcıların inkâr ifadelerinin nakli kıyametin gerçekleşme şekli tavsif edilmektedir. Uzunluklar yaklaşık olarak aynıdır.

هَلْ أَتَيْكَ حَدِيثُ مُوسَى ﴿١٥﴾ إِذْ نَادَاهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٦﴾ اذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى ﴿١٧﴾ فَقُلْ هَلْ لَكَ إِلَى أَنْ تَزَكَّى ﴿١٨﴾ وَأَهْدِيكَ إِلَى رَبِّكَ فَتَخْشَى ﴿١٩﴾

15-18. âyetlerin oluşturduğu bu bölümde Hz. Mûsâ (a.s.) ile Firavun kıssasına girilmektedir. Uzunluklar yaklaşık olarak aynıdır.

فَآرَاهُ الْآيَةَ الْكُبْرَى ﴿٢٠﴾ فَكَذَّبَ وَعَصَى ﴿٢١﴾ ثُمَّ أَذْبَرَ يَسْعَى ﴿٢٢﴾ فَحَشَرَ فَنَادَى ﴿٢٣﴾ فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى ﴿٢٤﴾

20-24. âyetlerin oluşturduğu bu bölümde Firavun'un sözleri aktarılmaktadır. Uzunluklar yaklaşık olarak aynıdır.

فَآخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَى ﴿٢٥﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَنْ يَخْشَى ﴿٢٦﴾

25 ve 26. âyetlerden oluşan bu bölümde Firavunun sözleri ve fiilleri sebebiyle onun cezalandırılması ve bu durumdan ibret alınmasının gereği ifade ediliyor. Uzunluklar aynıdır.

عَأَنْتُمْ أَشَدُّ خُلُقًا أَمْ السَّمَاءُ بَنِيهَا (27) رَفَعَ سَمَكَهَا فَسَوَّيَهَا (28) وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحِيهَا (29) وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحِيهَا (30) أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعِيهَا (31) وَالْجِبَالَ أَرْسِيهَا (32) مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ (33)

27- 33. âyetlerden oluşan bu bölümde ilk yaratılışı kabul edip ikinci yaratılışı yani ölümden sonraki dirilişi inkâr eden kişilere ilk yaratılış tasvir edilerek bu durumun imkânı delillendiriliyor.³⁴¹ Uzunluklar yaklaşık olarak aynıdır.

فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَةُ الْكُبْرَى (34) يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَى (35) وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِمَنْ يَرَى (36)

34-36. âyetlerden oluşan bu bölümde kıyametin kopuşu, diriltilecek kişinin amellerini hatırlaması ve cehennemden gösterilmesi ifade ediliyor. Âyet uzunlukları yaklaşık olarak aynıdır.

فَأَمَّا مَنْ طَغَى (37) وَآثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا (38) فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَى (39)
وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى (40) فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى (41)

37- 41. âyetlerden oluşan bu bölümde mahşer yerinde biri dünya hayatını tercih eden ve azan diğeri âhiret hayatını tercih eden ve gûnahtan kaçınan iki grup insanın durumu tasvir ediliyor. Birinci gurup üç âyet ile ikinci gurup iki âyetle tasvir edilirken âyetlerin uzunluğu yaklaşık olarak aynıdır.

3.2.2. Cinâs

Cinâs cins kelimesinin mufâale babından semâî mastarıdır. İki şeyin birbirine benzemesi anlamına gelmektedir.³⁴² Klasik eserlerde tecnis ismi ile de anılan cinâs bir

³⁴¹ Müşrikler ilk yaratıcı olarak Allah Teâlâyı yaratıcı olarak kabul ederken, ahiret hayatını kabul etmiyorlardı. Bu konuda bkz. Ankebut suresi 29/ 61-63. âyet.

³⁴² Lisânu'l-Arab, "جنس", C. 7, s. 342.

edebi sanat türü olarak manzum veya nesirlerde anlamları farklı fakat yazılış veya söyleyişleri aynı ya da benzer olan kelimelerle meydana getirilen edebi sanat türü demektir.³⁴³ Bu sanatta kelimelerde dört açıdan benzerlik aranır. Bunlar, kelime harflerinin cinsi, sayısı, harekeleri ve sırasıdır. Bu dört benzerlik durumunun cinâsın geçtiği kelimelerde tam olarak uyumu olduğunda bu cinâsa cinâs-ı tam, tam olarak uyum yoksa cinâs-ı gayr-i tam denir. Bu iki cinâs türü kendi içerisinde uyum veya uyumsuzluğun değişik durumları açısından birçok türe ayrılmıştır.³⁴⁴

Nâziât sûresinde cinâs-ı tam örneği tespit edilememişken, cinâs-ı gayr-i tam içerisinde bir tür olan cinâs-ı mütekârib (Cinâs-ı muzâri) ve cinâs konusuna dâhil edilen ve aynı kökten türemiş kelimelerin kullanıldığı cinâs-ı iştikâk örnekleri tespit edilmiştir.

3.2.2.1. Cinâs-ı Mütekârib (Cinâs-ı Muzâri)

Bazı harflerinin türlerinin farklı olmasına rağmen bu farklı harflerin mahreçlerinin yakın bölgede olması sebebiyle yazım ve okunuşun benzediği cinâsa mütekârib veya müzâri cinâs denir.³⁴⁵

وَالسَّابِقَاتِ سَبْحًا (3) فَالسَّابِقَاتِ سَبْحًا (4)

Üç ve dördüncü âyetlerde hem ilk kelimeler hem de aynı kökten türemiş olan son kelimelerdeki son harfler farklıdır. Bu sebeple bu âyetlerde Cinâs-ı mütekârib bulunmaktadır. Burada benzer konumdaki harflerin mahreçleri yakın bölgededir.

يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ (6) تَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ (7) قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ (8)

6. âyetteki رَّاجِفَةٌ kelimesi ile yedinci âyetteki رَّادِفَةٌ ve sekizinci âyetteki وَاجِفَةٌ kelimeleri arasında cinâs-ı mütekârib vardır. Harf sayıları, vezinleri, revî harfleri aynı olan bu kelimelerin birer harfleri farklıdır. Mahreçleri yakın bölgededir.

وَأَعْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحِيهَا (29) وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحِيهَا (30)

³⁴³ Sekkâkî, *age*, 429; Kazvîni, *age*, 288; M. A. Yekta Saraç, *age*, s. 245.

³⁴⁴ M. A. Yekta Saraç, *age*, s. 245.

³⁴⁵ Kazvîni, *age*, s. 291; M. A. Yekta Saraç, *age*, s. 246; Ali Bulut, *age*, s. 299.

29 ve 30. âyetlerin sonlarında bulunan ضَحِي ve دَحِي kelimeleri arasında cinâs-ı mütekârib vardır. Mahreçler yakın bölgededir.

فَقُلْ هَلْ لَكَ إِلَىٰ أَنْ تَزْكَىٰ (18)

18. âyette قُل fiili ile هَل harfi arasında mahreç yakınlığı sebebiyle cinâs-ı mütekârib vardır.

3.2.2.2. Cinâs-ı İştikâk

Cinâs-ı iştikâk, aynı kökten türetilmiş sözcüklerin kullanılmasıyla meydana gelen cinâs demektir.³⁴⁶ Sûrenin 2-4 ve altıncı âyetlerinin her birinde altı çizili olarak verilen kelimeler aynı kökten türetilmiştir.

وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا (2) وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا (3) فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا (4) يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ (6)

3.2.3. Seci

Seci, bir sözde fasıla ve fıkra sonlarının uyuşması/aynı harf olmasıdır.³⁴⁷ Nesirlerin kafiyesi gibidir. Başlangıçta sadece nesirlerde olan seci daha sonraki dönemlerde şiirde de kullanılmaya başlamıştır. Bu sebeple klasik eserlerdeki tanımlarda seci için “nesirde” kaydı bulunmaktadır.³⁴⁸

Secinin unsurları şu kelimelerdir: Fıkra, fasıla, revî, sadru’l-beyt, acüzü’l-beyt. Fıkra fasılanın yer aldığı cümle, fasıla cümledeki son kelime, revî kafiye’nin son harfî, sadru’l-beyt beytin ilk harfî, acüzü’l-beyt ise beytin ikinci dizesidir. Müenneslik ta’sı kafiye olarak kabul edilmez. Seciler sükûn üzere bina edildiği için son harekeler dikkate alınmaz.³⁴⁹ Secide ses tekrarı ile birlikte vezinler de esas alınmış buna göre de üç kısma ayrılmıştır. Bunlar murassa, mutarref ve mütevâzı secilerdir.³⁵⁰

³⁴⁶ Kazvîni, *age*, s. 293; Ali Bulut, *age*, s. 388.

³⁴⁷ Sekkâkî, *age*, s. 431; Kazvîni, *age*, s. 296; Muhammed Ali et-Tehânevî, *Mevsûatu Keşşâfi ıstılahâtî l-fünûn*, Neşreden: Rafik el-Acem, 1. Baskı, Mektebetü Lübnân Nâşirûn, Lübnan 1996, C.1, s. 990.

³⁴⁸ Örnek olarak bkz. Kazvîni, *age*, s. 296.

³⁴⁹ Ali Bulut, *age*, s. 318.

³⁵⁰ Sekkâkî, *age*, s. 437; Kazvîni, *age*, s. 296; Tehânevî, *age*, s. 991; M. A. Yekta Saraç, *age*, s. 257.

3.2.3.1. Murassa Seci (Şiirde Tarsi)

Hem fasılaların hem de fasıladan bir önceki kelimelerin secili ve kendi aralarında aynı vezinde olmasına murassa seci denir.³⁵¹ Sûrenin başında ilk beş âyetteki seciler murassa secidir. Âyetlerin sonlarındaki kelimeler (fasılalar) elif harfi ile secili iken, bir önceki kelimeler aynı vezinde gelmiştir:

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا (1) وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا (2) وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا (3) فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا (4)
فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا (5)

3.2.3.2. Mutarref Seci

Farklı vezinlerdeki kelimelerin fasıla olarak geldiklerinde son harflerinin (revilerinin) aynı olmasına mutarref seci denir.³⁵² 15-26. âyetlerin son kelimelerinde elif-i maksûre ile meydana gelen seci mutarref secidir.

هَلْ أَتَيْكَ حَدِيثُ مُوسَى (15) إِذْ نَادِيَهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى (16) إِذْ هَبَّ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ
طَغَى (17) فَقُلْ هَلْ لَكَ إِلَى أَنْ تَزَكَّى (18) وَأَهْدِيكَ إِلَى رَبِّكَ فَتَخْشَى (19) فَارِهُ الْآيَةَ الْكُبْرَى (20)
فَكَذَّبَ وَعَصَى (21) ثُمَّ أَذْبَرَ يَسْعَى (22) فَحَشَرَ فَنَادَى (23) فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى (24) فَأَخَذَهُ اللَّهُ
نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَى (25) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِمَنْ يَخْشَى (26)

3.2.3.3. Mütevâzı Seci

Fasıla olarak gelen kelimelerin hem vezninin hem de revî harflerinin aynı olmasına mütevâzı seci denir.³⁵³

يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ (6) تَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ (7) قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ (8)

6-8. âyetlerde revî harfi fe (ف) ve ism-i fail kalıbı ile mütevâzı seci meydana gelmiştir.

³⁵¹ Kazvînî, *age*, s. 296; M. A. Yekta Saraç, *age*, s. 257; Ali Bulut, *age* s. 320.

³⁵² Kazvînî, *age*, s. 296; M. A. Yekta Saraç, *age*, s. 257; Ali Bulut, *age*, s. 318.

³⁵³ Kazvînî, *age*, s. 296; M. A. Yekta Saraç, *age*, s. 257; Ali Bulut, *age*, s. 321.

يَقُولُونَ إِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ ﴿10﴾ قَالُوا تِلْكَ إِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ ﴿12﴾ فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ ﴿14﴾

10-14. âyetlerde revî harfî ra (ر) ve müennes ism-i fail kalıbı ile mütevâzı seci meydana gelmiştir.

عَأْنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءُ بَنِيهَا ﴿27﴾ رَفَعَ سَمَكَهَا فَسَوَّيَهَا ﴿28﴾ وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحِيهَا ﴿29﴾ وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحِيهَا ﴿30﴾ أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعِيهَا ﴿31﴾ وَالْجِبَالَ أَرْسِيهَا ﴿32﴾

27-32. âyetlerde هَا zamirlerinden önceki harflerdeki elif ve هَا sükûnu ile mütevâzı seci yapılmıştır.

مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ ﴿33﴾

33. âyette كُمْ zahirinin sonundaki sakin mim ile âyetin sonu ve içindeki fasılada mütevâzı seci yapılmıştır.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسِيهَا ﴿42﴾ فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرِهَا ﴿43﴾ إِلَى رَبِّكَ مُنتَهِيهَا ﴿44﴾ إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ مَنِ يَخْشَاهَا ﴿45﴾ كَانَهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحِيهَا ﴿46﴾

42-46. âyetlerde هَا zamirlerinin sükûnu ile mütevâzı seci yapılmıştır.

3.2.4. Muvâzene

Fasılalarda kullanılan kelimelerin sadece vezinleri aynı geldiğinde oluşan sanata müvazene sanatı denir.³⁵⁴ Bazı âlimler bunu cinasın bir türü olarak değerlendirmişlerdir.³⁵⁵

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا ﴿1﴾ وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا ﴿2﴾ وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا ﴿3﴾ فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا ﴿4﴾

³⁵⁴ Kazvînî, *age*, s. 299; Ali Bulut, *age*, s. 323.

³⁵⁵ Tartışma için bakınız: Ali Bulut, *Muvâzene*, *age*, s. 323 ve dört numaralı dipnotu.

Birinci âyetteki النَّازِعَات ve ikinci âyetteki النَّاشِطَات kelimeleri arasında, bir ve beşinci âyetlerdeki fasıla kelimeler arasında muvazene sanatı vardır.

يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ ﴿٦﴾ تَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ ﴿٧﴾ قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ ﴿٨﴾ أَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ ﴿٩﴾
يَقُولُونَ إِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ ﴿١٠﴾ عَادَا كُنَّا عِظَامًا نَخِرَةً ﴿١١﴾ قَالُوا تِلْكَ إِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ ﴿١٢﴾
فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ ﴿١٣﴾ فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ ﴿١٤﴾

Nâziât sûresi 6-14. âyetlerde ta marbuta harfleri seci kabul edilmediğinde iki seci ortaya çıkmaktadır. 6-8. âyetlerde fe harfleri, 10-12 ve 14. âyetlerde ra harfi. Ancak bunların arasında bulunan 9. âyetteki خَاشِعَةٌ kelimesi önceki âyetteki وَاجِفَةٌ kelimesi ve sonraki âyetteki الْحَافِرَةِ kelimesi ile sadece aynı vezinedir. Aralarında seci bulunmamaktadır. Bu sebeple bu üç âyet arasında muvâzene sanatı oluşmuştur. Aynı durum 13. âyetteki وَاحِدَةٌ kelimesi ile önceki ve sonraki âyetlerdeki خَاسِرَةٌ ile السَّاهِرَةِ kelimeleri için de söz konusudur. وَاحِدَةٌ kelimesi ile bu iki kelime arasında sadece vezin ortaklığı bulunduğundan bu âyetler arasında muvâzene sanatı oluşmuştur.

وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحِيهَا ﴿٢٩﴾

Âyette أَغْطَشَ ve أَخْرَجَ kelimeleri if'al babında mazi kalıbında geldiklerinden bu kelimeler arasında muvazene sanatı vardır.

3.2.5. Lüzûmü Mâ Lâ Yelzem

İltizam veya teşdîd de denilen lüzûmü mâ lâ yelzem sanatı secide revî harfinden önceki harflerin, harekelerin ya da hem harf hem de harekelerin aynı olmasıdır.³⁵⁶ Bu sayede secinin ses etkisi daha fazla olur. Nâziât sûresinde bolca örneği bulunmaktadır.

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا ﴿١﴾ وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا ﴿٢﴾ وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا ﴿٣﴾ فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا ﴿٤﴾
فَالْمُدْبِرَاتِ أَمْرًا ﴿٥﴾

³⁵⁶ Kazvînî, *age*, s. 300; Ali Bulut, *age*, s. 325.

İlk beş âyetin tamamında revî harfinden bir önceki harf fethalı ve bunun öncesi de sükûnlu bir şekilde gelmiştir. 3 ve 4. âyette سَبَّحًا ve سَبِّقًا kelimelerinde revîden önceki üç harf hareke açısından aynıyken, baştan ilk iki harf aynıdır. Lüzûmü mâ lâ yelzem vardır.

يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ ﴿٦﴾ تَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ ﴿٧﴾ قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ ﴿٨﴾ أَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ ﴿٩﴾ يَقُولُونَ إِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ ﴿١٠﴾ إِذَا كُنَّا عِظَامًا نَخِرَةً ﴿١١﴾ قَالُوا تِلْكَ إِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ ﴿١٢﴾ فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ ﴿١٣﴾ فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ ﴿١٤﴾

9-14. âyetlerde ta marbutadan önceki harfler fethalı gelmiştir. 6-8. âyetlerde الْوَاجِفَةُ ve الرَّادِفَةُ kelimelerindeki fe (ف) harfleri fethalı gelmiştir. 10-14. âyetlerdeki السَّاهِرَةِ ve النَّخِرَةِ kelimelerinde ra (ر) harfleri fethalı gelmiştir. Revî harfi ta marbutadan önceki harf kabul edilirse bir önceki harflerin tamamı kesralı gelmiştir. Bu durumda altı ile sekizinci âyetlerdeki الْوَاجِفَةُ ve الرَّادِفَةُ kelimelerinde fe (ف) harfleri fethalı gelmiştir. Bu sebeple âyetlerde lüzûmü mâ lâ yelzem bulunmaktadır.

هَلْ أَتَيْكَ حَدِيثُ مُوسَى ﴿١٥﴾ إِذْ نَادَاهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٦﴾ إِذْ هَبَّ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى ﴿١٧﴾ فَقُلْ هَلْ لَكَ إِلَى أَنْ تَزْيِمَ ﴿١٨﴾ وَأَهْدِيكَ إِلَى رَبِّكَ فَتَخْشَى ﴿١٩﴾ فَارِئِهِ الْآيَةَ الْكُبْرَى ﴿٢٠﴾ فَكَذَّبَ وَعَصَى ﴿٢١﴾ ثُمَّ أَذْبَرَ يَسْعَى ﴿٢٢﴾ فَحَشَرَ فَنَادَى ﴿٢٣﴾ فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى ﴿٢٤﴾ فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَى ﴿٢٥﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِمَنْ يَخْشَى ﴿٢٦﴾

15 ve 26. âyetlerde revî harfi olan elif-i maksûrelerden önceki harfler fethalı gelmiştir. Lüzûmü mâ lâ yelzem vardır.

عَانتُمْ أَشَدُّ خُلُقًا أَمْ السَّمَاءُ بَنِيهَا ﴿٢٧﴾ رَفَعَ سَمَكَهَا فَسَوَّيَهَا ﴿٢٨﴾ وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَاهَا ﴿٢٩﴾ وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحِيهَا ﴿٣٠﴾ أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعِيهَا ﴿٣١﴾ وَالْجِبَالَ أَرْسِلَهَا ﴿٣٢﴾

27-32. âyetlerde ها fasılalarında harf ve harekeler aynı olduğundan lüzûmü mâ lâ yelzem vardır.

فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَةُ الْكُبْرَى ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَى ﴿٣٥﴾ وَبُرَزَتِ الْجَحِيمُ لِمَنْ يَرَى ﴿٣٦﴾ فَأَمَّا مَنْ طَغَى ﴿٣٧﴾ وَآثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿٣٨﴾ فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَى ﴿٣٩﴾ وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى ﴿٤٠﴾ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى ﴿٤١﴾

15 ve 26. âyetlerde revî harfî olan elif-i maksûrelerden önceki harfler fethalî gelmiş olup lüzûmü mâ lâ yelzem vardır.

يَسْتَأْذِنُكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مَرْسِيَّهَا (42) فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرِيَّهَا (43) إِلَى رَبِّكَ مُنْتَهِيَّهَا (44)
إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ مَنْ يَخْشِيَّهَا (45) كَانَتْهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحِيَّهَا (46)

42-46. âyetlerde هَا fasıllarında harf ve harekeler aynı olduğundan lüzûmü mâ lâ yelzem vardır.

3.2.6. Hüsn-i İbtidâ (Berâatu Matla‘)

Bir söz veya esere etkileyici, hoş veya güzel bir şekilde giriş yapmaya hüsn-i ibtidâ denir.³⁵⁷ Konu direk söylenmeden ipucu verilerek hissettirilirken, anlam, vezin, kafiye vb. unsurların mümkün olan en güzel şekilde harmanlanarak ifade edilmesi gerekir. Bunlar ne kadar güzel ifade edilirse söz o kalitede belâgate uygun bir nitelik kazanmış olur. Nâziât sûresi muhataplarının ruhlarını son derece etkileyen yemin lafzıyla başlamıştır. Arapların beliğ eserlerden üslûbuna alışkın olduğu bu yeminde birtakım varlıklar ve onların fiillerine işaret edilirken aynı zamanda âyetler ifade üslûbu açısından son derece muvazeneli ve ses ahengine sahiptir. İlk beş âyette giriş bölümünü oluşturan yemin lafızları kendi içinde uyum ile kalmamış sonrasında gelen ve kendi içerisinde anlam, biçim ve ses özellikleri açısından uyum içerisinde olan cevap (gelişme) bölümüne bu özelliklerde denkliliğiyle mükemmel bir uyum halindedir. Altıncı âyet ile başlayan yeminin cevabı olan bu bölümde Mekkeli müşriklerin ölümden sonraki hayatı inkârlarına cevap verilmektedir. Peki, bu durum yemin bölümünde nasıl ifade edilmiş olabilir? Bu sorunun cevabında ölümle ilgili bir şeyler olması çok tabidir.

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا (1) وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا (2) وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا (3) فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا (4)
فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا (5)

1. “Andolsun şiddetle çekip çıkaranlara,” 2. “Andolsun kolaylıkla çekip çıkaranlara,” 3. “Andolsun yüzüp yüzüp gidenlere,” 4. “Derken, öne geçenlere,” 5. “Nihâyet işi çekip çevirenler (ki, mutlaka tekrar diriltileceksiniz).”

³⁵⁷ Kazvînî, *age*, s. 322.

İlk beş âyette yemin edilen varlıklarla ilgili daha önce açıklama yapılmıştı. Bunlardan melekler ve savaş sahnesinin canlandırıldığı rivâyetler özellikle ölüm teması dikkate alındığında can alan melekler ve savaşan kişiler mana uyumu açısından daha öne çıkmaktadır. Müşriklerin tehdidi açısından meleklerle tevil rivâyeti daha öne çıkarken, müşriklerin bildiği bir sahne olan savaş tablosu akla daha yatkın görünmektedir. Bu ikisi karşılaştırıldığında “Allah Teâlâ müşriklere neden onların bilmediği varlıklarla yemin etsin ki?” sorusu gündeme gelmektedir. Müşrikler zaten inkârlarıyla, söz dalaşlarıyla adeta savaş vermektedirler. Hz. Peygamber (s.a.v.) ile mücadele için stratejiler geliştirmekte, sonra da hep bir ağızdan bunları uygulamaya koymaktadırlar. Bunlar alay, yalan, iftira, tehdit, yıldırma ve hatta işkence olabilmektedir. Bu durum savaş durumuna çok benzemektedir. Günümüzde buna psikolojik savaş denilmektedir. Sûrenin devamında onların bu mücadeleleri/savaşlarına örnekler verilerek iddiaları çürütülmektedir. Sonuç olarak yemin metnindeki yemin edilen varlıklar ve işleri ister melekler olsun ister savaş ortamındaki olaylar olsun, sûreye bu şekilde giriş, sûrenin diğer bölümlerine mana, etkileyici bir anlatım tekniği ve sözcüklerin ses uyumları vb. açılardan hüsn-i ibtida sanatı için muhteşem bir örnek teşkil etmektedir.

3.2.7. Hüsn-i Tahallus

Hüsn-i tahallus, bir söz veya eserde müellifin giriş bölümünden sonra asıl konuya güzel bir şekilde geçiş yapması veya bir konudan başka bir konuya geçiş yaparken hoş bir üslup kullanmasıdır.³⁵⁸

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا (1) وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا (2) وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا (3) فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا (4) فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا (5) يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ (6) تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ (7) قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ (8) أَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ (9) يَقُولُونَ إِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ (10) إِذَا كُنَّا عِظَامًا نَخِرَةً (11) قَالُوا تِلْكَ إِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ (12) فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ (13) فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ (14)

1. “Andolsun şiddetle çekip çıkaranlara,” 2. “Andolsun kolaylıkla çekip çıkaranlara,” 3. “Andolsun yüzüp yüzüp gidenlere,” 4. “Derken, öne geçenlere,” 5. “Nihâyet işi çekip çevirenlere (ki, mutlaka tekrar diriltileceksiniz).” 6, 7. “Büyük bir sarsıntının olacağı o günde o sarsıntıyı, peşinden gelen başka bir sarsıntı izleyecektir.”

³⁵⁸ Kazvînî, *age*, s. 324.

8. “O gün birtakım kalpler (tedirginlik içinde) şiddetle çarpacaktır.” 9. “Onların gözleri (korku ile) inecektir.” 10. Şöyle derler: “Biz gerçekten gerisingeriye eski hâlimize mi döndürüleceğiz?” 11. “Bizler çürümüş kemiklere döndükten sonra mı?” 12. “Öyle ise bu hüsrân dolu bir dönüştür” dediler. 13. “Hâlbuki o, bir haykırıştan (sûr’un üfürülmesinden) ibarettir.” 14. “Birdenbire kendilerini mahşerde buluverirler.”

Giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinden oluşan bir eser düşünüldüğünde, giriş bölümünden gelişme bölümüne, gelişme bölümünden sonuç bölümüne güzel bir bağ oluşturularak geçiş yapmaktır. Hz. Peygamber (s.a.v.) kıyamet, yeniden diriltişi ve bunların zamanının belirlenmesi gibi konularda sıkıştırılıp, alay ediliyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.)’e teselli ve destek vermek, inkârcılara öğüt vermek ve yollarını düzeltmezlerse sonlarının eski inkârcılar gibi kötü olacağı tehdidiyle Nâziât sûresi indirildi. Bu sûrenin girişi tamamen etkileyici bir üslup olan yemin üslûbuyla başlamış, 6. âyette bu yeminin cevabı verilerek bu olayın gerçekleşeceği ifade edilmiştir. 10-12. âyetlerle ise Mekke’deki inkârcıların kendi sözleri özetle nakledilerek bu sûrenin neden indirildiği belirtilip, 13-14. âyetlerle bu kişilere cevap verilmektedir.

3.2.8. Hüsn-i İntiha

Bir söz veya bir eserin güzel bir üslupla sonlandırılmasına hüsn-i intiha denir. Giriş ve gelişme bölümlerinin mana, üslup vb. yönlerden mükemmel ifade edildiği bir eserin yine aynı şekilde bitirilmesi icap eder. Üstelik insanların aklında en çok bu bölüm kalacaktır. Bu sebeple sözün sonu, üslup ve anlam bakımından öncesiyle uyumlu bir şekilde olmalı ve sözün özünü, amacını etkileyici bir şekilde ifade etmelidir.³⁵⁹ Nâziât Sûresi hüsn-i intiha sanatını mükemmel bir şekilde ortaya koymuştur.

﴿إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ مَّنْ يَخْشَاهَا﴾ (45) ﴿كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحِيَّةً﴾ (46)

45. “Sen, ancak ondan korkanları uyarıcısın. 46. Kıyameti gördükleri gün onlar, sanki dünyada ancak bir akşam yahut bir kuşluk vakti kadar kalmış gibidirler.”

Sûrede Mekkeli inkârcılarla yapılan tartışmalarda onlara Hz. Mûsâ (a.s.) ile Firavun kıssası hatırlatılmış, bu olaydan sadece korku duyan kişilerin öğüt alacağı

³⁵⁹ Kazvînî, *age*, s. 326.

belirtilmiştir. Sonra kâinatın yaratılışı ile ikinci yaratılışın ispatı yapılmıştır. 34 ve 35. âyet ile son bölüme geçiş yapılarak Hz. Peygambere onları boş verip tebliğine devam etmesi tavsiye edilmiştir. 45 ve 46. âyetlerle Hz. Peygamberle onların konumu ortaya konulmuş; teselli, öğüt ve tehdit içeriği, önceki âyetlerdeki anlam, üslup ve fonetik biçiminin insicamı ile mükemmel bir şekilde birleştirilerek sûre bitirilmiştir.

SONUÇ

Kur'an-ı Kerim sadece İslam Dininin değil aynı zamanda Arap dilinin de en önemli kaynağıdır. Onun hidâyeti Müslümanların tüm yaşamlarına nasıl kaynaklık ediyorsa Arap dili için aynı şekilde kaynaklık etmektedir. Arap dilinin geliştiği, şiir ve şairlerin son derece önem kazandığı bir dönemde muhteşem ifade biçimiyle indirilmiş ve sadece hidayeti ile değil birçok âlimin mucize olduğunu kabul ettiği ifade biçimiyle de gönülleri fethetmiştir. İslam coğrafyasının genişlemesiyle birlikte Arap asıllı olmayan Müslümanların sayısının çoğunluğa ulaşması Arap dilinin bozulmasına yol açmıştır. Bu dönemde Arap dilinin gramerinin kurulması gerekmiştir. İşte bu dönemde Kur'an-ı Kerim eldeki hiç bozulmamış dil kaynağı olarak dil bilimcilerin âdeta âb-ı hayatı olmuştur. Bu dönemde diğer temel İslam bilimlerinin oluşması gibi Arap dili de grameri ve belagatiyle oluşmaya başlamış, ilerleyen zaman içinde Belâgat ilmi Nahiv ilmi gibi müstakil bir ilim dalı olarak yerini almıştır.

Arap dilini doğru öğrenmek isteyen bir kişi Kur'an-ı Kerim'den müstağni olamaz. En doğru ve en belîğ kullanım biçimleri Kur'an'da bulunmaktadır. Bu sebeple onun sûre ve âyetlerindeki bu kullanımlar dili öğrenmek isteyen kişilerin önünde olmalıdır. Burada yaptığımız bu çalışmanın önemi ortaya çıkmaktadır. Belâgat, meânî, tefsir ve i'rabu'l-Kur'an kaynakları taranıp Nâziât sûresinin belâgatla ilgili yönleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bulunan veriler belâgat konu başlıkları altında önce ilgili konunun tanımı sonra da sûrede tespit edilen örnekleri verilerek işlenmiştir. Bu sayede belâgat ilmiyle ilgili araştırma yapan kişilerin vakit kaybetmeden doğrudan konuyla ilgili örneklerle gitmesi sağlanmıştır.

Sûrede meânî bölümüyle ilgili 140, beyan bölümü ile ilgili 12, bedî bölümü ile ilgili 19 konu başlığı ve alt başlık tespit edilmiştir. Meânî bölümünde cümlelerin kuruluşu, isnadın türü, hazif yapılıp yapılmaması, ayrıntılı veya öz anlatım, takdim-tehir yapılması, kelimelerin tekil-çoğul, marife- nekre vb. şekillerinde kullanımı gibi konu başlıkları altında bunların anlama etkisi incelenmiştir. Beyân bölümünde, aktarılacak anlamların, hakikat, mecaz, teşbih gibi yöntemlerden hangi yöntemle anlatıldığını, bu kullanımların sebebini, manaya etkisi araştırılmıştır. Bedî bölümünde ise anlam ve lafız açısından süsleme sanatları kullanılarak bir düşüncenin mana ve biçimin ahenk ve insicamlı bir şekilde mükemmelen nasıl ifade edilebileceği incelenmiştir. Tüm bu

inceleme ve tespitler Nâziât sûresi örnekliğinde Kur'an-ı Kerim'in hayranlık uyandıran belâgat yönünü ortaya çıkarmış, belâgat ilmi olmadan bu sonuçlara ulaşılamayacağı, Kur'an'ın doğru bir şekilde anlaşılıp, yorumlanamayacağı belirlenmiştir.

İsra Suresi, 88. âyette şöyle buyrulmaktadır: *“De ki: Yemin olsun ki insanlar ve cinler şu Kur'an'ın benzerini (meydana) getirmek üzere bir araya toplansa ve birbirlerine yardımcı da olsalar yine onun benzerini getiremezler.”* Belâgat ilmini bilmeyen, bilse bile Kur'an belâgatini incelemeyen/inceleymeyen meslektaşlarımız bu ve benzeri âyetlerdeki meydan okumayı nasıl anlayıp, izah edebilecektir? Onun lafzının mucizeliği sorulduğunda bir din kültürü öğretmeni, tefsir veya Arapça öğretmeni öğrencilerine ne cevap verecektir? Dolayısıyla tezimiz bu alanda bir boşluğu doldururken, bu ilmin Kur'an üzerinden öğretimiyle ilgili literatür geliştirilmesinin aciliyetini ortaya koymuştur.

Bu çalışma sonunda sadece sarf ve nahve dayalı olan Arapça bilgisinin Kur'an'ı anlama ve yorumlamada yetersiz kaldığı tespit edilmiştir. Sûrede isnatların kuruluş biçimleri, pekiştirici kullanılıp kullanılmaması, cümlelerin uzunluğu-kısalığı, kullanılan edebi sanatlar, hitapların kullanılış amaçları, anlama katkıları vb. tüm ifadeler bu iddiayı desteklemektedir. Özellikle Kur'an'ı anlama ve yorumlamada belâgat ilmi ihmal edilmemelidir.

Türkçede yakın zamanda yazılan belâgat kitapları da dâhil olmak üzere, bu eserlerde verilen örneklerin çoğunun yüzyıllardır aynı olduğu tespit edilmiştir. Mutlak suretle ayrıntılı, Arap ve Türk edebiyatından çokça örnekli, dilini yeni neslin anlayabileceği bir Türkçe belâgat eserine ihtiyaç vardır.

Yaptığımız bu çalışmanın üslup olarak benzerlerinin üniversitelerimizin ortak bir çalışması ile tüm sûreler bitirilinceye kadar en az yüksek lisans tezi seviyesinde çalışılması elzemdir. Konu başlıkları altındaki çalışmalar ilgili konu ve örneğine kolayca ulaşmayı sağlayacaktır. Araştırma yapılırken konunun nerede başlayıp nerede bittiği belli olmayan, açıklamaların bulunmadığı eserlerde çok zorluk çekilmiştir.

Lisans seviyesi Arap dili eğitiminde belâgat ilminin öğretimine daha fazla ağırlık verilmelidir. Bu yapılırken öğrencilerin belâgat ilminden zevk alması sağlanmalıdır.

Öğrencinin dilin edebi yönünden haz alması sağlanırsa dil öğrenmeye karşı şevki artacaktır.

Arap dili Belagatinin özellikle Kur'an-ı Kerim üzerinden öğretilmesi sadece Arapçayı iyi bilen kişilerin artmasını sağlamayacak, Kur'an-ı Kerim ile yakınlaşmış, din ile alakası kopmamış, onu doğru anlayan ve anlatan araştırmacıların da artmasını sağlayacaktır.

Sûre incelenirken belâgat ilmiyle ilgili en çok ve açıklamalı bilginin -İ'rab ve belâgatu'l-Kur'ân eserlerinden bile daha fazla şekilde- aslında bir tefsir olan Tâhir b. Âşur'un yazdığı *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* adlı eserde olduğu tespit edilmiştir. Bu eserle ilgili ikisi doktora olmak üzere sadece 7 tez tespit edilmiştir. Bu eser Türkçeye çevrilmediğinden Türkiye'de tanınmamaktadır.

KAYNAKÇA

AHMED CEVDET, Paşa, *Belâğat-i Osmanî*, 5. Baskı, Dersaâdet, İstanbul H. 1323.

ÂLÛSÎ, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh, *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, 2. Baskı, Dâru ihyâi't-Türâsi'l-Arabî, Basım yeri ve yılı yok.

BEKRÎ, Şeyh Emin, *el-Belâğatu'l-Arabiyye fî sevbihe'l-cedîd – el-İlmu'l-beyân*, Baskı sayısı yok, Daru'l-İlm li'l-melâyîn, Beyrut 1999.

BULUT, Ali, *Belâgat*, 2. Baskı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2014.

BURSEVÎ, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyân*, Baskı sayısı yok, Daru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, Basım yeri ve yılı yok.

CEVHERÎ, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh*, Dâru'l-İlmi ve'l-Muallimîn, 2. Baskı, Beyrut 1979.

CÜRCÂNÎ, Ebu Bekir Abdulkâhîr b. Abdurrahman, *Delâilü'l-İ'câz*, Baskı sayısı yok, Mektebetu'l-Hancı, Kahire, Basım yılı yok.

CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerif, *el-Hâşiyetu ale'l-Mutavvel Şerhi Telhîs*, Thk. Raşid E'radî, 1. Baskı, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiye, Beyrut 2007.

DEMİRAYAK, Kenan, *Arap Edebiyatı Tarihi I*, 3. Baskı, Kayseri 214.

DERVİŞ, Muhyiddin, *İ'râbu'l-Kur'ânî'l-Kerim ve beyânüh*, 3. Baskı, Dâru'l-İrşâd, Basım yeri yok, 1992.

Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meali, Hazırlayanlar, Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, 8. Baskı, Ankara 2008.

DURMUŞ, İsmail, "İtnâb", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/itnab#1> (15.04.2022/01.35).

DURMUŞ, İsmail, "Kinaye", DİA, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kinaye#1> (19.08.2022/09.13).

DURMUŞ, İsmail, "Mecâz", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mecâz#1> (17.04.2022/13.40).

EBÜSSUÛD, Muhammed Efendi, *İrşâdu'l-akli's-selimi ve mezâye'l-Kitâbi'l-Kerim*, Thk. Abdulkadir Ahmed Atâ, Mektebetu'r- Riyâd el-hadîse, Riyad, Basım tarihi yok.

el-ASKERÎ, Ebû Hilâl, *Kitâbü's-sinâ'ateyn*, 1. Baskı, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyyeti, Basım yeri yok, 1954.

es-SÂFÎ, Mahmud, *El-Cedvel fî i'râbi'l-Kur'ân ve Sarfuhu ve Beyânüh*. 3. Baskıya ek, Dâru'r-Ruşd, Basım yeri yok, 1995.

HAFACÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Saîd b. Sinân el-Hafâcî el-Halebî, *Sırru'l-fesâha*, Thk. Ali Fudeh, 1. Baskı, Mektebetu'l-Hancı, Kahire 1932.

HÂŞİMÎ, Seyyid Ahmed, *Cevâhiru'l-belâğa fî'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*, Baskı sayısı yok, Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 1999.

IRMAK, Mustafa, *Arap Belâgatında Haber-İnşâ Meselesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Arap Dili ve Belâgatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2011.

İBN-İ ÂŞÛR, Muhammed et-Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Baskı sayısı yok, Dâru't-Tûnusiyye li'n-neşr, Basım yeri ve yılı yok.

KAYAPINAR, Mustafa, *Belâğatta Talebî İnşâ*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Arap Dili ve Belagatı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2006.

KAZVÎNÎ, Muhammed b. Abdurrahman. *el-İzâh fî Ulûmi'l-Belâğa*, 1. Baskı, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 2003.

KILIÇ, Hulusi, "Belâgat", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/belagat#1> (05.08.2022/ 17.13).

Kuran Yolu Meali, Komisyon, 3. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2017.

KURTÛBÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, Tahkik: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, Baskı sayısı yok, Müessesetu'r- Risale, Beyrut 2006.

KUTUB, Seyyid, *Fi Zılâli'l-Kur'an*, 32. Baskı, Dâru's-Şurûk, Basım yeri yok, 2003.

Lisânu'l-Arab, “بدع”, Baskı sayısı yok, Bulak, Kahire H.1300.

Lisânü'l-Arab, “بلاغه”, Bulak, Kahire, H.1300.

MAAN, Tewfik Dihâm, “Sûratu'n-Nâziât (Dirâse Belâğıyye)”, *Mecelletu't-terbiyeti We'l-İlmi*, C. 16, Sayı: 1, (2009), s. 172-190.

MEYDÂNÎ, Hasan Habenneke, *el-Belâğatu'l-Arabiyye*, 1. Baskı, Dâru'l-Kalem-Dâru's-Şamiyye, 1996.

MOHAMADOU, Aboubacar, *İbn Âşûr'ûn et-Tahrîr ve't-Tenvîr Adlı Eserinde Sarf ve Nahiv Merkezli Tercihleri*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adapazarı 2019.

RÂĞİB EL-İSFEHÂNÎ, Ebulkasım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredat fî garibi'l-Kur'an*, Basım yılı yok, Mektebetu Nizâr Mustafa Elbâz, Basım yeri ve yılı yok.

RUFÂÎ, Mustafa Sadık, *Tarihu Âdâbi'l-Arab*, Müessesetu Hindâvi, Kahire 2013.

SALÎH, Behçet Abdülvahid, *el-İ'rabu'l-Mufasssal li Kitabillahi'l-Murattel*, Baskı sayısı yok, Daru'l-Fikr li'n-neşri ve't-tevzî', Amman, Basım yılı yok.

SAN'ÂNÎ, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm, *Tefsiru'l-Kur'an*, 1. Baskı, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad 1989.

SARAÇ, Mehmet Ali Yekta Güngör, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, 11. Baskı, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2013.

SEKKÂKÎ, İbn Yakûb Yûsuf b. Ebî Bekr, *Miftâhu'l-Ulûm*, 2. Baskı, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrût 1987.

SELAM, Muhammed Zeğlûl, *Eseru'l Kuran fî Tetavvuri'n- Nakdi'l-Arabî*, 1. Baskı, Mektebetu's-Şebâb, Basım yeri ve yılı yok.

SUYÛTÎ, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *El-İtkan fî Ulum'il-Kur'an*, 1. Baskı, Müessesetu'r- Risâleti'n- Nâşirûn, Beyrut 2008.

Suyûtî, *el-İktirâh fî İlmi Usûli'n- Nahvi*, 2. baskı, Dâru'l-Beyrûtî, Dimeşk 2006.

SÜBKÎ, Bahâuddin, *Arûsu'l-Efrâh fî Şerhi Telhîsi'l-Miftâh*, Thk. Abdulhamid Hindâvî, 1. Baskı, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 2003.

TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 1. Baskı, Dâru'l-Hicr, Kahire 2001.

TAFTAZÂNÎ, Saduddin Mesud b. Ömer, *el-Mutavvel*, Thk. Abdulhamid Hindâvî, 3. Baskı, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiye, Beyrut 2013.

TANTÂVÎ, Muhammed, *Neş'etü'n-Nahv ve't- Tarih'u Eşheri'n- Nuhât*, 2. Baskı, Dâru'l-Meârif, Kahire 1995.

TEHÂNEVÎ Muhammed Ali, *Mevsûatu Keşşâfî istılahâtı'l-fünûn*, Neşreden: Rafik el-Acem, 1. Baskı, Mektebetu Lübnân Nâşirûn, Beyrut 1996.

YAZIR, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Baskı sayısı yok, Eser neşriyat ve Dağıtım, Cilt 8, s.5550, Basım yeri ve yılı yok.

Yavuz, Yusuf Şevki, "İ'câzü'l-Kur'ân", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/icazul-kuran> (09.07.2022/10.52).

ZECCÂC, Ebu İshak İbrahim b. Seriiyi, *Meâni'l-Kurân ve İ'râbuhû*, (Thk.) Abdü'l-Celil Abduhu's-Şelebi, 1. Baskı, Âlemu'l-Kütüb, 1988.

ZEMAHŞERÎ, Mahmud b. Ömer, *Esâsu'l-Belâğa*, 1. Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.

ZEMAHŞERÎ, Mahmud b. Ömer, *El-Keşşâf an hakā'iki ğavâmidı't-Tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vîl*, Thk. Âdil Ahmed, Ali Muhammed Muavvid, 1. Baskı, Mektebetu'l-Ubeykân, Riyad 1998.

